

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

KÜRT SİYASAL HAREKETLERİNİN SINIFSAK ANALİZİ

Tarık Ziya Ekinçi

SOSYAL
TARİH
YAYINLARI

Birinci Basım: Mart 2011

İÇİNDEKİLER

Önsöz	^
Kürt Siyasal Hareketlerinin Sınıfsal Analizi	11
Temel Sorunlar	11
Sosyal Sınıf Nedir?	12
Sosyal Sınıflar ve Üretim Tarzı	12
Millî Topluluk, Millet ve Milliyetçilik	1A
Milliyetçilik Nedir. Nasıl Oluştur	15
Ulus-Devlet	17
Kürt Siyasal Hareketine Nasıl Yaklaşmalıyız?	20
Ortaçağda Kürtler Neden Devletleşemedi?	21
Bedirxan Krallığı Neden Akamete Uğradı?	23
Mehabab Kürt Cumhuriyeti Neden Yıkıldı?	23
İdris-i Birtisi Kürt Millî Birliğini Nasıl Önledi?	24
Ehmede Xane Kürt Beyliklerinin Birliğini İstiyordu	24
Kuzey Irak Kürt Aşiretleri Arasındaki Süntüşme Birliği Önleyen Bir Örnektir	26
Türkiye’de Kürt Örgütlenmeleri	27
Osmanlı Devletinde 1908’den Sonra Kürt Aydın Örgütlenmeleri	27
Kurtuluş Savaşında, Lozan’da ve Birinci Büyük Millet Meclisi’nde Kürt Siyaseti	29
Kurtuluş Savaşında Kürtler	29
Birinci TBMM’de Kürtler	31
Lozan Konferansında Kürtler	32
Mustafa Kemal’in Kurtuluş Yıllarındaki Özerklik Politikası Bir Aldatmacaydı	34
Cumhuriyet Döneminde Kürtler	34
Feodal Kürt Avaklanmaları	36

1925 Tarihli Şeyh Said Ayaklanması.....	38
1925 Kürt Ayaklanması Bağımsızlık Amaçlı Milliyetçi Bir Hareket Miydi?.....	42
Kışkırtılan Şark İsyanı Bastırıldıktan Sonra CHF Şahinleri	
Tüm Amaçlarını Gerçekleştirdi.....	43
Ayaklanmadan Sonra Türkiye'de Tek Kültürlü Bir Ulus-Devlet	
Oluşturmaya Girişildi.....	44
1936 Tarihli Ağrı Direniş Harekâtı.....	46
1920 Koçgiri Hadisesi ve Onu İzleyen Dersim Tenkil Olayı.....	48
1937 Dersim Tedip ve Tenkil Harekâtı.....	50
Feodal Nitelikli Kürt Kalkışmalarının Sonu ve	
Kürdistan'da Sessizlik Yılları.....	52
Kürt Feodalleri Devletle İttifak Kuruyor.....	54
Kürt Feodallerinin Kapitalistleşmesi ve Ahalik Sistemine Geçiş.....	56
Bağımlı Kürt Ticaret Burjuvazisinin Oluşumu.....	57
Toprak ve Tarım Reformu Kürt Sorununun Çözümünde	
Belirleyici Bir Ögedir.....	58
Kürt Aydın Küçük Burjuvazisinin Oluşunu ve Yeni Çatışmacı Siyaset.....	60
49'lular Olayı ve Sonrası.....	61
49'lularda Siyasal Bilinçlenme ve Ayrışma.....	64
Kürt Küçük Burjuva Aydınlarının Siyasal Mücadelesi.....	64
Kürt Aydınlarının Bağımsız Örgüdenme Evresi.....	66
12 Eylül Darhesine Giden Süreçte ve Sonrasında Kürtler.....	67
PKK'nın Kuruluşu.....	68
Proleter Kürt Küçük Burjuva Hareketi.....	70
Kürt Küçük Burjuva Siyasetinin Yanılgıları.....	72
Bu Yanılgılar Nasıl Aşılır?.....	74
Kürt Siyasal Hareketlerinin Birliği Olası mıdır?.....	75
Kürt Siyasal Hareketlerinin Birlik İstemi Gerçekçi Midir?.....	75
Aydınlanma ve Kürt Siyasal Hareketi.....	79
Türkiye Kürtlerinin Toplumsal ve Siyasal Statüsü Nasıl Tanımlanmalıdır.....	81
A- Kürtler Kurucu Asli Unsurdur?.....	81
B-Kürtlerin Aynı Halk Olduğunu Savınmanın	
Pratik Bir Anlamı Var mıdır?.....	81
C-Türkiye Kürderi Sömürge Midir?.....	82
D-Türkiye Kürderi Azınlık mıdır?.....	82
E-Türkiye'de Devlet Kürtleri Hangi Konumda Görüyor?.....	84
Kürt Küçük Burjuvazisi Nasıl Bir Siyaset İzlemelidir?.....	85
Kürt Siyasetinin Başarısı Oluşturacağı İttifaklara Bağlıdır.....	86

ÖNSÖZ

Bugünkü nesnel koşullarda Türkiye'nin önündeki en önemli sorun Kürt sorunudur. Bu sorun çözülmeden ülkede barışın, demokratikleşmenin, kalkınarak ilerlemenin ve uluslararası saygınlığa kavuşmanın koşulları oluşmayacak ve Türkiye bir üçüncü dünya ülkesi olmaktan kurtulamayacaktır. Diğer bir deyimle Kürt sorununun çözümü Türkiye'de statükonun aşılması ve toplumun devrimci bir sıçrama yapmasının önkoşulu haline gelmiştir.

Ne var ki, devletin 80 yıldan beri uyguladığı baskıcı, inkarcı asimilasyon politikaları olayı, çözümü zor ve karmaşık bir sorun haline getirmiştir. Kürtlerin demokratik talepleri sürekli bölücülük, kışkırtıcılık, devlet düşmanlığı gibi suçlamalarla bastırıldı, halen de bastırılıyor. Bu inkarcı politika kaçınılmaz olarak toplumda yaygın bir Kürt düşmanlığı oluşturdu. Fırat'ın doğusu uzun yıllar yasak bölge ilân edildi. Bölgeye güvenlikle ilgili yatırımlar dışında hiçbir hizmet götürülmedi. Kürt toplum yapısı ile bölgenin ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel sorunlarına ilişkin her türlü inceleme ve araştırma yasaklandı. Bu tür çalışmalar suç sayıldı. Yıllarca salt baskıcı yöntemlerle milyonlarca Kürdün asimile edilebileceği ve sorunun aşılabileceği düşünüldü. Her türlü haktan yoksun bırakılarak baskı altında tutulan ve ikinci sınıf vatandaş muamelesi gören Kürtler kaçınılmaz olarak topluma ve devlete yabancılaştılar. Bireyin iradesinden bağımsız olarak işleyen toplumsal gelişme kanunları yok sayıldı. Bu keyfiliğin sonucu olarak devletin izlemekte olduğu geleneksel Kürt politikası iflâs etti.

Anılan hatalı politikaların yol açtığı darboğazdan kurtulmanın tek yolu toplumsal gelişme kanunlarına uyum çözümler geliştirmektir. Oysa aynı yanlışlar sürüyor ve Kürt halkına kendi kimliklerinden vazgeçerek

Türkleşme seçeneği dışında bir yol tanınmıyor. Bilim adamları asimilasyona! yöntemlerle azınlıktaki ulusal grupları yok etmenin mümkün olmadığına işaret ediyorlar. Örneğin tanınmış sosyal bilimcilerden Will Kymlicka *"...septiğimiz yüzyıllık sürede hiçbir ulusal grup gönüllü olarak asimile olmamıştır"* diyor. Antony Smith de *"...bir ulusal kimlik bir kere bipimlenip yerleştikten sonra, onu hafızalardan silmek, toptan soykırım dışında, artık imkânsızdır"* diyerek asimilasyoncu baskı politikasının sonuçsuz kalmaya mahkûm olduğunu belirtiyor.

Bilim adamlarının incelemeye dayalı açıklamalarına karşın. Kürt sorunu akılcı bir yoldan çözülecek yerde, devletin öncülük ettiği, büyük baskının desteklediği ret ve inkar politikasıyla toplumda bir Kürt düşmanlığı oluşturuldu. Artık Kürtlerin kimlik, dil, kültür ve anadilde eğitim hakkı istemeleri toplumda düşmanca bir tepkiyle karşılanıyor. Kürtler bölücülükle, yabancı devletlerin aleti olmak ve Türkiye'den kopararak ayrı bir devlet kurma arzusunda olmakla suçlanıyorlar. 80 yıl boyunca Kürtleri hedef alan bu saldırı ve suçlamalara bağlı olarak bugün toplumda istenmeyen ayrışmalar ve gerginlikler oluştu. Bu yapay gerginliklerin toplumu beklenmeyen bir iç çatışmaya sürükleyeceği endişesi giderek ciddiyet kazanıyor. Nitekim Batı illerinde kimi küçük menfaat çatışmalarının, milliyetçi kışkırtmalarla beslenerek tehlikeli sürtüşmelere yol açtığı az da olsa görülüyor. Bu tür kışkırtmaların büyük olaylara kaynaklık etmesi olasılığı göz ardı edilemez. Devletin soruna süratle el atması, bilimsel verilere ve dünyadaki gelişmelere koşut biçimde Kürtleri tatmin edecek çözümler üretmesi kaçınılmaz ve ertelenemez bir zorunluluk haline gelmiştir.

Kürt hareketlerinin sınıfsal analizini konu alan bu çalışmanın birincil amacı, toplumda oluşturulan yaygın kanaatin aksine Kürt siyasal hareketinin bölücü amaçlar taşımadığını, Kürtlerin ayrılmak değil, her alanda Türklerle eşit olmak istediklerini bilimsel verilerle göstermektir.

Bugüne kadar Kürt hareketlerinin sınıfsal analizi yapılmadığı için, farklı tarihsel süreçlerin belirlediği hareketlerin sosyolojik özellikleri ve amaçları bilinmiyor. Kasıtlı biçimde oluşturulan bu belirsizlik koşullarında kamuoyu kolayca Kürt karşıtı bir konuma getirildi. Böylece sağlanan bir husumet ortamında Kürtler baskı altına alınarak asimilasyona zorla-

nabılıyor. Oysa, çağdaş sosyolojik veriler esas alınarak yapılan analizler göstermektedir ki, Kürtlerin ayrılıp bağımsız bir devlet kurmalarının objektif ve sübjektif koşulları yoktur. Onların başlıca talebi Türkiye'nin bütünlüğü içinde Türklerin haiz oldukları tüm haklara sahip olan eşit vatandaşlar konumuna gelmektir. Aslında yapılan suçlamalarda karşı çıkılan Kürtlerin bölücülük yapması değil, onların kendi kimlikleriyle eşitlik isteme talepleridir. Çünkü devletin amacı herkesi Türkleştirmek, tek kültürlü homojen bir ulus yaratmaktır. Ne var ki, artık tek kültürlü homojen bir ulus oluşturma siyaseti meşruiyetini yitirmiştir. Ve asimilasyon bir insanlık suçu sayılıyor. Otokton yerli azınlıklar bir yana, artık başka ülkelerdeki göçmen işçilerin asimilasyona zorlanmaları bile suç sayılıyor. Nitekim Başbakan Erdoğan, 2008 ve 2010 yıllarında yaptığı Almanya gezilerinde Türk işçilerin Türkçe eğitimden yoksun kalmalarını asimilasyon olarak nitelmiş ve Alman hükümetini insanlık suçu işlemekle itham etmiştir. Oysa, Türkiye'de 80 yıldır Kürtlere karşı aynı suç işleniyor. Artık devletin Kürtlere karşı izlediği ikiyüzlü siyasetin ahlâkiliğini savunmak mümkün değildir.

Sorununun karmaşık hale gelmesinde ve yapılan provokasyonların etkili olmasında kimi Kürt siyasetçilerin izledikleri öznel politikaların da payı vardır. Bu hataların nedeni Kürtlerin içinden geçtikleri tarihsel süreçlere özgü temel toplumsal sınıfların konumu, işlevi ve amaçları hakkındaki bilgisizliktir.

Bugünkü modern Kürt siyasetinin öncülerinin Kürt ulusal demokratik hareketinin çeşitlik isteminin taktik amaçlı olmadığını ikna edici, bilimsel verilerle kanıtlamaları gerekir. Sadece *"biz Türkiye'den ayrılmak istemiyoruz"* demek yetmez. Kürtlerin özgürlük ve çeşitlik istemelerinin öznel talepler olmadığı, demokratik yaşamın ve toplumsal ilerlemenin dayattığı bir gereklilik olduğu bilimsel çözümlemelerle ve dünyadaki somut örneklerden kalkarak bıkmadan usanmadan anlatılmalıdır. Kürt talepleri gerçekleşmeden, Türkiye'de şoven milliyetçi kısırtımları önlemenin, insan hak ve özgürlüklerini geliştirmenin, hukuk devleti kurallarını işletmenin mümkün olmadığı... Keza, devleti vatandaşlara hükmeden kutsal bir varlık olmaktan çıkarak bir hizmet örgütü haline getirmenin, diğer bir deyimle vesayet rejimine son vermenin düşünülemeyeceği... Özetle, Kürt sorunu çözülmeden Türkiye'de evrensel boyutlarda çağdaş bir demokrasiyi kurup işletmenin mümkün olmadığı gerçeğinin sağlam verilerle kanıtlanması Kürt siyasetçilerin görevidir.

Unutmamak gerekir ki, 80 yıldır Kürtlere karşı üretilen düşmanca komplo teorilerini ve bölücülük suçlamalarını boşa çıkarmak ayrı bir uğraş gerektirir. Özellikle şoven milliyetçi akımların etkisinde kalan çevrelerin, Kürt taleplerini karşılamamanın, ülkeyi bölünmeye götürecek zincirleme taleplere yol açacağı endişesinin de yersiz olduğu kanıtlanmalı... Ayrıca Kürt taleplerinin, liberal aydınları tedirgin eden, şoven milliyetçilikle hiçbir ilgisinin olmadığı, tam aksine, bunları savunmanın demokrasinin önkoşulu olduğu ikna edici verilerle anlatılmalıdır.

Kürt siyasetçilerin yalnız Kürtlere değil, tüm Türkiye'ye karşı sorumlulukları vardır. Bu sorumluluklar bilinçle algılanıp gereği yapılmadan, kimi demokratik hakların yinelenmesi ve güncel polemiklerin karşılanması ile Kürt sorununu kökten çözecek sağlıklı bir demokrasinin kurulmasına katkı yapılamaz. Yapılması gereken bölgecilikten kurtulmak ve Kürt sorunu ile birlikte Türkiye'nin tüm sorunlarını çözmeye talip bir siyasal hareketi örgütleyerek iktidara taşıyabilmektir.

Yaptığımız çözümlerlerin ortaya koyduğu gerçek şudur: Türkiye'nin Kürt sorunu ancak evrensel normlarda ileri boyutlu çağdaş bir demokrasi içinde çözülebilir. Etki alanı sınırlı, yerel bir Kürt hareketiyle böyle bir demokrasiyi kurmak ve Kürt sorununu çözmek mümkün değildir.

Türkiye'de eşit haklı vatandaşlık temelinde insan haklarına saygılı, özgürlükçü, hukukun üstünlüğüne bağlı ve ileri boyutlu çağdaş bir demokrasi için mücadele eden sosyal güçler vardır. Kürtlerin her alanda eşit haklı vatandaş olmalarını demokratikleşmenin önkoşulu olarak benimseyen bu sosyal güçlerle ortak yığinsal bir siyasal hareket oluşturulmadan ne demokrasi kurulur, ne de Kürt sorunu çözülür. Bürokratik devlet ideolojisi-ne bağlı statükocu iktidarların amacı, demokrasiyi kurmak ve Kürt sorununu çözmek değil, kimi biçimsel düzenlemelerle sorunu erteleyip geçiştirmektir.

TBMM'de temsil yeteneğine sahip burjuva partilerinin tümü Atatürk milliyetçiliğine bağlı partilerdir. Bu, *"tek devlet, tek millet, tek dil, tek kültür ve tek bayrak"* belgisinde ifadesini bulan şoven ve asimilasyoncu bir milliyetçiliktir. Böyle bir anlayışı benimseyen partilerden Kürtlerin talep ettikleri özerk yerinden yönetim statüsü ile kimlik, dil, kültür ve anadilde eğitim haklarının tanınması beklenemez.

20 yıldır sürdürülen bölgesel Kürt siyaseti, inkarcılığın aşılmasında ve Kürt sorununun tanınmasında gerekli katkıyı yapmış işlevini tamamlamıştır. Artık, yapılanların tekrarı mahiyetindeki politikalarla sorunu köklü

biçimde çözmek mümkün değildir. Bunun için yeni bir strateji, yeni bir siyaset gerekir. Bu siyaset, ancak, Türk ve Kürt demokrasi güçlerinin ortak örgütsel çabalarıyla üretilebilir. Kuşkusuz bu ortak hareketin iktidara aday ya da siyasal yaşamı yönlendirecek yetkinlikte, güçlü ve yığinsal olması başarıya ulaşmanın olmazsa olmaz koşuludur. Özellikle toplumsal tabanı olmayan marjinal siyasetlerin, yığinsallığa engel olacağı unutulmamalıdır. Örneğin DTP'nin içinde yer aldığı Çatı Partisi, hareketin yığılaşmasında hiçbir katkı yapmadı, yapamadı. Bu hedefe ulaşmak için demokrasiden yana bütün sosyal güçlerin üzerinde ittifak edecekleri 'emek eksenli radikal bir demokrasi' programı ile işe başlamak uygun bir tercih olabilir.

Bilindiği gibi demokrasi tecezzi kabul etmez bir bütündür. Yalnız Türkler, yalnız Kürtler ya da yalnız Çerkezler için demokrasi olmaz. Salt Kürt taleplerini kapsayan *suigeneris*, sınırlı bir demokrasiyle Kürtlerin talepleri gerçekleşemez. Gerçek çözüm, tüm Türkiye'nin ihtiyaçlarına yanıt verecek ileri bir demokrasinin kurulması için verilecek bir mücadelenin başarısıyla mümkündür.

Elinizdeki ıdtapta Kürt hareketlerinin sınıfsal analizinden kalkarak ve karşılaştırmalı olarak bugünkü modern Kürt siyasetinin sınıfsal yapısı ile izlediği mücadelenin ana ilkeleri belirtilmiş... Aynı metotla hareketin içine girdiği darboğazın nedenleri açıklanmış ve izlenmesi gereken siyasetin düşünsel zemini hazırlanmıştır.

Bu mütevazı çalışmanın Türldye'nin demokratikleşmesine ve Kürt sorununun gerçekçi çözümüne düşünsel katkı yapması dileğiyle...

Dr. Tark Ziya Ekinci
01 Aralık 2010, Suadiye/İstanbul

KURT SİYASAL HAREKETLERİNİN SINIFSAI ANALİZİ

Temel Sorunlar

Kürt siyasal hareketinin sınıfsal analizini yaparken kullanılan farklı kavramlara açıklık getirmekle işe başlamanın gerekli olduğunu düşünüyorum. Bu, hem yapılan çözümlemelerin daha kolay anlaşılmasına yardımcı olacak, hem de geleneksel çözümlemelerin yetersizliğini ve yanlışlarını aşmamıza olanak sağlayacak...

Kapitalist toplumlarda sınıf deyimi günlük yaşamda çok değişik anlamlarda kullanıldığı için sosyolojik anlamı ya bilinmemekte ya da çarpıtılmaktadır. Keza, burjuva literatüründe 'milli sorun', 'millet' (ulus) ve 'milliyetçilik' kavramları da tarihsel bağlamları dışında ve çoğu kez eşanlamlı olarak kullanıldıkları için konu ile ilgili gelişkili değerlendirmeler yapılabilmektedir. Bu nedenle çalışmamızın temel dayanağını oluşturan 'sınıf kavramı' ile milli mesele, millet ve milliyetçilik kavramlarının sosyolojik anlamlarına, tarihsel ve toplumsal işlevlerine sınıf temelinde açıklık getirmemiz gerekir. Ayrıca insan toplumlarının tarihsel gelişme sürecinde farklı üretim sistemlerine tekabül eden farklı sosyal sistemlerin nesnel varlığı burjuva literatüründe göz ardı edilmiştir. Oysa her toplumda olduğu gibi ele aldığımız Kürt siyasal hareketlerinin gelişme süreçlerinde de birbirini izleyen farklı üretim sistemlerinin oluştuğunu ve her birinde değişik siyasal mücadele biçimlerinin ön plana çıktığını görmekteyiz. Çalışmanın bütünü içinde yeri geldikçe farklı üretim sistemlerine değinilmiştir. Bu-

nunla birlikte, konuya açıklık getirmek için temel sınıflar arasındaki mücadelenin ürünü olan toplumsal değişim süreçlerine ve üretim sistemlerine burada da değinmemiz yararlı olur.

Sosyal sınıf nedir?

Sosyolojik açıdan 'sosyal sınıflar' tarihen belirlenmiş bir sosyal üretim sistemi içindeki konumlarına, üretim araçları ile aralarındaki ilişkiye ve emeğin üretim sürecindeki rollerine bağlı olarak üretimden aldıkları paya ve pay alışı tarzına göre birbirlerinden ayrılan geniş insan gruplarıdır. Sınıflar sosyal üretimin gelişmesinin belirli aşamasında tarih sahnesine çıkmışlardır. Sınıflar sosyal işbölümünün gelişimi ve özel mülkiyetin ortaya çıkmasının ürünleridir. Sınıflı toplumlarda temel sınıfların yanında ya eskinin kalıntısı ya da yeni üretim tarzını yaratacak olan ama henüz belirleyici olmayan unsurlar da bulunur. Ayrıca her üretim tarzında temel toplumsal sınıflarla bağlantılı aydın ve proleter nitelildi küçük burjuva katmanlar da vardır. Bunlar hiçbir zaman başlı başına bir sınıf oluşturmazlar. Bunların görünürde bağımsız politika izledikleri sanılmasına karşın bu katmanların etkinliğini belirleyen, hizmetinde bulundukları temel toplumsal sınıfın çıkarlarıdır.

Toplumların iç işleyişini ve gelişme süreçlerinde oluşan sosyal, siyasal ve ekonomik olayları anlamak için sınıf analizinin yapılması zorunlu bir gerekliliktir. Çünkü her siyasal olay, içinde yer aldığı tarih keskindeki temel sınıfların karşılıklı konumları, aralarındaki mücadelenin düzeyi ve egemen sınıfın işlevleriyle doğrudan bağlantılıdır. Bu nedenle sınıf analizlerine dayanmayan değerlendirmelerin nesnelliği her zaman tartışmalıdır. Örneğin sınıf analizleri yapmadan farklı tarihlerde değişik görünümler altında karşımıza çıkan Kürt siyasal hareketleri ve sonuçları çok farklı biçimlerde değerlendirilebilmektedir. Nitekim aynı siyasal hareket idmine göre milliyetçi bir kalkışma, kimine göre irticaî bir hareket, idmine göre de dış güçlerin kışkırtması olarak sunulabilmiştir. Bu çelişkili durumun nedeni somut bilgileri veri alan ve sınıf analizine dayanan bir değerlendirme yapılabilecek yerde öznel yaklaşımların tercih edilmiş olmasıdır.

Sosyal sınıflar ve üretim tarzı

İnsan toplumlarında sosyal sınıflara bağlı olarak her gelişme aşamasına denk gelen farklı üretim tarzları vardır. Üretim tarzı yaşamak ve sosyal ihtiyaçları gidermek için zorunlu olan nesnelerin üretilmesinde tarihsel ola-

rak oluşan ve sosyal evrimin aşamalarına özgü bir tarzdır. Üretim tarzı üretici güçlerle üretim ilişkilerinden oluşan bir bütündür.

Toplumların gelişme sürecinde üretim tarzının belirlediği her dönemin kendine özgü kurumları, egemen düşünceleri ve siyasal sistemleri vardır. Üretim tarzı, sosyal bir sistemin belirleyici temelidir. Üretim tarzı değiştiği zaman bütün sosyal sistem de değişir. Her yeni ve daha ileri üretim tarzı insanın gelişmesinde yeni ve yüksek bir düzeyi temsil eder.

İnsanlar üretim yapmak için kendi aralarında belli ilişkiler kurmak zorundadırlar. Üretici güçler ancak bu sosyal ilişkiler çerçevesinde üretkenlik kazanır. Üretim ilişkileri ya işbirliği ve yardımlaşma şeklinde olur, ya da egemenlik ve bağımlılık temeline dayanan insanın insan tarafından sömürülmesi biçiminde yürütülür.

İnsan toplumunun başlangıcından bu yana üretim tarzları tarihsel süreç içinde farklı gelişme aşamalarına denk düşen bir sıra izlemiştir. İnsanın toplumsallaşmasıyla birlikte ortaya çıkan ilk üretim tarzı *ilkel komünal sistemdir*. Bu üretim tarzında henüz sınıflar oluşmadığı için toplum sınıfsızdır, üretim ilişkisi de işbirliği ve yardımlaşma biçimindedir. Üretimin bireysel tüketim ihtiyacından daha fazla olmasını izleyen evrede ise kişisel mülkiyet kavramı oluştu ve ilk sınıflı toplumlar ortaya çıktı. İlkel komünal sistemi izleyen ilk sınıflı toplum *kölecî sistemdir*. Kölecî sistemde köle sınıfı ile köle sahibi efendilerden oluşan iki temel sınıftır. Sistem köle emeğinin sömürsü üzerine kuruludur. Köleler efendilerin alınıp satılan mülkleridir. Karın tokluğuna efendilerinin hizmetinde çalışırlar. Köle emeğinin verimsizleşmeye başlaması ile birlikte insan toplumu görece daha verimli olan toprak köleliği düzenine, diğer bir deyimle *feodal sisteme* geçmiştir. Feodal sistemde toprağa bağlı köylü sınıfı ile toprakların ve üzerinde yaşayan üretici köylülerin (serfler) sahibi olan feodal beyler, yani senyör sınıfı vardır. Bu sistem toprağı ekip biçen bağımlı köylülerin sömürülmesi üzerine kurulmuştur. Feodal sistemden sonra günümüzde yaygın biçimde görülen *kapitalist üretim tarzı* oluştu. Kapitalist üretim tarzında diğer sınıflı toplumlarda olduğu gibi karşıt iki sınıf vardır. Bunlar, emeğini satarak geçinen işçi ve emekçilerle onları ücret karşılığında çalıştıran sermaye (*kapitalist- burjuva*) sınıfıdır. Bu sistemde de diğer sınıflı toplumlar gibi üretim ilişkisi insanın insan tarafından sömürülmesi biçiminde yürütülür.

Kürt toplumunda uzun bir dönemi kapsayan feodal bir üretim tarzı egemen olmuştur. Bu, aşiret ya da beylikler biçiminde yürütülen Ortado-

ğu toplumlarına özgü, özünde feodal olan bir üretim tarzıdır. Tüm feodal toplumlarda olduğu gibi Kürt beyliklerinin mücadeleleri de hem kendi aralarında, hem de istilâcı büyük komşu devletlere karşı verilen mücadeleler biçiminde yürütülmüştür. Bu mücadelelerin tümü egemen konumdaki Kürt feodallerinin çıkarlarını koruma amaçlı olmuştur.

Cumhuriyet dönemindeki feodal kalkışmalar ya da tedip eylemleri yaygın öldürmeler, yerinde infazlar, köylerin yakılması ve kitlesel sürgünlerle sonuçlandı. 1938'de girilen 'Dersim tedip ve tenkil hareketi' yapıp sonlandırıldıktan sonra Kürt feodal kalkışmaları sona erdi. 1950'ye kadar Kürt bölgesinde tam bir sessizlik ve teslimiyet dönemi yaşandı. Bu tarihten itibaren Kürt feodalleri çok partili sistemden de yararlanarak devletle zımnî bir ittifak içine girdiler. Artık devletle olan ihtilâflar son buldu, tarımda ve ticarete kapitalist ilişki dönemine girildi. Bu süreçte Kürt burjuvazisinin gelişmesine paralel olarak etkin bir Kürt aydın hareketi de gelişti. Böylece, aydınların öncülük ettikleri Kürt ulusal demokratik hakları için yürütülen modern bir siyasal mücadele evresine gelindi.

Milli Topluluk, Millet ve Milliyetçilik Sorunları

Gelişen modern Kürt demokratik hareketinin yaygınlaşarak etkinlik kazandığı son yıllarda gerek hareketin öznesi olan Kürt aydınları, gerekse demokrat Türk aydınları arasında millet ve milliyetçilik kavramları tarihsel ve sınıfsal bağlamından koparılarak tartışıldığı için düşünsel planda büyük bir kargaşa yaşanmaktadır. Konumuzu yakından ilgilendirdiği için 'milli topluluk', millet ve milliyetçilik kavramlarına açıklık getirmemiz gerekiyor.

Özellikle Kürt aydınları tarafından, tarihte yaşanan farklı üretim biçimlerinin her birine tekabül eden ayrı siyasal hareketlerin tümü milliyetçi kalkışmalar olarak değerlendirilmekte ve buna dayanan politikalar üretilmektedir. Öte yandan Türk demokrat aydınları da bugünkü Kürt ulusal demokratik hareketini etnik milliyetçilik olarak tanımlamakta ve devletin bölücülük suçlamasına bilerek ya da bilmeyerek destek olmaktadır. Bu çalışmanın vermek istediği mesajın anlaşılması ve demokratik Kürt hareketinin hak ettiği biçimde değerlendirilmesi için anılan yanlışların aşılması gereklidir.

'*Milli topluluk*' aynı dili konuşan, ortak bir kültüre sahip, tarih boyunca kavimler, aşiretler, beylikler vb. biçimlerde var olan insan toplumdur. Oysa, '*millet*' burjuva sınıfının tarih sahnesine çıkması ve feodaliteyi

tasfiye etmesinden sonra oluşan farklı bir tarihsel kategoridir. Millet ve milliyetçilik kavramlarının kısa öyküsünü ayrıca anlatmakta yarar var.

Millet ve Milliyetçilik Kavramları Nasıl Oluşt?

Millet ve milliyetçilik, 18. yy.'da tarih sahnesine çıkan burjuvaziyle birlikte toplumların yaşamına giren modern kavramlardır. Batı burjuvazisi feodalizmden kapitalizme geçerken önce ayrı dil, kültür ve geleneklere sahip feodal beylikleri bir arada tutan dinsel ideolojiyi ve onu temsil eden kurumları etkisizleştirdi. Sonra da feodal düzeni ayakta tutan bu kurumların yerine ikame edilecek daha güçlü bir tutunum ögesi bulması ve buna bir ideolojik dayanak oluşturması gerekiyordu. Bu da 'millet' antitesi ile 'milliyetçilik' ideolojisiydi. Feodal bölücülüğe son vermek için de büyük malikâneler tasfiye edildi, köylülerin kul statüsünden kurtulması sağlandı ve vatandaşlığı esas alan laik burjuva düzeni kuruldu. 'Özgür' vatandaşlardan oluşan yeni toplumun adı millet (ulus) oldu. Burjuvazi, gümrük duvarlarıyla çevrili kendi ulusal pazarını da millet olma bilinci ve milliyetçilik ideolojisiyle korudu. Böylece, feodal bölücülüğün antitezi olan millet *"ortak bir coğrafyada yaşayan, ortak bir dili, ortak bir tarih ve kültür mirası olan ve milli bir pazar etrafında bütünleşmiş, 'özgür' vatandaşlardan oluşan istikrarlı bir insan topluluğu"* olarak tarihteki yerini aldı. Buna bağlı olarak sermayeci burjuva sınıfı farklı din, dil ve kültürleri olan halkları ekonomik bir birlik (milli pazar) içinde bütünleştirerek feodal düzendeki *'milli topluluklara'* tek bir 'millete' dönüştürdü.

Milletler, ilk evrede tek dilli, tek kültürlü 'ulus-devlet' ya da 'devlet-ulus' biçiminde örgütlendi. Feodal dönemin mirası olan dil, din ve kültür farklılıkları yok sayılarak tümü birden egemen dil ve kültür içinde özümsemeye zorlandı. Bu evrede burjuva milliyetçiliği, devlet erkinin tanrısal istenç yerine ulusal istence bağlanmasında, seküler hukukun oluşmasında, akılcı ve eleştirel bir yönetimin kurulmasında, bilimin gelişmesinde ve ekonomik kalkınmada etkili oldu. Millet olma bilinci ve milliyetçilik uzunca bir süre toplumsal gelişmeye katkı yaptığı için ilerici bir işlev gördü.

Ne var ki, kapitalizmin emperyalist aşamaya gelmesiyle birlikte milliyetçilik, üstün millet, üstün ırk teorilerine dayanak yapıldı ve sömürge imparatorluklarının kurulmasında belirleyici bir rol oynayan saldırgan bir ideolojiye dönüştü. Faşist rejimlerin kurulmasına katkı sağladı ve milyonlarca insanın ölümüne yol açan dünya paylaşım savaşlarına zemin hazırladı.

Artık, yabancı düşmanlığının, sömürgeciliğin, savaş kışkırtıcılığının dayanağı haline gelen burjuva milliyetçiliği, ilerici niteliğini kaybetmiş karşı çıkılması gereken lanetli bir ideoloji olmuştur.

İkinci Dünya Savaşından sonra kapitalist-emperyalist ülkelerin ırkçı, saldırgan burjuva milliyetçiliği, sömürgelerde karşıt bir milliyetçiliği tetikledi. Aydınların öncülük ettiği bu yeni akım, Asya'da, Afrika'da, Güney Amerika'da on yıllarca süren kurtuluş mücadelelerinin başarıya ulaşmasında belirleyici bir etken oldu. Ancak, kurtulustan sonra her şey değişti. Yeni devletlerde egemen konumdaki güçlü aşiretler diğerlerini baskı altına almaya, ezmeye, hatta yok etmeye dönük toplu kıyımlara girişti. Böylece kurtuluş savaşlarının ilerici milliyetçiliği, Ruanda, Sudan ve Kenya'da örneklerini gördüğümüz feodal aşiretler arası kanlı çatışmaları tetikleyen lanetli bir ideolojiye dönüştü. Türkiye'de de Kurtuluş Savaşı yıllarının eşitlikçi ve ilerici millet ya da ümmet anlayışı, kurtuluşu izleyen 1923'ten itibaren tek kültürlü asimilasyoncu şoven Türk milliyetçiliğine dönüştü. Kurtuluş dönemi millet anlayışının karşısı olan uygulamadaki şoven Türk milliyetçiliği aynı zamanda bugünkü baskıcı, militarist, otoriter rejimin oluşmasında ve sürüp gitmesinde de belirleyici oldu.

Her iki örnekte gördüğümüz gibi değişik süreçlerin ürünü olan farklı milliyetçilikleri, aynı düşünsel kökten geldikleri için, toptan yüceltmek ya da toptan mahkûm etmek gerçekçi değildir. Doğru olan, ilerici evredeki-leri desteklemek, gerici ve saldırgan aşamaya gelenlere karşı çıkmaktır.

Bugün 'milli bir topluluk' aşamasında bulunan Türkiye Kürtlerinin millet haline gelmesi ise ancak bir 'Kürt milli pazarı' etrafında toplanmayı amaçlayan bir politikanın izlenmesiyle gerçekleşebilir. Bu çalışmanın ileri aşamalarında etrafıca anlatıldığı gibi 1950'den başlayarak gelişen Kürt tarım ve ticaret burjuvazisi ayrı bir Kürt milli pazarının kurulmasına karşı çıkmaktadır. Kürt tarım burjuvazisi aldığı devlet desteğini korumak ve ticaret burjuvazisi de Türkiye tekelci burjuvazisiyle kurduğu ekonomik işbirliğini sürdürmek amacıyla Türkiye pazarında kalmayı yeğlemektedirler. Bu nedenle de burjuvazi Kürt ulusal hareketine öncülük etmekten kaçınmaktadır. Türkiye milli pazarında bütünleşen Türk ve Kürt burjuva sınıfları aynı zamanda ulusal partiler aracılığı ile siyasal olarak da bütünleşmişlerdir. Bugünkü nesnel koşullarda Kürt modern siyasal hareketi için tek çıkış yolu vardır: Bu da, Batılı normlarda çağdaş demokratik bir düzen içinde Türkiye'de özerk yerinden yönetim örgütlenmesini sağlamak için mücadele etmektir.

Türkiye Avrupa Konseyi 'Yerel Yönetimler Özerklik Şartı'nı imzalamıştır. Ancak bununla ilgili anayasa değişikliği yapılmamış ve gerekli mevzuat çıkarılmamıştır. Bu sözleşmenin 4. maddesi *"Yerel yönetimlerin kendi yetki sahalarında serbest girişim hakkına sahip olacakları ve kimi istisnalar dışında hizmetlerin tümünün yerel yönetimler tarafından görüleceği, aynı maddeye göre, yerel makamlara verilen yetkilerin tam ve münhasır olduğu ve bu yetkilerin merkezi ve bölgesel makamlar tarafından zayıflatılıp sınırlandırılmayacağı"* hükmüne bağlamıştır. Bu hüküm çerçevesinde Kürt bölgesinde yerel yönetimler, tercihen *'eyalet sistemi'* uygulaması çerçevesinde eğitim kurumlarının açılması, yönetilmesi ve programlarının hazırlanması hakkına sahiptirler. Keza bu ve benzeri hükümler çerçevesinde yerel polis teşkilâtının kurulması ve yönetilmesi başta olmak üzere pek çok hizmetin yapılması, özerk yerel yönetimlerin yetki alanlarına girer. Türkiye'de *'Yerel Yönetimlerin Özerklik Şartı'nın* temel ilkelerini benimseyen ileri boyutlu çağdaş bir demokrasinin kurulup işletilmesi halinde Kürtlerin kimlik, dil, kültür, anadilde eğitim vb. hakları kapsayan eşit haklı vatandaşlık talepleri de çözüme kavuşur.

Ulus-Devlet

Konumuzla yakından ilgili olduğu için ulus-devlet sorununa da açıklık getirmek gerekir. Özellikle ulus-devlet uygulamasının neden çağdaş bir demokrasiyle bağdaşmadığını ve neden demokrasi dışı bir uygulama olduğunu açıklamaya çalışacağız.

Batı'da burjuva devrimlerinin yaygınlaştığı 19. yüzyılın başlarından itibaren feodalitenin yıkılmasına koşut biçimde kurulan kapitalist devletler feodal bölücülüğü tasfiye etmek için bütüncül bir 'millet' (ulus) inşa etmeye büyük önem verdiler. 'Millet' antitesini oluştururken yönetici konumdaki etnik topluluğun (milliyetin) dil ve kültürünü esas almaya özen gösterdiler. Yönetici 'milliyetin' dili ve kültürü devletin resmi dili ve kültürü olarak benimsendi. Bunun için feodal toplumdaki farklı 'milliyetleri' ve kültürleri yok sayarak asimilasyona zorladılar. Kilisenin etkinliğini kırmak ve toplumda dinin tek belirleyici tutunum ögesi olmasına son vermek için de 'milliyetçilik' ve 'laiklik' ideolojilerini idealize ettiler.

Yeni burjuva devletleri egemen 'milliyetin' dilini ve kültürünü geliştirip yaygınlaştırmayı bir devlet politikası olarak benimsediler. Devlet zoruyla tek dilli eğitimin yaygınlaştırılması, ikincil konumdaki dil ve kültürlerin yasaklaması, ekonomik ve işçilerin ihtiyaçlarının da karşılanması ile homojen

bir ulus inşa edilebileceğine inanılıyordu. Özellikle Birinci Dünya Paylaşım Savaşından sonra Avrupa'da İtalya ve Almanya'nın öncülük ettikleri tek partiye dayanan, *'tek millet, tek devlet, tek dil, tek kültür'* konseptini esas alan faşist devletlerin kurulması, 'ulus-devlet' ideolojisine güç kattı. Bu devletlerin izledikleri saldırgan ve yayılmacı politikalar iki dünya savaşı arasındaki yıllarda otoriter ve baskıcı yönetim uygulamasını pek çok ülkede cazip konuma getirdi.

Yeni Türkiye Cumhuriyeti devleti Batıda tek kültürlü homojen ulus-devlet yapılanmasının ve otoriter burjuva diktatörlüğünün itibar gördüğü böyle bir ortamda kuruldu. Yeni cumhuriyeti kuran asker-sivil bürokratik kadrolar henüz burjuva sınıfının oluşmadığı geri bir toplumda Batıdaki burjuva değerleri esas alan laik bir rejim kurmaya giriştiler. Eşrafın egemenliğindeki köylülüğün ağırlıkta olduğu o günkü Türkiye toplumunda laik burjuva değerlerin benimsenmesi ancak otoriter ve baskıcı bir yönetimle mümkündü. Devletin dizginlerini ellerinde tutan asker-sivil kadrolar tıpkı Batıdaki faşist devletler gibi tek partili bir rejimde tek kültürlü homojen bir 'Türk milleti' ile ekonomik hayata egemen olacak yeni bir Türk burjuva sınıfı oluşturmaya giriştiler. Bu amaca ulaşmak için ild yöntem kullanıldı:

Birincisi, toplumun Türkleştirilmesi ve İslamlaştırılması mümkün olmayan gayrimüslimlerden arındırma politikasıydı. Bu politikanın uygulanmasında önce mübadele yöntemi kullanıldı. Mübadeleden artakalanlar da pogromlar, Türkçe konuş kampanyaları, Varlık Vergisi uygulaması ve 6-7 Eylül olayları gibi eylemlerle maddi ve manevi yıkıma maruz bırakılarak kaçırmaya zorlandılar. Böylece bir süreç içinde toplum gayrimüslimlerden arındırıldı. Cumhuriyetin kuruluşunda toplumun önemli bir bölümünü oluşturan gayrimüslim nüfus, bugün binde birler düzeyine inmiştir. Toplum Türk olmayan gayrimüslimlerden arındırılırken bunların sermayeleri ve açtıkları işyerleri de yeni Türk burjuvazisine intikal etti. Bugün artık gayrimüslim azınlıklar Türkiye'de türdeş bir ulus oluşturma önünde engel olmaktan çıkmıştır.

İkincisi de, başta Kürtler olmak üzere, Müslüman toplulukların asimile edilerek Türkleştirilmesi politikasıydı. Müslüman halklar Türklerle aynı dinden oldukları için kolayca asimile edilebilecekleri düşünülüyordu. Öncelikle, kıskırılan feodal ayaklanmalardan yararlanılarak görece çoğunlukta Kürtlerin toplu öldürme ve sürgünlerden sonra kimlikleri ile kültürleri ret ve inkâr edilerek anadilleri yasaklandı. Önemli bir bölümü de bü-

yük Türk nüfusu içinde eritilip asimile olmaları için yığınsal olarak Batıya sürgün edildi. Asimilasyon politikası Türk olmayan kimi küçük Müslüman topluluklar için büyük ölçüde başarılı oldu. Ancak tek partili otoriter rejimin egemen olduğu uzunca bir dönemde sessiz kalan Kürtler için bu politika başarılı olamadı. İki dünya savaşı arasındaki yıllarda ulus-devlet politikasının yaygın biçimde uygulandığı gelişmiş Batı ülkelerinde İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra hem demokrasi anlayışında, hem de eski ulus-devlet anlayışında köklü değişiklikler yaşandı. Örneğin, İngiltere'de yüz-yıllar boyunca İskoçya'da ve Galler bölgesinde uygulanmakta olan asimilasyon politikasına son verildi. Galce'ye ve İskoçça'ya korunan diller statüsü tanındı. Bu dillerin eğitim dili olarak kullanılmalarına olanak sağlandı. Galler ve İskoçlara özerklik tanınması ve kültürlerinin geliştirilmesi için gerekli yasal düzenlemeler yapıldı, yayın organları için parasal destek sağlandı. Böylece İngiltere'de tek kültürlü, tek dilli ulus-devlet dönemine son verilerek çok dilli, çok kültürlü çoğulcu bir ulus aşamasına geçildi. Aynı şekilde, Fransa, İspanya, İtalya ve Belçika başta olmak üzere Avrupa Birliği ülkelerinin tümünde özerk yerinden yönetim anlayışı çerçevesinde farklı etnik toplulukların dil, kültür ve anadilde eğitim haklarının tanındığı çoğulcu ulus uygulamasına geçildi. Fransa eski Cumhurbaşkanılarından Mitterand bu değişimin sosyo-politik gerekçelerini açıklarken mealen şunları söylüyor: *"Cumhuriyetin kuruluşunda (ilk burjuva devleti kastediliyor-TZE) milli birliği kurmak için tek dil, tek kültür esasına dayalı merkezi bir devlet gerekliydi. Bugün de ulusun parçalanmasını önlemek için yerel yönetimlerin özerkliğini esas alan çok kültürlü ve çoğulcu bir yönetim uygulamasına geçmek gerekiyordu."*

Dünyadaki bu genel gelişmeye karşın Türkiye'de kuruluş aşamasında başlatılan ve herkesin Türk sayıldığı homojen ulus-devlet uygulamasını sürdürmek için devlet desteğiyle güçlü bir ideolojik saldırı başlatıldı. Kürt feodal kalkışmalarının bastırılmasından sonra geliştirilen Türkçülük ideolojisinin esasları, lider kadrosunu oluşturan zevatin beyanlarına dayanılarak aşağıda açıklanmıştır.

Halen uygulanmakta olan Cumhuriyetin kuruluşundaki milliyetçilik ideolojisi 1982 Anayasasında da yer almış ve 66/1 maddesinde şu şekilde formüle edilmiştir; *"Türk devletine vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türktür"* Bugün Türkiye'de güçlü bir burjuvazi olduğu halde bu sınıf çağdaş liberal bir politika geliştirmekte yetersiz kalıyor. Çünkü Cumhuriyet bir 'ulus-devlet' olarak burjuva sınıfı tarafından kurulmadı. Mustafa

Kemal'in öncülük ettiği asker-sivil bürokrasi tarafından bir 'devlet-ulus' olarak kuruldu. Asker-sivil bürokrasi Türkiye'de kurucu lider Mustafa Kemal'in tabulaştırıldığı ve düşüncelerinin kutsallaştırıldığı bir rejim inşa etti. Anayasa ve yasalarla korunan militarizmin himayesi altındaki bu kutsal düzenin (devlet-ulus) dokunulmazlığı vardır. Tartışılması dahi yasaktır. Ne var ki, bugün artık bu köhne düzen toplumun ilerlemesini ve gelişerek çağdaşlaşmasını engelleyen bir ayak bağına dönüşmüştür. Türkiye devleti de dünyadaki gelişmeye uyum sağlayarak çoğulcu ve çok kültürlü yeni bir ulus anlayışını benimsemek zorundadır. Artık, bizde de yasakların kalktığı, tabuların yıkıldığı ve her türlü düşüncenin özgürce tartışıldığı özgürlükçü, çağdaş, ileri bir demokrasinin kurulması, toplumsal gelişmenin olmazsa olmaz bir koşulu haline gelmiştir. Asker-sivil bürokrasinin vesayetinden kurtulamayan burjuvazi, demokrasinin kurulmasında henüz işlevsizdir. Buna karşılık özgürlükçü Kürt siyasi hareketi ile toplumun son derece dinamik demokrasi güçleri Türkiye'nin demokratikleşmesinde işlevsellik kazanmışlardır. Ancak bu güçlerin ortak bir siyasi hareketi Türkiye'nin demokratikleşmesine öncülük ederek bugünkü köhnemiş devlet-ulus düzenini aşabilir ve çok kültürlü çoğulcu demokratik bir toplumu inşa edebilir.

Kürt Siyasal Hareketlerine Nasıl Yaklaşmalıyız?

Her toplumun uzak tarihinde yaşandığı farz olunan çoğu kez hurafelerle karışık, genelde özcülük (essansializm) olarak adlandırılan masalımsı nitelikte milli köklere ilişkin tabulaştırılmış efsaneler vardır. Örneğin, Türklerin Orta Asya'dan çıkışını sembolize eden Bozkurt efsanesi özcü bir anlayışın günümüzdeki yansımasıdır. Keza Kürtlerin Kawa efsanesi de buna benzer özcü bir yaklaşımdır. Öte yandan çok uzak tarihsel dönemlere ait bilgilerin de doğruluğu tartışmalıdır. Örneğin Kürtlerin tarihi, M.Ö. 17. yüzyıllarda hüküm süren MED'lere ya da Urartulara kadar uzatılmaktadır. Bu bilgiler genelde salt tarihçileri ilgilendiren konulardır. Günümüze ışık tutacak olanlar ise, daha çok yakın ortaçağ ile yeniçağda, özellikle de 19. ve 20. yüzyılda yaşanmış olan olaylardır.

Güncel siyasetin amaçları için Kürt siyasi hareketinin sınıfsal analizini yakın ortaçağdan başlayarak günümüze kadar geçtiği evreleri aşağıdaki sırayı izleyerek incelemeye çalışacağım.

- Ortaçağda Kürt aşiret ve beyliklerinin devletleşme sorunları.
- Osmanlı İmparatorluğu'nda 1908 Devrimini takiben oluşan Kürt aydın örgütlenmeleri.
- Kurtuluş Savaşı'nda, Lozan'da ve birinci Büyük Millet Meclisi'nde izlenen Kürt siyaseti.
- Cumhuriyet döneminde Kürt ayaklanmaları, sınıfsal kökenleri ve sonraki gelişmeler
 - 1925 Şeyh Sait ayaklanması.
 - 1926-1936 Ağrı direniş hareketi.
 - Koçgiri olayı ve 1937-38 Dersim tedip hareketi.
 - 1938-1947 dönemi sessizlik yılları.
 - 1947'de Kürt sürgünlerin dönüşü ve devlet-aşiret ittifakı.
 - 1950 ve sonrasında Kürt burjuvazisinin tarih sahnesine çıkışı ve dünya görüşü.
 - 1950'den sonra gelişen Modern Kürt Siyasal hareketi ve sınıfsal özellikleri.

Ortaçağda Kürtler Neden Devletleşemedi?

Kürtler tarihleri boyunca Mezopotamya'da Osmanlı ve İran gibi iki güçlü devlet arasındaki bölgede özerk aşiretler ve beylikler şeklinde varlıklarını sürdürdüler. Bu konumlarından ötürü Kürtlerin devletleşmelerini güçleştiren önemli coğrafi, jeo-politik ve tarihsel nedenler vardır.

Ortaçağda dünyanın diğer bölgelerinde olduğu gibi Ortadoğu'da da halkların *milli* nitelikte devletleşmeleri ancak bölgedeki feodal yapıların güçlü bir beyliğin otoritesi altında toplanmasıyla mümkündü. Genelde kapitalizm öncesi evrede bir bölgedeki ortak milli özelliği olan feodal beylikler, tarihi, coğrafi ve stratejik koşullar elverişli olduğunda, aralarından en güçlü olan beylik tarafından denetim altına alınmakta ve kimi siyasal ve yönetsel hakları korunarak feodal krallıklar biçiminde örgütlenmektedirler. Batı'da olduğu gibi Doğu'da da ancak böyle bir birlikteliğin oluşmasına elverişli koşulların bir araya gelmesiyle feodal devletler kurulmuştur. Feodal bir krallığın oluşmasında öncülük görevini üstlenen güçlü bir beyliğin bölgede birlik oluşturmaları ancak, koşulların elverişliliği durumunda ve belli bir süreç sonunda gerçekleşir. Örneğin, kimi tarihçiler Osmanlı devletinin Ertuğrul Gazi'nin liderliğindeki Kayı aşiretinin öncülüğünde oğlu Osman

Gazi tarafından 1299'da kurulduğunu yazarlar. Ama gerçek durum bundan farklıdır. Öncü niteliğindeki bu beyliğin Anadolu'nun her tarafına yayılmış olan Selçuklu beyliklerini bir araya toplaması ve bir devlet haline gelmesi ancak 1453'te Fatih Sultan Mehmet zamanında mümkün olabilmiştir. Diğer bir deyimle Osmanlı devletinin kurulması *Kayı* aşiret lideri Osman Gazi'nin ilk girişiminden 150 yıl sonra gerçekleşebilmiştir.

Ortadoğu'da geniş bir coğrafyada görece bağımsız ve özgür yaşayan Kürt beyliklerinin bir araya gelerek feodal bir devlet oluşturmaları mümkün olmadı. Bunun nedeni, tarih boyunca, feodal bir Kürt devletinin kurulması için gerekli olan siyasal, sosyal, tarihsel ve jeo-politik koşulların bir arada oluşamamasıydı. Bu nedenleri şöyle sıralayabiliriz:

- Birliğin oluşmasını engelleyen birinci neden, Mezopotamya'da yaşayan Kürt aşiret ve beylikleri arasında bir güç dengesinin bulunmasıydı. İçlerinden biri diğerlerini denetim altına almayı sağlayacak bir üstünlük kuramıyordu.

- İkinci neden Kürt aşiret ve beyliklerinin, biri diğerinin rakibi olan güçlü Osmanlı devleti ile İran devleti arasındaki bir coğrafyada yerleşik bulunmalarıdır. Bunlardan görece güçlü olanlardan birinin Kürt kralığı kurmak için giriştiği mücadelede, bağımsızlıklarını ya da özerkliklerini korumak isteyen diğerleri bu ild devletten birine sığınarak birliğin oluşmasını engellemişlerdir.

- Üçüncüsü de Osmanlı Padişahı 4. Murat ile İran Şahı arasında 1639'da imzalanan *Kasrşirin* Antlaşmasıdır. Bu antlaşma, Kürt aşiret ve beyliklerini Osmanlılarla İranlılar arasında ikiye ayırdığı için birlik oluşmasını önleyen en büyük tarihsel engellerden biri oldu. Birlik için girişimde bulunan güçlü bir beyliğin karşısında bağımsızlığını korumak isteyen aşiretler kolayca karşı taraftaki Kürt beylikleri ya da aşiretleri aracılığıyla bu iki büyük devletten birinin desteğini sağlayabiliyor ve birlik girişimini önleyebiliyorlardı.

- Kürt beyliklerinin bütünleşerek devletleşmelerinin önündeki engellerden biri de kişisel ikbal peşinde koşan etkili din bilginleriydi. Yakın ortaçağda Kürt medreselerinde yetişen, bölgenin etkin din bilginleri Arapça, Farsça ve Osmanlıca okuyup yazdıkları için ya Osmanlı ya da İran sarayına kapılanmaya çalışıyor ve onların hizmetine giriyorlardı. Bu akil adamlar aynı zamanda güvenlik gerekçesini öne sürmek suretiyle Kürt beylerini bu devletlerden birinin egemenliği altına girmeleri için teşvik ediyorlardı.

Bedirxani Krallığı Neden Akamete Uğradı?

Kürtlerin tarihinde anılan nesnel koşulların bir arada oluşmamış olması ya da beklenmedik nedenlerle devlet kurma çabalarının sonuçsuz kaldığı girişimler vardır. Örneğin, Cizre Beyi Bedirxan Bey (*Mir Bedirxan*) 19. yüzyılda çevredeki beylikleri kısmen barışçı yollarla, kısmen de savaşarak kendi otoritesi altında toplayabilmiş ve İran içlerine kadar uzanan geniş bir coğrafyada egemenlik kurmayı başarmıştı. Bedincan Bey Ortadoğu'daki diğer krallıklar gibi kendi adına hutbe okuttu ve para bastırdı. Ne var ki, Osmanlı devletinin müdahalesine maruz kaldı ve Osmanlı ordularıyla giriştiği savaşta, stratejik mevkiideki büyük bir kuvvete kumanda eden öz yeğeni *Yezdinşefin* Osmanlı cephesine katılmasıyla savaşı kaybetti ve kurduğu devlet dağıldı. Böylece, önemli bir girişim, feodal çıkar sürdürmelerinin olumsuz etkisiyle akamete uğradı.

Mehabî Kürt Cumhuriyeti Neden Yıkıldı?

Kürt aşiret ve beyliklerinin ortak bir devlet oluşturmalarına engel olan olumsuzluklar 20. yüzyılda da devam etti. Bunlardan yakın tarihteki en canlı örnek *Mehabî Kürt Cumhuriyeti*'nin dramatik yıkılışıdır. 22 Ocak 1946'da SSCB'nin desteklediği İran KDP'nin lideri *Qadi Muhammed'in* başkanlığında ve *Mustafa Barzanî* Prim Genclik Kurmay Başkanı olduğu *Mehabî Kürt Cumhuriyeti* kuruldu. Sovyetlerin İran'dan çekilmesi ve Kürtlere hiçbir askeri destek sunmayacağını deklare etmesi üzerine İran ordusu bütün ağırlığıyla Kürtlere yüklenince *Qadi Muhammed*'i destekleyen aşiretler arasında çözülme başladı. Kuzey aşiret reislerinin başı olan *Ömer Xan*, askeri görevlerinden istifa ederek *Zinde/ı* köyüne çekildi. Güney cephesinde kurulan 1.200 kişilik ordu da aşiret liderlerinin isteği üzerine dağıldı. Kürt feodalleri zoru görünce İran ordu güçlerine biat ederek kendi bölgelerini çekildiler. Büyük askeri güçlere kumanda eden aşiret liderlerinin birer birer ayrılması üzerine çaresiz kalan *Qadi Muhammed* her şeyin bittiğini anlayarak teslim olmaya karar verdi ve idam edildi. Başından beri *Qadi Muhammed'in* yanında yer alan *Mustafa Barzanî* bu dramatik sonu, şöyle anlatıyor:

"Qadi Muhammed'in yanına gittim. Bana Mehabad halkının kanının dökülmesini önlemek için kendini feda edeceğini söyledi. İran ordusuna teslim olacağını belirtti ve sözlerini şöyle sürdürdü: 'Sakin kendi cemaatinden başkasına güvenme. Çünkü bana bağlı kalacaklarına dair yemin edenlerin tümü ihanet ettiler ve İran ordusuna bağlanarak öldürüldü. Bana teslim olmak için birbir-

teriyle yarışa girdiler. Sana aşiret reislerinden sakınmanı tavsiye ederim. Çünkü bir fırsatını bulurlarsa size kötülük edeceklerdir' diye nasihat etti. ""

Bu tarihsel olaydan alınacak önemli dersler vardır. Öncelikle feodal güçlerin konjonktürel olarak kurdukları birlik dağılmaya mahkûmdur. Eğer birlik güçlü bir otoritenin denetiminde ve sürekliliği olan bir kuruluş biçiminde oluşmamışsa dağılması kaçınılmazdır. Öte yandan uluslaşma sürecini henüz tamamlamamış feodal bir toplumda aşiretlerin ya da beyliklerin bir araya gelmesiyle 'modern bir cumhuriyet' kurulamaz. Kurulursa da varlığını sürdüremez.

İdris-i Bitlisi Kürt Milli Birliğini Nasıl Önledi?

Büyük Kürt Bilgini *İdris-i Bitlisi* bir Kürt milli devletinin (krallık) kurulmasını teşvik edecek yerde bağımsız Kürt beylerini Osmanlı egemenliğini kabul etmeye ikna etmeye girişti. 15. yüzyılın ikici yarısından 16. yüzyılın başlarına kadar yaşayan *İdris-i Bitlisi* 1501'de Şah İsmail'in kurduğu Safevi devletinin yayılmasından kurtulmak için II. Beyazid'e sığındı. Mardin, Urfa, Diyarbakır ve çevrelerindeki Sünni Kürt beylerini etkileyerek onları savaş yapmadan Osmanlı devletinin egemenliği altına sokmayı başardı. Sarayın hizmetine giren *İdris-i Bitlisi* Yavuz Sultan Selim'in Çaldıran seferine katıldı. Eserlerini Farsça yazıyordu. II. Beyazid'in isteği üzerine Osmanlı padişahlarının ilk sekizinin saltanat dönemini anlatan 80.000 beyitlik *Heşt Bihişt* adlı manzum eserini yazdı. Yavuz Sultan Selim'i ve Mısır'da kurduğu yönetimi öven kasidesi kendisinin saray uleması arasına katılmasını sağladı. Artık o bir Kürt bilgini değil bir Osmanlı tarihçisi ve devlet adamıydı. Bitlis doğumlu olan *İdris-i Bitlisi* 1521'de İstanbul'da vefat etti.

Ehmede Xane Kürt Beyliklerinin Birliğini İstiyordu

Kürt beyliklerinin birleşerek bir krallık oluşturmalarını teşvik eden ve eserlerinde bu özlemlerini dile getiren, Kürtçe'nin yazı dili olarak yaygınlaşması için çaba gösteren, çağın hâkim dillerini bildikleri halde eserlerini özellikle Kürtçe yazan Kürt bilginleri de vardır. Bunlardan en tanınmış olanı büyük Kürt Şairi ve Bilgesi *Ehmede Xane'dir*. 1651-1707 yılları arasında yaşayan *Xane'nin* en önemli manzum eseri 1695'te tamamladığı

Mem û Zevdır. Günümüzün Kürt siyasetçileri onu Kürt milliyetçiliğinin öncüsü ve milliyetçilik ideolojisinin kurucusu olarak tanımlamaktadırlar. Oysa, o tarihlerde henüz burjuva devletleri oluşmamış, millet ve milliyetçilik kavramları bilinmiyordu. Bu evrede *Ehmede Xane*'nin beyanlarını milliyetçilikle açıklamak ve Kürt milletinden oluşan bir devletin kurulması için mücadele ettiğini iddia etmek bir yanılgıdır. Bu yanılgıya yol açan *Xane*'nin dizelerinde dile getirdiği feodal bir Kürt krallığı özleminin yanlış algılanmasıdır. Xane dizelerinde şunları söylüyor.

Eğer hebûya jibo me padipahek
Bizim de bir Padişahımız olsaydı eğer
Xwede liyaq bidîya jibo wî kulahek
Allah ona bir taç layık görseydi,
U bihata diyarkirin jibo wî textek
Belirlenmiş olsaydı ona bir taht
Eşkera de vebibûya jibo me ji hextek...
Açıkça bizim için de açılırdı bir baht

Hevgirtin û yekgirtîya me hebûna eger
Olsaydı bir dayanışma ve uzlaşmamız eğer
Û em hemû li pey hev bipûna eger
Ve birbirimizin ardından gitseydik eğer
Rom û Erebi Ecem bi temami
Rum, Acem ve Arapların tamamı
Hemûya de ji me ra bikira xulamî
Bize hizmetçilik ederlerdi hepsi

Xane bu dizelerinde açıkça Kürt beylikleri arasında ittifak ve dayanışma olmadığından şikayet etmekte ve bu nedenle de Kürtlerin bir krallık (feodal devlet) kuramadıklarından yakınmaktadır. Nitekim, *"bizim de bir padişahımız olsaydı ve Allah ona bir taç layık görseydi eğer"* derken Kürt milliyetçiliğini değil bir Kürt krallığının özlemini dile getirmektedir. Bu dizelere bakarak *Xane*'yi milliyetçi bir bilgin olarak algılamak, ona millet (ulus) ve milliyetçilik kavramlarının öncüsü sıfatını atfetmek gerçekçi olmaz. Aksi halde Kürtlerin ortaçağdan beri devam edegelen bağımlı konumunu ve uluslaşmamış olmalarının nedenini feodal bölücülükte değil, bugünkü Kürt siyasetçilerin iddia ettikleri gibi Hayat dış düşmanlarda ara-

makta devam ederiz. Bu da yapısal sorunların göz ardı edilmesine ve Kürt sorununun çözümsüz kalmasına neden olur.

Kuzey Irak Kürt Aşiretleri Arasındaki Sürtüşme Bütünleşmeyi Önleyen Canlı Bir Örnektir

Kuzey Irak'taki Kürt aşiretlerinden oluşan bugünkü Kürdistan Özerk Bölgesel Yönetimi zahiri (görünürdeki) bir birliktir. Henüz gerçek bir milli birlik kuruluşu olarak değerlendirilemez. Çünkü bu, dış dinamiklerin desteğiyle oluşturulan konjonktürel bir birliktir.

Bilindiği gibi bugünkü Kuzey Irak Kürtleri farklı tarihsel koşullarda iki güçlü aşiret etrafında, ama modern siyasal partiler biçiminde örgütlenmişlerdir. KDP (Irak Kürdistan Demokrat Partisi) *Mesut Berzani'nin*, KYB (Kürt Yurtseverler Birliği) de Irak Cumhurbaşkanı *Celal Talabani'mn* liderliğinde kurulmuştur. Birbirine rakip aşiretlerden oluşan bu partiler, Irak'ın ABD tarafından işgaline kadar birbirleriyle sürekli mücadele etmişlerdir. Zaman zaman can ve mal kaybına yol açan karşılıklı silâhlı mücadeleye giriştikleri de biliniyor. Bu mücadelede taraflardan biri komşu *İran* devletine sığınırken, diğeri de Kürtlerin can düşmanı olan Irak lideri *Saddam Hüseyin'e* biat ederek birbirine üstünlük kurmaya çalışıyorlardı. ABD Irak'ı işgal etmeye karar verdikten sonra, müttefik kuvvetlerin Kuzey Irak'a yerleşmelerini ve Kürtlerden bütünlük içinde destek alabilmelerini sağlamak için İngiltere'nin de katkısıyla Mesut Berzani ile Celal Talabani arasında uzlaşma sağladı. Bugünkü birlik güçlü bir aşiretin mutlak hakimiyeti altında oluşan bir birlik değil, daha çok konjonktürel bir birliktir. Mesut Berzani'nin başkanlık ettiği *bölgesel devletin* yönetimi iki örgüt arasında paylaşılmış olmasına karşın, birliğin ağırlıklı gücü *Berzan aşiretidir*. Görünürdeki birliğe karşın aşiretlerin Kuzey Iraktaki egemenlik bölgeleri ayrıdır. İki topluluğu ayıran diğer bir öğe de karşılıklı anlaşmayı bile zorlaştıran lehçe ayrılığıdır. Berzan bölgesinde *Kurmanppa*, Talebani bölgesinde ise *Soranice* konuşulmaktadır. Bölgesel hükümette olduğu gibi, merkezi hükümetteki görevler de ild aşiret arasında paylaşılmıştır. Kuzey Irak Kürtlerinin geleceği, merkezi hükümetin Kürt politikasına ve Bölgesel Yönetimin uluslaşmayı hızlandırmak amacıyla izleyeceği ekonomik, sosyal, kültürel ve eğitimsel politikaların başarısına bağlıdır. Bölgesel Kürt yönetiminin bugünkü özerk yapısının ne kadar süreyle devam edeceği kesin olarak bilinmiyor. En azından bu yapının devamı boyunca, dil birliğini sağlayacak kararlı ve tutarlı bir eğitim politikasının izlenmesi, ekonomik

ve kültürel kalkınmanın sağlanması, modernleşmeye öncülük edecek eğitilmiş bir kuşağın yetiştirilmesi, köylü yığınlarının özgürleşmesini sağlayacak köklü bir toprak ve tarım reformunun yapılması başarılabirirse, Irak Kürtlerinin uluslaşma sürecine girmesi ve güven verici bir geleceğe kavuşması umut edilebilir. Ancak, feodal liderlerden onların değer yargılarını aşan görevler beklemenin hayalciliğine de kapılmamak gerekir.

ABD'nin çekilmesinden sonra, Arapların egemenliğindeki bir Irak devletinin Kürtlere karşı nasıl bir politika izleyeceği meçhuldür. Bugünkü özerk yapının devam edip etmeyeceği bilinmiyor. Irak'ta bir iç savaş olması ihtimal dışı değildir. Kürt azınlıkları olan bölge devleteri de (Türkiye, İran, Suriye ve Irak) özerk Kürt oluşumuna karşı hayırhah niyetler taşımadıkları biliniyor. Bütün bu belirsizlikler içinde Kürtler için açılan umut kapısının açık kalması, Kürt liderlerinin çok yönlü ve basiretli bir diplomasi izlemeleriyle mümkündür. Büyük hayallere kapılmadan, umutla beklemek hakkımızdır. Çünkü, şairin dediği gibi *"insan hayatta umut ettiği nispette yaşar."*

Türkiye'de Kürt Örgütlenmeleri

Osmanlı Devleti'nde 1908 Devrimi Sonrasında Oluşan Kürt Aydın Örgütlenmeleri

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin öncülük ettiği 1908 Devrimi'nden sonra anayasanın yürürlüğe girmesi ve meşrutî bir devletin kurulmasını takiben ülkede bir özgürlük havası esmeye başladı. Osmanlı devletini oluşturan halkların hemen tümü özgür vatandaşlar olarak kendi ulusal kimliklerini esas alan örgütler kurdular. Bu arada gelişmeleri izleyen Kürt aydınları da kendi aralarında örgütlenmeye giriştiler. Bunların ilki 1908'de *Bedirxaniler* ve *Şeyh Abdülkadir* öncülüğünde kurulan *Kürt Teavün ve Terakki Cemiyeti* idi. Cemiyetin programında Kürtçe'nin resmi dil olarak tanınması, Kürdistan'da Kürtçe eğitim veren okulların açılması ve Kürtçe yayın talepleri yer alıyordu. Ancak 1909 Temmuz ayına kadar varlığını sürdüren cemiyet Jön Türklere müdahalesiyle kapatıldı. 1912 yılında bir Kürt öğrenci derneği olan *HEVÎ Cemiyeti* kuruldu. Cemiyet *Roş Kürdi* ve *Hatevî Kürdi* dergilerini yayımladı. Ancak Cemiyet, 1914'te Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesi üzerine kendiliğinden varlığına son verdi. Savaşın sona tekrar kuruldu; ancak yaşamını sürdüremedi.

1908 Devrimi'nin getirdiği özgürlük ortamında yapılan seçimlerden sonra çeşitli etnik grupları temsil eden bir parlamento oluştu. Bu parlamentoda İttihatçılar 160 milletvekili ile, Prens Sabahattin'in Ahrar Partisi ise 25 milletvekiliyle temsil edildiler. Parlamenteoya ayrıca 70 bağımsız milletvekili girdi. Etnik kökenleri itibariyle bu milletvekillerinin 147'si Türk, 60'ı Arap, 27'si Arnavut, 26'sı Rum, 14'ü Ermeni, 10'u Slav ve 4'ü de Yahudilerden oluşuyordu. Resmi belgelerde bu gruplar arasında Kürt milletvekillerinden söz edilmediği dikkat çekicidir. Anlaşılan Kürtler, İttihat - Terakki ya da Ahrar Partisi içindeki Türkler arasında gösterilmişlerdir. Oysa, o dönemde Bulgarların '*Devrimci Bulgar Partisi*'ve Ermenilerin de '*Taşnak Partisi*' adıyla kurdukları siyasi partileri olduğu halde Kürtlerin bağımsız siyasi partileri yoktu. Çünkü, Kürt feodalleri Osmanlı Padişahının otoritesine bağlıydı. Küçük burjuva aydınlarının kurdukları derneklerin, Kürt aşiret ve beyliklerini örgütleyerek siyasal bir güç haline getirmelerinin koşulları mevcut değildi.

31 Mart 1909 olayını takiben İttihat ve Terakki Cemiyetinin yaptığı Bab-ı Ali baskını ile mutlakiyetçi rejime son verildi; İttihat ve Terakki'nin otoriter rejimi kuruldu. İttihat-Terakki hükümeti 1914'te Almanlarla ittifak yaparak Birinci Dünya Savaşı'na girdi ve 1918'de savaştan yenilgiyle çıktı. Savaş sonrasında galip gelen İtilaf devletlerinin İstanbul'u işgal etmesi üzerine bir iktidar boşluğu oluştu. İşgalci devletlerin denetimi altında padişahın oluşturduğu hükümetin hiçbir fonksiyonu yoktu. İstanbul'daki halklar yeniden örgütlenmeye başladılar. Bu arada Kürt aydınları da 17 Aralık 1918'de *Kürt Teali Cemiyetini* kurdular. Cemiyet Şura-i Devlet Reisi Seyit Abdulkadir'in başkanlığında, Şükrü Baban'ın genel sekreterlik yaptığı, Dr. Mehmet Şükrü Sekban, Muhittin Nami, Babanzade Hikmet ve Aziz beylerin yönetiminde faaliyete geçti.⁴ Merkezi İstanbul'da olan cemiyet 3 yıllık yaşantı boyunca Kürt aydınlarının öncülüğünde Diyarbakır, Malatya, Bitlis, Van, Elazığ, Garzan, Dersim ve Koçgiri olmak üzere kimi Kürt il ve ilçelerinde şubeler açarak etkinlik gösterdi. Cemiyet kapanıncaya kadar İstanbul'da *JİN Dergisi*ni yayınladı. Dergide dönemin tanınmış Kürt aydınlarının önemli yazıları yayımlandı. Başta İngiltere olmak üzere galip devletlerin desteğiyle Cemiyetin Şarkta bir devlet kurmak amacı ile yaptığı çalışmalar, Kürt aşiret ve beylerinin ittifakı

sağlanamadığı için sonuçsuz kaldı. TBMM kurulduktan ve hükümeti belli bir güce kavuştuktan sonra, Meclisin 1921'de aldığı bir kararla *Kürt Teali Cemiyeti* kapatıldı. Cemiyetle birlikte derginin kapanması üzerine yönetici aydınların bir bölümü Türkiye'den ayrılarak yaşamlarını ve siyasal mücadelelerini bir Fransız mandası olan Suriye ve Lübnan'da sürdürdüler. Aralarında Celadet Bedirxan, Kamuran Bedirxan, Kadri Cemil Paşa, Dersimli Baytar Nuri, Selim Mahmut, Dr. Ahmet Nafiz ve kardeşi Nurettin Zaza gibi tanınmış Kürt aydınları vardı. Bunlar hem Kürtçe yayın organları çıkardılar, hem de siyasi örgütlenmelere destek olmak suretiyle Kürt ulusal davasına önemli katkılarda bulundular.

Kurtuluş Savaşı'nda, Lozan'da ve Birinci Büyük Millet Meclisi'nde Kürt Siyaseti

Kürt aşiretleri, Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılma sürecinde yeni kurulacak devlette de savaş öncesi görece özerk konumlarını sürdürmek istiyorlardı. Osmanlı merkezi hükümeti ve ona bağlı yerel otoritelerle uyumlu bir yaşam biçimi oluşturmuşlardı. Padişahın verdiği beratiardan ve devletin koruması altındaki Hamidiye alaylarından aldıkları güçle Kürt bölgesinde görece özerk yaşamlarını sürdürebiliyor ve çocuklarına kendilerine bağlı medreselerde Kürtçe eğitim verebiliyorlardı. Bu özerklik karşılığında saltanatın giderlerine mütevazı ödemelerle katılıyor ve padişahın cihat çağrılarına köylülerini seferber ederek katkıda bulunuyorlardı. Nitekim, 1915'te Başkumandan Vekili Enver Paşa'nın emriyle başlatılan Sarıkamış Savaşı'nda donarak ölen 60.000 Osmanlı askerinin yarısından fazlası Kürt aşiretlerinin oluşturdukları Hamidiye alaylarına mensup eğitim-siz ve donanımsız Kürtlerdi.

Kurtuluş Savaşı'nda Kürtler

Mustafa Kemal'in Osmanlı Saltanatını ve Hilafet makamını kurtarmak için yola çıktıkları söylemiyle başlattığı kurtuluş mücadelesinin ilk evrelerinde toplanan Erzurum ve Sivas Kongreleri Kürt aşiretleri tarafından desteklendi. Mustafa Kemal Kürt aşiret liderlerinin Ermeni tehcirindeki rollerini bildiği için onlara çağrı yaparken, galip devletlerle işbirliği içinde olan Ermenilerden gelecek tehlikelere örtülü olarak vurgu yapmayı ihmal etmiyordu. Erzurum Kongresi'nde oluşturulan *Heyet-i Temsiliye* adına

Kürt aşiret liderleriyle din adamlarından destek istedi. Bu desteği isterken "Mustafa Kemal, 1919 yılı Ağustosunda Mutki aşiret reisi Hacı Musa Bey'e, Bitlis'te Küfrevizade Şeyh Abdülbaki Efendi'ye, Garzan'da rüesadan Cemil'e Çeto'ya, Şırnaklı Abdurrahman Ağa'ya, Derşevli Ömer Ağa'ya, Norşinli meşayihî izamdan Ziyaettin Efendiye hitaplarıyla telgraflargönderdi."Bu telgraflarda 'Efendi hazretlerine', 'Ağa hazretlerine'vb. yüceltici ifadeler kullanması anlamlıydı.'

Mustafa Kemal Kürt liderlerine yaptığı çağrıda, onları, birlikte 'Hilafet ve Saltanata yapılan tecavüzü defetmeye' ve 'mukaddes vatani cenebilerin tasallutundan' kurtarmaya davet eden iki ana tema işliyordu. Ayrıca, askeri komutanlıklara ve valiliklere gönderdiği telgraflarda da Kürt Kulübü (Kürt Teali Cemiyeti) üyeleriyle uzlaşmalarını talep ediyordu.

Mustafa Kemal Kürt aşiret liderleri ile beylerine ittifak çağrısı yaparken hem Osmanlı devlet düzenini koruyacağı güvencesini veriyor, hem de Kürt aydınlarıyla uzlaşma yollarını arıyordu. Nitekim, Mustafa Kemal ve arkadaşları 20-23 Ekim 1919'da Amasya'da Heyeti Temsiliye adına Ali Rıza Paşa Hükümetini temsil eden Salih Paşa ve Albay Naci Bey'den oluşan heyetle yaptıkları görüşmede imzaladıkları 2 nolu Amasya protokolü ile Kürtlerin ulusal haklarının tanınacağını şu sözlerle taahhüt ediyorlardı: "Beyannamenin 1. maddesinde Devlet-i Osmaniye'nin tasavvur ve kabul edilen hududu, Türk ve Kürtlerle meskün olan araziye ihtiva eylediği ve Kürtler camiayı Osmaniye'den ayrılması imkânsızlığı izah edildikten sonra bu hududun en usgari bir talep olmak üzere temini istihsali lüzumu müştereken kabul edildi. Maahaza Kürtlerin serbesti-i inkişaflarını temin edecek vech ve surette hukuki irkiye ve iptimaiyece mazharı müsaadat olmaları dahi terviç ve ecanip tarafından Kürtlerin istiklal maksadı zahirisi altında yapılmakta olun tezvîr atın önüne gepilmek için de bu hususun şimdiden Kürtlerce malûm olması hususu tensib edildi."

Osmanlı devlet düzeninde göröce özerk yaşayan Kürt feodalleri Mustafa Kemal'in davetini olumlu karşıladılar. Kurtuluşun sonra saltanat ve hilafetin yeniden kurulacağı düşüncesi onlara cazip gelmişti. Kürt liderleri için bu çağrı eski saltanat düzeninin devam edeceği anlamına geliyordu. Keza, ülkenin işgalden kurtulması da İtilaf devletleriyle işbirliği yapan Ermenilerin dönüşünü ve Kürt bölgesindeki hak taleplerini önleyecekti.

Çünkü Kürt feodalleri Ermeni tenkil hareketinde aktif rol oynamış ve Ermeni mallarına el koymuşlardı. Bu nedenle Kürt feodalleri *Kürt Teali Cemiyetinin* bağımsız Kürdistanı kurmak için İngiliz binbaşı Noel'in refakatinde Kürt liderlerini ikna turuna gönderdikleri Bedirhan kardeşlerden oluşan heyetin önerilerini reddederek Mustafa Kemal'in başlattığı kurtuluş hareketini desteklemeyi kendi çıkarlarına uygun gördüler. Aynı gerekçeyle Sevr'den önce 18 Ocak 1919'da toplanan Paris Konferansı'na *Kürt Teali Cemiyeti* adına katılan Kürt Şerif Paşa'yı protesto ederek istifasını istediler. Böylece Mustafa Kemal'in iğvasına kapılarak kurtuluştan sonra özerkliklerini koruyacaklarına inanan Kürt feodalleri, Kürtlerin kurtuluşu için önlerine çıkan ilk ve son tarihi fırsatı heba etmiş oluyorlardı.

Ne var ki, Kurtuluş Savaşı başarıya ulaştıktan sonra Saltanatın ilgası, Cumhuriyetin kurulması, Hilafetin kaldırılması, medreselerin yerine devlet okullarının ikamesi ve baskıcı bir merkezi otoritenin kurulması, Kürt feodalleri için özerklik beklentisinin sonu oldu. Yeni burjuva devletin baskılarından kurtulmak ve eski düzeni geri getirmek amacıyla Doğu'da birbirini izleyen ve hezimetle sonuçlanan tepkici feodal nitelikli kalkışmalar oldu. İlerde daha detaylı biçimde değineceğimiz bu kalkışmalarda devletin türdeş bir ulus oluşturmak amacıyla Kürt sorununu kökten çözmek için yaptığı provokasyonlar da etkiliydi.

Birinci TBMM'de Kürtler

23 Nisan 1920'de Büyük Millet Meclisi kurulduktan sonra Meclis Başkanı Mustafa Kemal tarafından Kurtuluş Savaşı'nda ittifakı korumak için Kürtlere güven verici çeşitli açıklamalar yapıldı..

Milliyetçi bir milletvekilinin 1920 Mayıs'ında TBMM'nin Türk milletini temsil ettiğini ifade eden konuşmasına gösterilen aşırı tepkileri Mustafa Kemal Paşa şu konuşmayı yaparak yatıştırabildi: *'Meclis-i Alinizi teşkil eden zevat yalnız Türk değildir. Yalnız Kürt, yalnız Arap, yalnız Laz değildir. Takat hepsinden mürekkep anasırı İslamiye'dir. Samimi bir mecmuadır. Binaenaleyh muhafaza ve müdafaasıyla işgal ettiğimiz millet bittabi bir unsurdan ibaret değildir. Muhtelif anasırı İslamiye'den mürekkeptir. Bu mecmuayı teşkil eden her bir İslam unsur, bizim kardeşimiz ve menfaatimiz tamamen müşterek olan vatandaşlarımızdır.'"*

Mustafa Kemal, Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nce *"Kürdistan"* hakkında düzenlenen ve TBMM'nin 22 Temmuz 1922 günlü gizli oturumunda okunarak tutanaldara geçen ve El Cezire Cephesi Kumandanlı-

ğı'na gönderdiği talimatta da Kürtlere şu güvenceyi veriyordu: *"Kürtlerin oturduğu bölgelerde ise hem ip, hem de dip siyasetimiz apışından adım adım mahalli bir idare kurulmasını gerekli bulmaktayız"* diyordu.

Kurtuluş Savaşı boyunca Mustafa Kemal ve arkadaşları TBMM'de yaptıkları konuşmalarda *"Türk Milleti"* deyimini kullanmamış, Meclisin kompozisyonunu ve toplumdaki çok etnikli yapıyı belirtmek için genel olarak *"Türkiye Halkı"* deyimini kullanmışlardır. Ancak, Cumhuriyetin ilânından sonra Mustafa Kemal ilk defa *"Türk Milleti"* deyimini kullanmış ve bu tarihten itibaren *"Türkiye Milleti"* deyimini bir daha kullanmamak üzere terk etmiştir.⁴

Lozan Konferansı'nda Kürtler

Lozan Konferansında azınlık sorunları konuşulurken İngiltere Başdelegesi Lord Curzon Kürtlere ya bağımsızlık verilmesi ya da özerklik tanınarak ulusal demokratik haklarını özgürce kullanmaları için antlaşma metnine bir hüküm koymakta ısrar ediyordu. Musul sorunuyla birlikte bu konunun da çözümsüz kalması karşısında Konferans kesintiye uğradı. Konferansın yemden işlerlik kazanması için iki yol denendi. Birincisi Kürt aşiret ve beylerine konferans sekreteryasına gönderecekleri telgraflarla Kürtlerin Müslüman kardeşleri olan Türklerle birlikte yaşama azim ve kararında olduklarını bildirmelerini sağlamaktır. Diğer de TBMM Hükümetinin her iki halkın ortak hükümeti olduğunu belirten açıklamalar yapılarak Kürt aşiretlerine ve savaş galibi İtilaf devletlerine sözlü güvenceler vermektir. Nitekim Başdelege İsmet Paşa Lozan Konferansında yaptığı konuşmalarda *"TBMM Hükümetinin Türklerin olduğu kadar Kürtlerin de hükümeti olduğunu"* belirtmeye özen gösteriyordu. Ayrıca, İ. İnönü 1969'da *Ulus* gazetesinde çıkan anılarında *"Lozan'da milli davalarımızı biz Türkler ve Kürtler diye savunduk"* diye samimi itirafta bulunmuştur.

Kesintiye uğrayan konferansı kurtarmak amacıyla Mustafa Kemal 16-17 Ocak 1923'te özel olarak İzmit'te düzenlediği basın toplantısında şu

TBMM Gizli Celse Zabıtları, C.3, İşbankası Yayınları, 1985, Nakleden 2.000'e Doğru, sayı: 39, 20 Eylül 1987.

Baskın Oran, *Atatürk Milliyetçiliği*, Birinci Baskı, 1988, s. 164.

Seha L. Meray, *Lozan Barış Konferansı*, Cilt I, <http://karto31.org>

İnönü'nün Hatıraları, Hazırlayan: Sabahattin Selek, *Ulus*, 31 Mart 1969.

açıklamayı yaptı: "...başlı başına bir Kürtlük düşünmektense, bizim teşkilatı esasiye kanunu (1921 Anayasası,TZE) gereğince zaten bir tür yerel özerklikler oluşacaktır. O halde hangi livanın halkı Kürt ise, onlar kendi kendilerini özerk olarak idare edeceklerdir. Bundan başka Türkiye'nin halkı söz konusu olurken onları da beraber ifade etmek gerekir. İfade olunmadıkları zaman bundan kendilerine ait sorun yaratmaları daima mümkündür. Şimdi Türkiye Büyük Millet Meclisi, hem Kürtlerin ve hem de Türklerin yetki sahibi vekillerinden oluşmuştur. Ve bu iki unsur, bütün çıkarlarını ve kaderlerini birleştirmişlerdir. Tani onlar bilirler ki, bu ortak bir şeydir. Ayrı bir sınır çizmeye kalkışmak doğru olmaz."¹

Lozan Konferansında Kürtlere bağımsızlık verilmesi ya da özerklik tanınması fikrini ortaya atan Lord Curzon'a, TBMM Hükümetimin yönlendirmesiyle İstanbul'daki kimi Kürtler adına gönderilen bir mesajda özetle şu ifadelerle yer verilmişti: "...öz Türk oğlu Türk olan Kürtleri Yavuz Sultan Selim Han Kürtlerin Hanı Şeyh İdris-i Bitlisi'ye gönderdiği fermanda kendi ülkesine dahil etti. Ögünden bugüne kadar Türk akrabalarının şefkat ve himayelerinde huzurlu ve rahat yaşamakta ve Türk lehçesi ile de konuşmaktadırlar. (...) 1917 yılında Lord Curzongibi bağımsızlık vaatlerinde bulunan Ruslara biz Kürtler: 'Biz Türk'üz, bizi anavatandan hiçbir kuvvet ayıramaz. Bizim rahata kavuşmamız sizin hemen bu topraklardan çekilmenizle olacaktır' dedik, işte bugün bütün Kürtler Lozan'daki Avrupa ve bilhassa İngiliz diplomatlarına aynı cevabı veriyoruz. Kürtler bağımsızlıklarını, kendilerini yok edecek yabancılara değil, kendi ailelerinden olan Türklerle ve onları temsil eden Büyük Millet Meclisi Hükümeti'ne emanet etmiştir. Sonuç olarak biz Kürtler, İngiltere Delegasyonu Reisi Lord Curzon'un bizler için fikirler üretmemesini rica eder ve Lozan'daki Temsil Heyetine ve Reisi sevgili hemşehrimiz ismet Taşa hazretlerine başarılar dileriz?"²

Lozan Konferansı'nın kesintiye uğradığı süreçte Kürt sorununu aşmak için İngiltere'nin Musul için istediği tavizler verildi ve Kürt feodallerinden de Türklerle birlikte yaşamak istediklerine ilişkin beyanlar alınarak uzlaşmanın yolları açıldı. Artık Konferansın yeniden başlamasında bir engel kalmamıştı. Musul meselesinin çözülmesi ve Kürtlerin kendi beyanlarıyla

Mustafa Kemal, *Eskişehir-İzmit Konuşmaları 1923*, Kaynak Yayınları 1993, s. 105.

Kürtlerin Lozan Konferansı'na Gönderdikleri Mesaj, *Radikal* Gazetesi,

03 Mart 2008, s. 8. Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rante.org>

Türklerle birlikte yaşamak istediklerinin kesinleşmesi üzerine her iki sorun da gündemden çıkarıldı ve kesintiye uğrayan Konferans yeniden başlayarak sonuçlandı. Böylece, feodallerimizin katkısıyla, Kürtlere hiçbir hak tanımayan ve her fırsatta onların karşısına bir engel olarak çıkarılan devletin kuruluş belgesi niteliğindeki LOZAN Antlaşması 24 Temmuz 1923'te imzalanarak yürürlüğe girmiş oldu.

Mustafa Kemal'in Kurtuluş Yıllarındaki Özerklik Politikası Bir Aldatmacaydı

1920'de Koçgiri olayları münasebetiyle önce Alişan Bey'in ve daha sonra da Seyit Rıza'nın özerklik taleplerinin reddedilmesi Kürtlere özerklik tanınacağı vaadinin asılsız olduğunu kanıtlıyordu. Kurtuluş Savaşı'nın başlangıcında ve TBMM'nin kuruluş evresinde Koçgiri aşiretinin 1920'de başlattığı milli nitelikli hareketin alevlenmesi karşısında Mustafa Kemal bizzat bu aşireti temsil eden Alişan Bey'le görüşerek kendisine ve Dersim'in diğer aşiret reislerine milletvekilliği ile yüksek kademede görevler teklif etti. Ancak Alişan Bey ve kendisine yakın aşiret reisleri Kürtlere özerklik tanınması koşuluyla TBMM hükümetini tanıyacıklarını ifade ederek milletvekili olmayı ve devlet görevi kabul etmeyi reddetmişlerdi. Oysa Mustafa Kemal 1922'de El Cezire Komutanına gönderdiği tamimde ve 1923'te yaptığı İzmit Basın Toplantısı'nda 1921 Anayasası hükümlerine göre Kürtlere özerklik tanınacağını açıklıyordu. Mustafa Kemal'in Dersim aşiretlerinin özerklik taleplerini reddetmesi, onun Kürtlere özerklik tanınacağından söz etmesinin savaş sürecinde Kürt Kulübü üyelerini pasifize etmek ve Lozan'da da Konferans delegelerini teskin etmek amacıyla başvurduğu bir aldatmaca olduğunu gösteriyordu.

Cumhuriyet Döneminde Kürtler

Birinci TBMM Mustafa Kemal'in iradesini tam olarak benimseyen bir kurul değildi. Zaman zaman kendisine karşı muhalefet girişimleri oluyor ve bundan rahatsızlık duyuyordu. 1923 İlkbaharında Lozan Konferansı'nın sonuçlanma aşamasına yaklaştığı günlerde oluşturacağı yeni ulus-devleti tümüyle kendi kontrolü altında tutabilmek için önlem alması gerekiyordu. 1921 Anayasası'nın öngördüğü yerel özerklik hakkı, bir ulus devletin inşasına engeldi. Uyum içinde çalışabileceği yeni bir meclis oluşturmak ve

yeni bir anayasa yapmak ihtiyacı kafasında oluşmuştu. Bu nedenle onun isteği üzerine 1 Nisan 1923'te TBMM erken seçim kararı aldı. 15 Nisan 1923'te de Birinci Meclis son toplantısını yaptıktan sonra seçime gidildi. Adaylarını bizzat Mustafa Kemal'in belirlediği yeni seçilen İkinci Meclis büyük ölçüde muhalif unsurlardan arındırılmış ve kendisiyle uyum içinde çalışacak bir kurul oluşturulmuştu.

Lozan Antlaşması'nın imzalanarak yürürlüğe girdiği 24 Temmuz 1923'te Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarının önü açılmış, artık bağımsız Türkiye Cumhuriyeti devletinin kurulması ve ulus devletin inşası için her türlü engel ortadan kalkmıştı. Bu tarihten başlayarak Türkiye başta komşu ülkeler olmak üzere Batı ülkelerinin tümü tarafından tanınmış ve her türlü dış müdahale ihtimali bertaraf edilmişti. Savaş galibi ordu, sağlanan dış kaynaklarla yeniden organize edilmiş ve bölgede hatırı sayılır güçlü bir konuma gelmişti. Görece güçlü bir orduya ve uyumlu bir Meclise dayanan Mustafa Kemal içte ve dışta her türlü muhalefeti de büyük ölçüde bertaraf etmişti. Artık içindeki eski bağlaşıklıkları sürdürmenin gereği kalmamış, tek kültürlü bir millet oluşturma düşüncesiyle yeni bir *ulus - devlet* inşa etmenin yolu açılmıştı.

O günkü koşullarda Batı uygarlığını temsil eden Avrupa ülkelerinin büyük bir bölümünde her devletin tek kültürlü, türdeş bir ulusa dayanması düşüncesi revaçtaydı. Fransa, Almanya, İspanya, İtalya vb., Batı uygarlığını temsil eden ülkelerde tek kültürlü ulus-devlet politikası uygulanıyordu. Henüz insan hakları düşüncesi gelişmemiş, farklı ulusal toplulukların kimlik, dil ve kültür haklarının tanınması temel insan haklarının özü ve demokrasinin olmazsa olmaz koşulu haline gelmemişti. İrkçi düşünceler de giderek yaygınlaşıyordu. İtalya'da Mussolini'nin başını çektiği faşist hareketin iktidara gelmesi ve Almanya'da Nazi Partisi'nin güçlü bir iktidar adayı olması, Avrupa'da ırkçı düşüncelere saygınlık kazandırıyor-du. Tüm bu gelişmeler Türkiye'de de etkili olmuş ve yeni koşullarda Türk milliyetçiliği belirleyici bir ideoloji haline gelmişti. Aydın kesimde de oluşan bu düşünceler Kurtuluş Savaşı boyunca izlenen çok kültürlü ümmetçi toplum anlayışının terk edilmesine olanak sağladı.

1924'te yeni bir Teşkilatı Esasiye Kanunu yapıldı. 1921 tarihli eski Teşkilatı Esasiye Kanunu'nda öngörülen yerel yönetimlere ve farklı etnik topluluklara özerklik tanınmasına ilişkin anayasa hükmüne yeni Kanunda yer verilmedi. Yeni Teşkilatı Esasiye Kanunu'nun 88/1 maddesine "*Türkiye ahalisine din ve ırk farkı olmaksızın vatandaşlık itibarıyla (TÜRK)*

ıtlak olunur" hükmü konularak Türkçü bir vatandaşlık tanımı yapıldı. Böylece, Türk olmayı esas alan vatandaşlık anlayışı anayasal bir zorunluluk haline getirildi. Artık, Kurtuluş Savaşı boyunca ve Lozan Barış görüşmeleri sürecinde dile getirilen çoğulcu toplum modeli kesin olarak gündemden çıkmıştı.

Kurtuluş Savaşının ilk yıllarında Mustafa Kemal'in Kürt beylerine ve aşiret liderlerine verdiği sözler, bir süreç içinde, adım adım yok sayılarak onları rahatsız edecek yeni bir devlet modeli oluşturuluyordu. Saltanatın ve hilafetin kurtarılabileceğini bekleyen Kürt feodalleri beklentilerinin tam tersiyle karşılaştılar:

a) 29 Nisan 1922'de daha önce kurtarılabileceği taahhüt edilen saltanata son verildi.

b) 29 Ekim 1923'te Cumhuriyet ilân edildi.

c) 3 Mart 1924'te de kurtarılabileceği vaat edilen Hilafet kaldırıldı.

d) Yine 3 Mart 1924'te Şer'iye ve Evkaf Vekaleti kaldırıldı.

e) Aynı tarihte Tevhid-i Tedrisat Kanunu kabul edilerek Kürt medreseleri tasfiye edildi.

Feodal Kürt Ayaklanmaları

Kurtuluş Savaşı bittikten sonra daha önce Amasya Protokolü ile taahhüt edilen *"Kürtlerin serbesti-i inkişaflarını temin edecek vech ve surette hukuki irkiye ve iptimaiyece mazharı müsaadat olmaları"* hükmü unutulmuş ve 1921 tarihli anayasanın Kürdere özerklik tanınacağını öngören maddesi ortadan kaldırılmıştı. Bu değişikliklerle artık Türkiye'de yalnız Türklere vardı ve herkes Türk olmak zorundaydı. Kürtler ise ret ve inkar edilerek yok sayılıyordu.

1924 Anayasası Kürtler açısından iki önemli değişiklik getirmişti. Birincisi, 1921 Anayasası'nın öngördüğü bölgesel özerklik kavramının kaldırılmış olmasıydı. İkincisi de, başta Kürtler olmak üzere tüm Müslüman azınlıkları yok sayan yeni bir vatandaşlık tanımının yapılmasıydı. Saltanatın kaldırılması, Cumhuriyetin ilanı ve sonra da Hilafetin kaldırılması, Kürt din adamlarıyla tarikat liderlerini ve feodal beyleri büyük ölçüde rahatsız etmişti. Osmanlı devletinde sahip oldukları ayrıcalıkları kaybedecekleri kesinleşmiş ve tedirgin olmuşlardı. Hilafetin kaldırılması ve Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun çıkarılması aşiret liderleriyle birlikte Kürt köylü

yığınlarını da huzursuz etmişti. Bu kanunla Kürt medreseleri kaldırılıyor ve yerine Kürtçe eğitim veren hiçbir kurum getirilmiyordu. Okullarda Türkçe eğitim zorunluluğunun getirilmesi ise asimilasyoncu ve inkarcı politikanın eğitim yoluyla pekiştirilmesi anlamına geliyordu.

Kürt beylerine tanınan unvanlar ve Hamidiye Alaylarına öncülük yapan aşiret liderlerine verilen Paşalık rütbeleri kaldırıldı. Kürt feodallerinden silâh toplanması, çocuklarının askere alınması, yerel devlet temsilcilerine, özellikle de jandarmaya mutlak şekilde itaat etmelerinin istenmesi, kanun kaçaklarının takibinde feodal liderlerin devre dışı bırakılması onların itibarını iyice sarsmıştı. Asayiş sağlamada bölgede görevli güvenlik güçlerinin zalimane uygulamaları, feodal beyleri olduğu kadar Kürt halkını da canından bezdirmişti.

Ağnam vergisi (hayvan vergisi), yol vergisi (Papur) gibi geniş halk yığınlarını canından bezdiren ve jandarma refakatindeki memurlar vasıtasıyla köylünün yatak, yorgan ve kap-kaçaklarının zor alımıyla vergi tahsilatı yapılması merkezi hükümete karşı güvensizliği artırmış, bölgedeki huzursuzluğu had safhaya çıkarmıştı.

Cumhuriyetin ilânından kısa bir süre önce kurulan ve parti-devlet biçiminde örgütlenen Cumhuriyet Halk Fırkası (CHF) yeni ulus-devleti oluşturacak bir siyasal yapılanmaydı. Parti tarafından Şefin buyruğuna göre seçilen milletvekillerinden de mutlak itaat isteniyordu. Kürtler kendi temsilcilerini seçemiyorlardı. Bölge illerinden CHF adına gösterilen adaylar İstanbul, Ankara, İzmir vb., illerden yönetici kadronun güvenini kazanmış şahsiyetlerdi. Hiçbirinin seçildikleri illerin yaşam koşulları ve halkın talepleri hakkında bilgileri yoktu. Görevleri TBMM'de Şefin buyruğuna göre oy kullanmaktı. Kürt halkının sorunları, istekleri Meclise ve hükümete yansımıyordu. Hiçbir denetime tabi olmayan yerel hükümet memurları ile jandarmanın görevi de Kürt aşiretlerinin ve köylü yığınlarının devlete itaat etmelerini sağlamak ve vergi toplamaktı.

Bu ağır sosyal, ekonomik ve siyasal koşullar altında yaşamak zorunda kalan ve geçmişteki ayrıcalıklarını büyük ölçüde kaybeden Kürt feodalleri şaşkınlık ve çaresizlik içindeydi. Aralarında birlik kurmanın ve eski düzeni geri getirmenin koşulları yoktu. Cumhuriyetin ilanıyla birlikte yasadışı konuma düşen ve lider kadrosu yurtdışına kaçan *Kürt Teali Cemiyeti*'nin Türkiye'de kalan aydın üyelerinin de gayri memnun aşiretleri bir araya getirip somut koşullara uygun bir siyasal hareket oluşturacak güçleri ve olanakları yoktu. Kaldı ki, dinsel ideolojiye bağlı aşiret liderlerinin milli ya da

milliyetçili talepleri olmadığı için sınırlı sayıdaki Kürt aydınlarının oluşturdukları *Azadi Cemiyeti*'ni izlemeleri de söz konusu olamazdı.

Kürt aşiretlerinde beliren hoşnutsuzluğu en iyi kullanan Mustafa Kemal ve arkadaşları oldu. İttihat-Terakki geleneğinden gelen yeni devletin yönetici kadrosu, Osmanlı döneminde başlattıkları tek kültürlü ulus-devlet politikasını başarmak için, Ermeni meselesinde olduğu gibi Kürt sorununu da köktenci biçimde çözmek istiyorlardı. Yukarıda belirttiğimiz gibi Batılı devletlerle kültürel ve ticari ittifaklar kurulmuş, ekonomi düzene girmiş, ordunun eksikleri tamamlanmış ve savaş kabiliyeti artırılmıştı. Yapılacak tek şey Kürt feodallerinin hoşnutsuzluğunu ve bölgedeki kaynaşmayı hazırlıksız bir kalkışmaya dönüştürmek ve Kürt sorununu da Ermeni sorunu gibi ezerek bitirmekti. Bu strateji çerçevesinde 1925 tarihli Kürt ayaklanması kışkırtıldı.

1925 Tarihli Kürt Ayaklanması (Şeyh Said İsyanı)

Yukarıda açıklanan nedenlerle Kürt bölgesinde oluşan huzursuzluk ortamında Şark ayaklanmasının kışkırtılması ile toplu kırıma varacak uygulamalar yapmak ve nüfus kaydırmalarıyla Kürtleri asimile etmek suretiyle Kürt sorununu çözenin mümkün olduğu düşünülüyordu. Öte yandan ayaldanma gerekçe gösterilerek, muhalif İstanbul basınını susturmak, Meclisteki muhalefeti denetim altına almak ve rejimi sertleştirmek suretiyle de her türlü muhalefet odaklarını tasfiye ederek 1924 Anayasası ile esasları hazırlanan mutlakıyetçi bir düzen kurma düşüncesi gerçekleştirilebilirdi. Mustafa Kemal ve arkadaşları bu düşüncelerle Şeyh Said ayaklanmasını tahrik etmeyi başardıkları gibi, bastırdıktan sonra da öngördükleri planları eksiksiz biçimde uyguladılar. Ayaklanmanın bir kışkırtma olduğu sonradan yayımlanan anı ve belgelerde somut olarak ortaya çıkmıştır.

Olayın perde arkasını anlatan Metin Toker, Şeyh Said ayaklanmasının bir kışkırtmanın ürünü olduğunu dolaylı yoldan şu sözlerle açıklamaktadır: "*Olay Cumhuriyetin bir dönemeci almasının fırsatı yapılmıştır ve bu mahiyeti itibariyle Cumhuriyetin işaret noktalarından birini teşkil eder.*"¹

Aynı konuda İsmet Paşa CHF grubunda henüz bir zabıta olayı aşamasında iken hareketi şöyle değerlendiriyordu: "*Doğuda Şeyh Said 'Din elden*

gidiyor', 'Kalkın ey ehli vatan' dememiş miydi? Bunu yıllardır muhalefet ve istanbul basını söylemiyor muydu ? Halk, Cumhuriyete karşı kıyama teşvik olunmuyor muydu? Bu patlama nasıl olsa olacaktı. Bu doğuda olmuş, belki de tam hazırlık yapılmadan harekete geçilmişti. Onun için hükümet tedbirlerini bu temel görüşü dikkate alarak uygulamalı, bir 'karşı ihtilalin' ilk adımlarının atıldığı gözden kapırılmamalıdır.'"[^]

Metin Toker çalışmasının başka bir yerinde olayı hazırlıksız patlak verdiğini şu sözlerle de teyit ediyor: *"Şeyh Sait'in Tiran'da zamansız atıldığı kurşun, 'Ankara'daki Gazi Ekibi' için karşı tarafa, karşı taraf hazırlığını henüz yapmamışken ezmen fırsatını teşkil edecekti."*⁵⁵

Ayaklanmanın başlama biçimi de, zamansız kalkışmanın bir kıskırtma eseri olduğunun kanıtıdır. Nakşibendi tarikatının lideri olan Şeyh Sait konumu icabı vaazlarında şeriatı savunuyor, medreselerin yasaklanmasını ve Hilafetin kaldırılmasını eleştiriyordu. Ayrıca her yıl büyük bir mürit topluluğunun refakatinde Hınıs'tan Palu'ya giderek dedesinin türbesini ziyaret etmeyi dinsel bir tören biçiminde ifa ediyordu. Ayaklanmanın patlak verdiği 1925 yılı Şubat ayının 13'ünde bu ritüeli yerine getirmek için yola koyulurken kendisine katılan 200-300 atlı ile kardeşinin ikamet ettiği Ergani'ye bağlı Piran köyünde mola veriyor. Yolculuğun bu aşamasında çeşitli evlere dağılan müritler arasında birkaç kanun kaçağı bulunduğuunun resmi makamlarca öğrenilmesi kıskırtıcı planın uygulanmasına olanak sağladı. Ergani jandarma komutanı 15 kişilik bir müfreze ile köye gönderiliyor ve kanun kaçaklarının bulundukları ev sanıldıktan sonra Şeyh Sait'ten bu şahısları teslim etmesi isteniyor.

Müfreze komutanının isteği karşısında Şeyh Sait şu ricada bulunuyor: *"Biz onlarla beraber geldik, yoldaşız. Kendilerini şu ara bana bağışlayın ve ben burada iken bir şey yapmayın. Hele ben bir gideyim sonra ne isterseniz yaparsanız."*⁵⁶ Yöredeki feodal geleneklerin meşru saydığı bu istek jandarma komutanı tarafından reddedilmiş ve aranan şahısların derhal teslim edilmesinde ısrar edilmiştir. Sanıkları misafir eden ev sahibi de geleneklere uyarak jandarmanın isteğini yanıtsız bırakınca zor kullanmak isteyen jandarma ile kanun kaçakları arasında müsademe başlamış, bir erin ölme-

Metin Toker, *Şeyh Sait isyanı*, s. 23.

Metin Toker, *age*, s. 26.

Metin Toker, *age*, s. 37. Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

si ve ikisinin de yaralanması üzerine müfreze geri çekilmek zorunda kalmıştır.

Bu olay, yüzyıllardır sürüp giden feodal geleneklere yönelik saldırıların yoğunlaştığı, medreselerin kapatıldığı, idari baskının arttığı, tanınmış din ve tarikat liderleriyle aşiret beylerinin otoritesini zedeleyen ve toplumsal huzursuzluğun doruğa çıktığı bir ortamda tezgâhlanmıştı. Bu girişim, aynı zamanda bölgenin en büyük dini liderlerinden olan Şeyh Sait'e yapılan bir hakaret sayıldığı için varolan toplumsal huzursuzluğu ateşleyen bir kıvılcım görevi yaptı. Olayın duyulmasıyla birlikte Palu, Darahini, Lice, Çabakçur (Bingöl), Elazığ, Maden ve Çermik'te hükümet kuvvederiyle silâhlı çatışma başladı ve kimi yerlerde yönetime el konuldu.

Kışkırtmayı açığa vuran bir diğer olgu da olayı bastırmak için Fethi Bey hükümeti ile CHF grubunun şahinleri arasındaki görüş ayrılığının dayandığı farklı yönetim anlayışı idi. Hükümetin, ayaklanmayı bastırmak için Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın (TpCF) da desteğini alarak sıkıyönetim ilân etmesi Mustafa Kemal'i ve CHF şahinlerini tatmin etmemişti. Onların *"İstedikleri, devrimleri rahatça tamamlayacak bir ortamdı. Bu ortamda ancak mezar sessizliği hâkim olacaktı. Yapılanlar sadece övülecekli. 1925 Türkiye'sinde Gazi'nin, İsmet Paşa'nın ve onların etrafında yer almış 'silahendaz mebusların' memlekete müsaade etmeye niyetli bulundukları hürriyet bundan ibarettir"*

1925 tarihli Şark Ayaklanması'nın, Şeyh Sait'in de üyesi olduğu söylenen, Kürt aydınlarının oluşturduğu **AZADİ CEMİYETİ**nin bilgisi ve iradesi dışında gerçekleşmiş olması da olayın bir kışkırtma sonucu parlak verdiğinin önemli bir kanıtıdır. O günleri bizzat yaşayan cemiyet üyesi Kadri Cemilpaşa (Zınar Silopi) Doza Kürdistan adlı anı eserinde ayaklanmaya ilişkin şunları yazıyor: *"...Kürt aydınları çok kıymetli bir şahsiyet olan Cıbran Aşiret Reisi Miralay Halit Bey'in etrafında toplanarak 1922 senesinde, istiklâl anlamına gelen AZADİ adıyla bir siyasi örgüt kurdular. Kürdistan'ı istiklâline kavuşturacak yeterli derecede bir savaş örgütünün gereğine inanan milletsever Kürt aydınları bunun icrasına çalışıyorlardı. Kürt subaylarından Bitlisli ihsan Nuri, Süleymaniyeli Mülâzım İsmail Hakkı Şaveys, Hertulu Hurşit örgütün önemli üyeleriydiler. Erzurum'da bulunan örgüt merkezinden aldığı talimat üzerine Kürdistan'ın çeşitli*

yerlerinde teşkilâtın geliştirilmesi görevini üzerine alan Mülâzım İsmail Hakkı Şaveys Diyarbakir'e de uğramıştı. Diyarbakir'de ben, Cemil Paşazade Kasım Bey, Doktor Fuat, Dava Vekili Mehmet Efendi (Bave Tujo), yani Hacı Ahdi, Ekrem Cemil ve bazı diğer arkadaşların da iştirakiyle örgütün bir şubesi açıldı." Kadri Bey anılarında Şeyh Sait'in bu oluşumla bağlantılı olduğuna ilişkin herhangi bir bilgiye yer vermiyor. Buna karşılık ayaklanmaya ilişkin olarak şunları söylüyor: "8 Şubat 1925 tarihinde Türk karakol erlerinden bazılarının Tiran'da öldürüldüğünün haberini Diyarbakir'de işittiğimizde bu hususta bir şeyden haberi olmayan Azadi kuruluşu ile görevli Diyarbakir şubesi üyeleri bizler olayın i ferigini ve ne amapla yapıldığını anlayamadık. Cemiyetin reisi Halit Cibri ve nüfuzlu azalarının tutuklu olması, örgüt kuruluşunun tamamlanmamış olmasından ötürü örgüt kararıyla bu kıyam hareketinin yapıldığını şok uzak görüyorduk. Hayret ve tereddüt içinde idik." Ne var ki, ayaklanmanın bastırılmasından sonra, hiçbir ilgileri olmadığı halde, cemiyetin üye ve sempatzanı olan Kürt aydınları İstiklâl Mahkemesi tarafından ayaklanmayı kışkırtmakla suçlanmış ve yakalananlardan Dr. Fuat Bey ile arkadaşları idam edilmişlerdir. Bunlardan bir bölümü de yurtdışına kaçarak yaşamlarını kurtarmışlardır.

1925 Şark Ayaklanması'nın kışkırtılmasında Kürt sorununu kökten çözmek düşüncesi önemli olmakla birlikte, Mustafa Kemal'in asıl amacı her türlü muhalefet odağını tasfiye ederek ülkede yalnız kendi iradesinin egemen olduğu totaliter bir düzen kurmaktır. Niteldm, isyan bastırıldıktan sonra İstiklâl Mahkemeleri devreye sokulmuş ve ülkedeki muhalif unsurların tasfiyesine girişilmiştir. İstanbul basınının önde gelen yazarlarından Ahmet Emin Yalman, Hüseyin Cahit Yalçın, Ahmet Şükrü Esmer, Eşref Edip, Velid Ebüzziya, Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu vb., şahsiyetler İstiklâl Mahkemeleri'nde yargılanmışlardır. İstanbul'daki muhalefet odaklarını tasfiye etmek amacıyla İsmet İnönü bunların tümünün idam edilmesini istediği halde, sanıkların telgrafla Mustafa Kemal'e ilettikleri aftalebi kabul edilerek idamdan kurtulmuşlardır. Bu bağlamda Mecliste muhalefeti temsil eden Kurtuluş Savaşının önde gelen şahsiyetlerinin yönetimindeki TpCF, programında yer alan partinin 'dine saygılı olduğu' ibaresi gerekçe gösterilerek hükümet kararıyla kapatılmıştır.

Mustafa Kemal'in emriyle CHF şahinleri tarafından kışkırtılan ayaklanmanın gerçek nedenini örtbas etmek için, olayın bir İngiliz kışkırtması olduğu öne sürüldü. Oysa Irak Kürdistanı ile başı deritte olan İngiltere'nin Türkiye'de Kürt sorununu kışkırtmada hiçbir yaranı yoktu; aksine zararı vardı.¹⁹

1925 Kürt Ayaklanması Bağımsızlık Amaçlı Milliyetçi Bir Hareket miydi?

Kimi Kürt siyasetçileri Şeyh Sait Ayaklanması'm Kürtlerin bağımsızlığını amaçlayan milliyetçi bir kalkışma olarak sunmaktadırlar. Oysa, sosyolojik verilere, hareketin niteliğine ve o günkü yurt ve dünya koşullarına yakından bakıldığında bu hareketin milliyetçi hiçbir yanının bulunmadığı açıkça anlaşılır. Tarihsel olaylar nesnel özelliklerine göre değerlendirilmediği takdirde geleceğe ilişkin sağlıklı politikaların üretilmesi mümkün değildir. Bu nedenle, ayaklanma konusunda yaygın biçimde öne sürülen 'Kürt Bağımsızlık Hareketi' yakıştırmasının gerçekçi olmadığını somut verilere dayanarak belirtmeyi gerekli görüyorum.

1925 tarihli Şeyh Sait İsyanı merkezi bir örgütün kararıyla, yurt ve dünya koşulları değerlendirilerek planlanmış ve zamanlaması doğru yapılmış bir hareket olmadığı için Kürt bağımsızlık hareketi olarak algılanamaz.

Kürt feodallerinin birleşerek ortak bir milli devlet (Krallık) oluşturmaları için en uygun zaman, I. Dünya Savaşı sonuna denk düşen ve devlet otoritesinin kalmadığı 1918-1919 yılları arasındaki dönemdi. Bu dönemde *Kürt Teali Cemiyeti* yöneticilerinin bilinçli çabaları Kürt aşiret ve beyleri tarafından karşılıksız bırakılmış, eski düzenin kurulacağı beklentisiyle önerileri reddedilmiştir. Cemiyetin Paris'teki temsilcisi Kürt Şerif Paşa'nın Sevr Konferansı'ndan önce toplanan Paris Konferansı'nda Ermeni temsilcisi Nubar Paşa ile anlaşarak bağımsız bir Kürt devletinin kurulması için yaptığı girişimler de Kürt feodalleri tarafından şiddetle protesto edilmişti. Paris'e gönderildikleri telgraflarda ve İstanbul basınında yayımladıkları ilânlarda Şerif Paşa'nın Kürtleri temsil etmediği ifade edilmiş ve yaptığı girişimler kınanarak Konferans'tan derhal çekilmesi istenmiştir. Bu ilânlarda *"vazifemiz, Devlet-i Aliye'yi Osmaniye'yi yeniden ihya etmektir. Kürt*

devleti tahayyülü sadece islam düşmanlarının işine yarar" diyerek, yeni devlette eski konumlarını sürdürme özlemini dile getirmişlerdir. Ağır suçlamalara maruz kalan Şerif Paşa Cemiyetin temsilciliğinden istifa etmiş ve Paris Konferansından çekilmiştir.²⁰

1925 tarihli Şeyh Sait Ayaklanması, tüm Kürt aşiret ve beylerinin katıldığı bir hareket olmadığı için de bağımsızlık amaçlı bir kalkışma olarak gösterilemez. Harekete daha çok Şeyh Sait'in dini otoritesine bağlı Bingöl, Darahini, Hınıs, Muş, Palu, Piran, Hani, Lice, Maden ve kısmen de Siverek (Karacadağlı Şeyh Eyüp Gürpınar) yörelerindeki dini liderlerle feodal beyler katılmışlardır. Oysa, Urfa, Mardin, Siirt, Van, Ağrı ve Hakkari yörelerinin aşiret ve beylerinden ayaklanmaya katılan olmamıştır.

Ayaklanmanın milli bir özü olduğunu söylemek de mümkün değildir. Çünkü, kalkışma salt Sünni Kürtlerin bir ayaklanması olarak kalmıştır. Alevi aşiretler tarafından desteklenmemiş, aksine, Alevi aşiretler Elazığ cephesinde hükümet kuvvetlerine destek sunmuş ve isyancıların bölgedeki kazanımlarını yenilgiye dönüştürmüşlerdir. Keza, 1937 Dersim Alevi Kürtlerinin tedip ve tenkil olayında da Sünni aşiretler Alevilere karşı savaşmışlardır. Kürtlerde mezhep ayrılığına dayanan bu düşmanca karşıtlık dinsel ideolojiye dayanan feodal dünya görüşünün bir yansımasıdır. Bu karşıtlık, her iki hareketin de feodal nitelikli olduklarını ve çağdaş milliyetçi bir öz taşımadıklarının somut göstergesidir.

Kışkırtılan Şark İsyanı Bastırıldıktan Sonra CHF Şahinleri Tüm Amaçlarını Gerçekleştirdi

- Fethi Bey hükümet başkanlığından uzaklaştırılarak yerine Şahinlerin Sözcüsü İsmet Paşa atandı.
- Meclisteki tek muhalefet partisi TPCF kapatıldı.
- Takrir-i Sükûn Kanunu çıkarılarak İstanbul basını susturuldu ve Meclis dışı muhalefetin sesi kesildi.
- İstiklâl Mahkemeleri kuruldu. Ayaklanmayla doğrudan ilgili olanlarla birlikte milliyetçi Kürt aydınları ile dolaylı bağ kurulmak suretiyle muhalif olan Türk aydınlarının tümü İstiklâl Mahkemelerinde yargılandı. Bunlardan pek çoğu infaz edildi. Süratle yargılanan, temyizi olmayan ve kararları anında infaz edilen bu mahkemelerin çalışmalarıyla ülkede tam bir terör havası estirildi.

• 1925 tarihli Şark Islahat Planı kabul edilerek uygulamaya konuldu, infazdan kurtulan Kürtler Islahat Planı uyanınca Türkleştirilmek için mecburi iskâna tabi tutuldu ve bölgede kalanların da Kürtçe konuşmaları yasaklandı. 1934'te çıkarılan Mecburi İskân Kanunu ile Şark Islahat Planının eksikleri tamamlandı. Bu kanunla Kürtleri Türk çoğunluğun içinde erimeyi amaçlayan sürgün ve zorunlu iskân politikası, devlet yanlısı olan aşiretleri de kapsayacak biçimde yaygınlaştırıldı.

• Devletin lider kadrosunun öngördüğü üstyapı reformları yapıldı. (1925'te Tekke ve Zaviyeler kaldırıldı, Şapka ve Kıyafet Kanunu çıkarıldı, 1926'da Batı'dan ithal edilen Medeni Kanun, Borçlar Kanunu, Ticaret Kanunu ve Ceza Kanunu kabul edildi, 1928'de de 'devletin dini, ahkâmı seriye ve yemin metninin' oluşturduğu üç dinsel esas anayasadan çıkarıldı.) Altyapıda hiçbir değişiklik yapılmadan dayatmacı bir yöntemle yığın-lara benimsetilmek istenen bu reformlar halk tarafından özümsemediği için süregelen sorunlar bugünkü siyasal tartışmaların nedeni olmakta devam ediyor.

Ayaklanmadan Sonra Türkiye'de Tek Kültürlü

Bir Ulus-Devlet Oluşturmaya Girişildi

Cumhuriyetin ilânından sonra tek kültürlü türdeş bir ulus-devlet oluşturma girişimi Şeyh Said Ayaklanması'ndan sonra çıkarılan Takrir-i Sükûn ve Mecburi İskân Kanunları'nın sağladığı olanaklardan yararlanılarak hızlandırıldı. Kurulan baskı rejimiyle ülkede bir mezar sessizliği oluşturulduğu için Mustafa Kemal ve hükümeti istedikleri uygulamayı yapma olanağına kavuşmuşlardı. Yaratılan korku ortamından yararlanılarak, homojen bir Türk ulusu oluşturmak için toplumun gayrimüslimlerden arındırılması yanında başta Kürtler olmak üzere Müslüman unsurların Türkleştirilmesi politikası uygulamaya konuldu.

Tek kültürlü homojen bir Türk milleti oluşturmak için toplumun tümünü bağlayan ortak bir dile (ulusal dil) ve ortak bir tarihsel aidiyete ihtiyaç vardı. Bu sorunun çözümü, bizzat Mustafa Kemal'in formüle ettiği Güneş Dil Teorisi ile Türk Tarih Tezi'nin topluma emirle benimsetilmesiyle mümkün olacaktı. Türk Tarih Tezi, "doğal nedenlerle Orta Asya'daki ana yurtlarından bütün dünyaya göç etmek zorunda kalan Türklerin taşıdığı uygarlığın dünyadaki bütün uygarlıkların anası olduğu" yargısına dayanıyordu. Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://arxiv.org> "dünyadaki bütün dillerin Türkçe'den çıktığı" düşüncesinin bir ürünüydü. Bu yaklaşıma göre Türkiye'de

yaşayan herkesin dili 'özüne' dönecek ve Türkçe olacaktı. Bütün uygarlıkların anası Orta Asya'dan göç eden Türkler olduğuna göre ülkedeki farklı ırksal ve etnik ayrılıklar da temelde söz konusu olamazdı.

Gayrimüslimlerin özümşenerek Türkleştirilmesi gerçekçi görülüyordu. Homojen bir Türk ulusu oluşturmak için din faktörü de önemliydi. Ortak dil, ortak tarih yanında Sünni Müslüman olmak da gerekiyordu. Bunun için bir süreç içinde mübadele, pogrom, vatandaş Türkçe konuş kampanyaları, Varlık Vergisi uygulaması, 6-7 Eylül olayları vb., araçlar kullanılarak toplum gayrimüslimlerden arındırıldı. Müslüman asıllı topluluklardan, asimilasyon politikasına direnen Müslüman Kürtleri Türkleştirmek için de sürgün, basla ve tenkil yöntemleri kullanıldı.

Türkçülük düşüncesini topluma benimsetmek için 1924 Anayasası'ndaki *"Türkiye ahalisine din ve ırk furkı olmaksızın vatandaşlık itiba-riyle (Türk) ıtlak olunur"* tanımı yeterli değildi. Türk milletini ve Türkçülüğü tanımlayan tutarlı bir milliyetçilik ideolojisine ihtiyaç vardı. Türk Ocakları yanında CHF'nin önde gelen ideologlarının çabalarıyla bu boşluk dolduruldu. Türkiye'de kimlerin eşit vatandaş olarak yaşama hakkı olduğu bu ideologlar tarafından açıklanıyor ve devletin resmi politikası olarak uygulamaya konuyordu. Örneğin, Başbakan İsmet İnönü 26 Nisan 1925'te devlet adına şu tanımlamayı yapıyor: *"Milliyet yegâne vasıta-i iltisakımızdır. Diğer anasır Türk ekseriyeti karşısında haiz-i tesir değildir. Vazifemiz Türk vatani işinde bulunanları behemehal Türk yapmaktır. Türklere ve Türkçülüğe muhalefet edecek anasırı kesip atacaktır. Vatana hizmet edeceklerde arayacağımız evsaf her şeyden evvel o adamın Türk ve Türkçü olmasıdır."* İsmet İnönü 1930 yılında Sivas demiryolunun açılışı münasebetiyle yaptığı konuşmada Kürt ayaklanmalarını ima ederek aynı düşünceyi daha da belirginleştiriyor ve şöyle diyordu: *"(...) Bu ülkede sadece Türk ulusu etnik ve ırksal haklar talep etme hakkına sahiptir. Başka hiç kimsenin böyle bir hakkı yoktur."* Dönemin Adalet Bakam Mahmut Esat Bozkurt da 1930'da Ödemiş'te şunları söylüyor: *"Biz Türk denilen, dünyanın en hür ülkesinde yaşıyoruz. Mebusunuz inançlarından samimi-yetle bahsetmek için buradan daha müsait bir ortam bulamazdı. Onun için hislerimi saklamayacağım. Türk bu ülkenin yegâne efendisi, yegâne sahibidir, saf Türk soyundan olmayanların bu memlekette bir tek hakları*

vardır; hizmetçi olma hakkı, köle olma hakkı. Dost ve düşman ve hatta dağlar bu hakikati böyle bilsin?"

Görüldüğü gibi yeni cumhuriyetin geliştirdiği millet ve milliyetçilik kavramları Kurtuluş Savaşında izlenen ümmetçi ve çok kültürlü anlayıştan uzaklaşmış, şoven-ırkçı bir nitelik kazanmıştır. Türkiye'de makbul bir vatandaş olabilmek için mutlaka Türk olmak ya da Türkleşmek ve Orta Asya kökenli olduğunu benimseyerek Türkçülük yapmak zorunlu olmuştu. Artık, başka bir ırktan ya da etnik topluluktan olanlara "hizmetçi olma, köle olma" hakkından başka hak tanınmıyordu. Yeni düzende Kürtler ya Türkleşerek Türkçülük yapacaklar ya da köle olarak kalacaklardı.

Şeyh Sait Ayaklanması bastırıldıktan sonra, Kemalist rejim ırkçı Türk milliyetçiliğine koşut olarak ayrıca totaliter bir nitelik kazandı. Tek şef (ebedi şef), tek devlet, tek millet ve tek parti esasına göre örgütlenen Kemalist rejim artık İtalya ve Almanya'daki faşist rejimlerin Türkiye'deki bir versiyonu olarak tarihteki yerini alıyordu. Kürt sorunu da bu yeni ırkçı ulus anlayışı temelinde ret ve inkâra dayanan asimilasyoncu bir politikayla çözülecekti.

1936 Tarihli Ağrı Direniş Hareketi

1926-1936 yılları arasında cereyan eden Ağrı Direniş Hareketi, Cumhuriyetin kuruluşundan sonra yurtdışına kaçmak zorunda kalan milliyetçi aydınların ve Şeyh Sait Ayaklanmasından sonra sürgün edildikleri Batı illerinden kaçarak Suriye ve Lübnan'a sığınan Kürt liderlerin milliyetçi amaçlarla oluşturdukları *Xoybun* örgütünün yönlendirmeye çalıştığı bir harekettir. Yıllarca devam eden ve çeşitli aşamalardan geçen bu direniş hareketi, genellikle üç ayrı evrede gerçekleşmiştir. Hareketin birinci evresi Doğu Beyazıt ve Ağrı yöresindeki Kürt aşiret liderlerinin, Şeyh Sait Ayaklanması'na katılmadıkları halde, Şark Islahat Planı uyanınca sürgün edilecekleri kesinleşince kaçarak Ağrı dağındaki isyancılara katılmalarıyla başladı. Başlangıçta tepidisel bir hareket olan direniş, *Xoybun* örgütünün devreye girmesi ve İhsan Nuri Paşa'nın kumandayı ele almasıyla "milli" bir direniş hareketine dönüştürülmek istendi. Ağrı direnişi, 1925 ayaklanmasından farklı olarak şeyhlerden ve tarikat liderlerinden güç almayan bir harekettir. İhsan Nuri Paşa'nın devreye girmesinden sonra hareketin bir düzen içinde yürütülmesi isteniyordu. Direnişe öncülük eden Kürt feodalleri şeriatı dayalı dini talepler öne sürme-

mislerdi. Sürgünden kurtulmak, eski yaşamlarına dönmek ve kimi ulusal demokratik istemlerini tanıtmak dışında belirgin talepleri yoktu. Ağrı direnişi bu özellikleriyle Şeyh Said Ayaklanması'ndan ayrılıyordu. Hareketin lideri İhsan Nuri Paşa yetkin bir asker olmakla birlikte, asıl güç Ferzende Bey, Halis Bey, İbrahim Ağa (Bro Ağa), Kör Hüseyin Paşa vb., Kürt feodal liderlerindeydi. İhsan Nuri ve asker kökenli arkadaşlarının, isyam bir disiplin içinde yönetmek istemelerine karşın, dayandıkları sosyal güçlerin sınıfsal gerçeklerini aşmaları mümkün olmuyordu. Naci Kutlay kumandanların disiplin sağlamadaki başarısızlıklarını "...geri bir toplumun insanlarına bu yöntemleri uygulamak öyle kolay değildi"²⁴ diyerek hareketin düzensizliğini, sınıfsal niteliğiyle değil, toplumun geriliğiyle açıklıyor.

İhsan Nuri Paşa ve arkadaşlarının halkla ilişki kurmak ve dünya kamuoyuna seslenmek için 'Ağrı' isimli bir gazete çıkartma girişimleri de oldu. Ayrıca merkezi Beyrut'ta bulunan *Xoybun* örgütü Batı devletlerini ve dünya kamuoyunu hareketin ciddiyeti ve haklılığı konusunda bilgilendiren çalışmalar yapıyordu. Ancak, hiçbir dış destek sağlamaları mümkün olmadı. Merkezi hükümetin 1936 yazında 66 bin askerle başlattığı saldırı 100'e yalan uçağın katıldığı bombardımanlarla desteklendi. İki taraftan da büyük kayıplar oldu. Tarihçi *Zilan Tenkil Hareketi* olarak geçen bu büyük saldırı esnasında yalnız Zilan Deresi'nde 1.550 Kürt peşmerge ve köylüsünün öldürüldüğü naklediliyor. Direniş hareketinin yenilgiyle son bulmasını takiben hükümet 3 bin Kürt öldürüldüğünü, Patnos ve Erciş'te de toplam 200 köy yakıldığını açıkladı. Londra kaynakları ise hükümet kuvvetlerinin 2 bin kayıp ve 700 esir verdiklerini belirtmekteydi.²⁵

Görüldüğü gibi Ağrı Direnişi de milliyetçi liderlerin öncülüğünde kimi milli taleplerle başlatılmış olmasına karşın, feodal nitelikli, tepkisel bir hareket olarak sürdürülmüştür. Hareketin omurgasını oluşturan Kürt beyleriyle aşiret liderleri ortak bir irade sergileyememiş, her biri kendi feodal amaçlarını gerçekleştirmek için mücadele etmiş ve tarihe geçecek bir iz bırakamamışlardır. Aydın, milliyetçi liderlerin iyi niyetli önerileri gerçekçi bir programa dönüştürülememiştir. Hareketin hedefleri arasında Kürt köylü yığınları için nasıl bir gelecek tasarlandığı, ekonomik ve sosyal sorunlarının nasıl çözüleceğine ilişkin hiçbir yaklaşım yoktur. Savaşta aşiret liderlerinin peşinden giden bağımlı Kürt köylülerinin savaştan sonra da

onların iradesine bağlı kalacakları bir ön kabul olarak benimsendiği anlaşıyor. Böyle bir direnişin milli bir devlet kurmayı amaçlayan milliyetçi bir ayaklanma olduğunu iddia etmek elbette mümkün değildir.

1920 Koçgiri Hadisesi ve Onu İzleyen Dersim Tenkil Olayı

Cumhuriyetin kuruluşundan sonra patlak veren üçüncü Kürt hareketi Dersim Ayaklanması'dır. Bu hareket Kurtuluş Savaşının başlangıç yıllarında ve TBMM hükümetinin kuruluş evresinde Kürt aşiret lideri Alişan Bey'in 1920'de başlattığı "milli" nitelikli Koçgiri hadisesinin bir devamıdır. Alişan Bey 1920'lerde TBMM hükümetine bağlı özerk bir Kürdistan kurulmasını talep ediyordu. Mustafa Kemal Paşa ise bir taraftan Sakallı Nurettin Paşa ile Laz Topal Osman'ın tedip güçlerini kullanarak Koçgiri bölgesi Kürtlerine zorla boyun eğdirmek istiyor, öte yandan da aşiretlerin önde gelen liderlerine milletvekilliği ve yüksek idari görevler tevcih ederek hareketi bölmeye çalışıyordu. Nitekim, Mustafa Kemal, Alişan Bey'le yaptığı özel bir görüşmede onun özerklik talebini kesin biçimde reddetmiş ama başta kendisi olmak üzere Dersim ileri gelenlerinin TBMM'de milletvekili olmalarını önermişti. Önerinin aşiretleri bölmeye, daha sonra da Kürt hareketini tasfiye etmeye yönelik bir oyun olduğunu anlayan Koçgiri ve Dersim beyleri Ankara'ya *"özerk bir Kürdistan'ı tanımak koşuluyla TBMM hükümetini tanıyacıklarını"* bildirdiler. Buna karşılık vermek için Mustafa Kemal'in önerisi üzerine kendisine bağlı TBMM üyesi 72 Kürt milletvekili galip devletlere (İngiltere, Fransa, İtalya) gönderdikleri ortak bir bildiride *"ayrılık gümeden Ankara ile birlikte hareket edeceklerin?"* açıkladılar. Hükümet Sivas yöresinde askeri yığınak yaptı. Sakallı Nurettin Paşa ve Topal Osman'ın başlattıkları kıyım hareketiyle birlikte Kürtlerin de Ermeniler gibi kökünün kazanacağı propagandası yapıyordu. Bu gelişmeler Kürt aşirelerinin büyük bir korkuya kapılmalarına yol açtı. Temmuz 1920'de aşiretlerin ortak girişimiyle direniş halk ayaklanmasına dönüştü.

Yakalananların işkenceyle öldürülmeleri ve köy yakmaları biçiminde yürütülen askeri tedip hareketinin korkutucu boyutlara ulaşması karşısında ayaklanma Koçgiri bölgesini aşarak daha geniş bir bölgeye yayıldı. İsyançıların, tediple görevli birlikleri kuşatıp teslim almaları üzerine 'Koçgiri Kürt Ayaklanması' fiilen başlamış oldu. Ankara 11 Mart 1921'de sıkıyönetim ilân etti. Koçgiri önderleri harekete son vermek için TBMM'den bölgenin özerk olmasını ve başında Kürt bir vali atanmasını önerdiler. Ankara talebi reddetti.

Hareketin kiteselleşerek tehdit edici boyutlara ulaşması karşısında Alişan Bey'e Sivas mebusu sıfatıyla Meclise girmesi ve Ankara'da yüksek bir makamda çalışmak üzere Dersim bölgesini terk etmesi önerildi. Alişan Bey sağlık durumunu gerekçe göstererek öneriyi reddetti. Buna karşılık başta Diyap Ağa olmak üzere önde gelen 5 aşiret lideri teklifi kabul ederek bölgenin ilk milletvekilleri sıfatıyla Ankara'ya gittiler. Bu gelişmelerden bölgenin en güçlü lideri ve dini otoritesi de olan Seyit Rıza bilgilendirildi. Seyit Rıza ve kendisiyle birlikte hareket eden 10 aşiret lideri bu davranışı tasvip etmediklerini TBMM başkanlığına telle bildirdiler ve adı geçen milletvekillerinin Dersim'i temsil etmediklerini açıklayarak özerklik taleplerini yinelediler.

Mevsimin kış olması münasebetiyle aşiretlerin bir araya gelmeleri ve etkin bir hareket başlatmaları mümkün değildi. Ankara, pazarlıklar sonucu kimi aşiret liderleriyle anlaşarak belli bir ölçüde birleşmeyi önledi. Gerisini de tedip hareketinin başı Sakallı Nurettin Paşa ile Laz Osman çetelerinin insafına terk etti. Bunlar Ankara'ya boyun eğmeyen aşiret liderlerini toplayarak tutukladılar. Konakları yağmalandı ve onlara bağlı köyler yakılarak sakinleri topluca katledildi. Bölgedeki büyük ve küçük baş hayvanlar gasp edildi, evlerdeki zahireler toplandı ve kaçan köylüler de kış şartlarında ölüme terk edildi. Böylece, 1921 Nisan'ında Koçgiri Alevi Kürt Ayaklanmasının ilk evresi kanlı biçimde son buldu.

Dersim Ayaklanması'nın ilk evresi olan Koçgiri hareketi *Kürdistan Tullu Cemiyeti* üyelerinden kimi aydın Kürt beylerinin kendi bölgelerinde özerk yaşama talebiyle başlatılan "milli" bir harekettir. Bu hareketin de omurgasını oluşturan feodal beylerle aşiret liderleridir. Osmanlı döneminden beri devam edegelen özerk yaşama statülerini, "milli" bir renk katarak TBMM hükümetine tescil ettirmek suretiyle resmileştirmek istiyorlardı. Ancak, bölgedeki aşiretlerle beylikleri denetim altına alarak ortak hareket etmelerini sağlayacak güçlü bir otorite yoktu. Her biri kendi çıkarı doğrultusunda hareket etmiş ve bir bölümü TBMM hükümetinin işgısına kapılarak bağımsız davrandıkları için, direnenler yalnız bırakılmış ve kolayca tasfiye edilmişlerdir. Uluslaşmamış feodal bir toplulukta, aşiretlerin Kürt olması, diğer bir deyimle "millilik" ögesi, ortak hareket etmeleri için yeterli değildi. Bu nedenle Koçgiri olayının da milliyetçi bir ayaklanma olarak algılanması gerçekçi değildir. Aksine bir değerlendirmenin günümüzdeki Kürt sorununa doğru bir tanı konulmasına ve sağlıklı bir çözüm üretilmesine engel oluşturacağı unutulmamalıdır.

1937 Dersim Tedip ve Tenkil Harekâtı

Koçgiri olayı kapandıktan sonra, Dersim bölgesinde, görece özerk yaşamlarını sürdüren Alevi Kürt aşiretleri bir sessizlik evresine girmişlerdi. Merkezi hükümetle görünürde bir ihtilâfları yoktu. Hatta, Dersim Alevi aşirederi Elazığ'ı işgal eden Şeyh Said liderliğindeki Sünni Kürtlere karşı hükümet kuvvederine yardım etmiş ve Elazığ'ın geri alınmasını sağlamışlardır. Ne var ki, Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti'nin yeni ulus-devlet politikası Dersim aşiretlerinin eskiden olduğu gibi merkezden kopuk görece özerk bir yaşamı sürdürmeleriyle bağdaşmıyordu.

Sünni Kürt hareketi bastırılmış, yok edilmekten kurtulan feodal liderler yakın ve uzak akrabalarıyla birlikte önce Şark Islahat Planı sonra da onu tamamlayan Mecburi İskân Kanunu hükümlerine göre Batı illerinde sürgüne gönderilmişlerdi. Sıra Kurtuluş Savaşı yıllarında TBMM hükümetini ve onun liderini rahatsız eden Dersim bölgesi Alevi aşiretlerinin tepelenmesine gelmişti. Bunun için önce bir durum tespiti yapmak gerekiyordu. Bu amaçla bölgede incelemeler yaparak bir rapor hazırlamak üzere Mülkiye Müfettişi Hamdi Bey görevlendirildi. Hamdi Bey'in bölgede yaptığı incelemeden sonra hazırladığı raporda hükümete sunduğu önerilerin özeti şöyledir:

"Taptığım temasların bende hasıl ettiği izlenime göre, Dersim gittikçe Kürleşiyor, ülküleşiyor ve dolayısıyla tehlike arz ediyor.

(...) Dersim, Cumhuriyet hükümeti ipin bir pıbandır. Bu çıtban üzerinde kesin bir ameliye yapmak ve elim ihtimalleri önlemek, memleketin selâmeti bakımından mutlaka lâzımdır.

(...) Okul açmak, yol yapmak, refah sebeplerini sağlayacak fabrikalar kurmak, kendilerini meşgul etmeye yarayan çeşitli sanayi işleri sağlamak, özet olarak yurt sahibi yapmak veya uygarlaştırmak suretiyle islâha çalışmak hayalden başka bir şey değildir.

(...) Kürülük eğilimlerinin, son irtica hareketini tedipten doğan intikam hislerinin, dini ve içtimai devrimler vesilesi ile kara kuvvetlerin uyardıkları kötü telkinlerin etkisi altında bulunan avam halk; reis, şeyh, bey ve ağanın esir ve oyuncağıdır.

(...) 400 seneden beri Dersim'e hükümet nüfusu girmemiş, ilmi anlam ve kapsamı ile bir otorite kurulamamıştır".¹⁰

Hamdi Bey'in raporundan yapılan bu küçük alıntıda, Dersim'in devletin hükümrânlığı dışında olduğu, giderek devlet için tehlike yaratma noktasına geldiği belirtilmekte ve Dersim sorununun köklü biçimde çözülmesi gerektiği önerilmektedir. Askeri ve sivil makamların da buna benzer raporlar hazırlattıkları biliniyor. Tüm bu bilgiler esas alınarak 1935'ten itibaren Dersim'de tedip, tenkil ve Türkleştirme politikası uygulamaya konuldu. Kışkırtılan halkın tepki göstermesi fırsat bilinerek Dersim köyleri uçaklar ve uzun menzilli topraklarla yakılıp yıkıldı ve kadın, çocuk, genç, yaşlı, silâhlı, silâhsız ayırımı yapmadan tüm insanlar yerinde infaz edildi. Kapalı bir alanda, basın gözünden uzak ve insanlık dışı yöntemlerle yapılan bu imha hareketi yurt ve dünya kamuoyuna bir silâhlı ayaklanmanın yasal biçimde bastırılması olarak yansıtıldı.

Önce 1935'te Tunceli Kanunu olarak adlandırılan hukuk dışı özel bir kanun çıkarıldı. Bu kanunla Tunceli (Dersim) vilayetine Korgeneral rütbesinde bir askeri vali ataması öngörülmüştü. Aynı zamanda Dördüncü Umumi Müfettiş unvanını da taşıyacak olan askeri valiye geniş idari, askeri ve adli yetkiler tanınıyordu.

Bu hazırlıklardan sonra 1937 yılının Nisan ayında başlayan tedip hareketi Mayıs ayından itibaren yoğunlaşarak sürdürüldü. Kara kuvvetlerinin ulaşamadığı dağ köyleri uçaklarla bombalandı. Bölge sakinleri saklandıkları mağaralarda bombalanarak hayvanlarıyla birlikte yok edildiler. Harekât Temmuz ayı sonunda tamamlandı. Tedip hareketinin başından beri hedef alınan 6 büyük aşirete bağlı köyler yakılıp yıkılarak boşaltıldı. Aşiret reislerinden ikisi öldürüldü, üçü yakalanarak Elazığ'da hapsedildi. Dini otoritesi olan en güçlü aşiret reisi Seyit Rıza ise 10 Eylül 1937 günü 2 arkadaşıyla birlikte Erzincan jandarmasına teslim oldu ve yargılanmak üzere Elazığ'a gönderildi. Yerinde infaz edilenlerle biçimsel olarak yargılanıp idam edilenler dışında kalanlar 'Mecburi İskan Kanunu' uyarınca Batı illerine sürgüne gönderildi.

Dersim tedip harekâtı çok kanlı bitti. Ayaklanma fiilen bastırıldıktan sonra aylarca devam eden arama tarama faaliyeti çerçevesinde pek çok insan öldürüldü. Ayaklanmanın lideri olarak bilinen Seyit Rıza 7 arkadaşıyla birlikte acelele yargılanarak Elazığ'da asılmak suretiyle infaz edildi. Başbakan İsmet İnönü infazdan sonra 15 Kasım 1937'de ayaklanmanın bastırıldığını ve harekâtın son bulduğunu resmen açıkladı.

Dersim ayaklanması olarak anılan tedip harekâtı altında Dersim aşiretlerinin geleneksel, görece özerk yaşam biçimlerine son vermek ve onları

devlet otoritesine boyun eğmeye zorlama hareketidir. Bölgenin ekonomik, sosyal ve kültürel açılardan kalkınarak gelişmesini amaçlayan anti-feodal reformcu bir özelliği yoktur. Büyük ölçüde boşaltılan, neredeyse insansızlaştırılan bölgenin zapturapt altına alınması eylemidir. Çok sayıda kışla ve karakol inşası dışında bölgede hiçbir yatırım yapılmamıştır. Köylünün topraklandırılması, hayvancılığın ıslâhı, tarım ve hayvancılık temelinde bir sanayileşme girişimi düşünülmemiştir ve de düşünülmemiştir.

Ayaklanma sürecinde Seyit Rıza'nın yanında yer alan kimi aydınların milliyetçi talepleri olmasına karşın, kalkışma tümüyle aşiretlere dayanan feodal nitelikli savunmacı bir hareket biçiminde devam etmiştir. Aşiretlerin, eski yaşam biçimlerini sürdürmenin dışında ortak 'millî' ve kültürel talepleri olmamıştır. Kimi önderlerin özerklik olarak formüle ettikleri istemler yeni bir ortak yaşam biçimi, yani özerk millî bir yönetim kurulması anlamında değil, Osmanlı döneminden beri devam edegelen aşiret yaşamını koruma anlamında kullanılıyordu.

Tüm bu nedenlerle Dersim ayaklanmasını milliyetçi amaçlarla gerçekleştirilen bir kalkışma olarak nitelenmek gerçekçi olmadığı gibi 'millî' bir hareket olarak değerlendirmek de söz konusu olamaz.

Feodal Nitelikli Kürt Kalkışmalarının Sonu ve Kürdistan'da Sessizlik Yılları

Dersim tedip ve tenkil hareketinden sonra uygulamadaki 1925 tarihli Şark Islahat Planı ile 1934 tarihli Mecburi İskân Kanunu uyarınca Dersindi feodaller de Sünnî Kürtler gibi hayatta kalan akraba ve taallukatlarıyla birlikte topluca Batı illerine sürgün edildiler. Kanunda belirtildiği gibi bu yığinsal sürgün asimilasyon amaçlıydı. Sürgünler tamamlandıktan sonra Şark Vilayetleri yıllarca Umumi Müfettişlikler eliyle ve demir yumrukla yönetildi. Umumi Müfettişliklerin her biri birkaç ili kapsayan özerk yönetimlerdi. İdari, inzibati ve adli yetkilere sahip Umumi Müfettişler yetkilerini merkezdeki bakanlıklara tekabül eden müşavirlikler eliyle kullanırlardı. Bunların ilki 1925'te Diyarbakır'da kurulan Birinci Umumi Müfettişliktir. Bağlı iller Elazığ, Diyarbakır, Urfa, Mardin, Siirt, Bitlis, Van ve Hakkari illeriydi. Dersim tedip ve tenkil hareketinden sonra 6 Ocak 1936'da merkezi Dersim (Tunceli) olmak üzere Tunceli, Elazığ ve

Bingöl illerini kapsayan IV. Umumi Müfettişlik kuruldu.

Uzun yıllar boyunca Fırat'ın doğusunda kalan bölge resmîyette önce-leri Şark, sonra da Doğu bölgesi olarak anıldı. Bu deyimler kullanılması yasak olan Kürdistan anlamına geliyordu. Şark bölgesi yasak bölge ilân edildi. Bölge her türlü turistik, kültürel ve siyasi faaliyetlere kapalıydı. Bölgede ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal içerikli incelemeler yapmak, kitap yazmak yasaktı. Bölge vilayetleri, Umumi Müfettişler ve devletçe muteber yüksek memurlar tarafından yönetilirdi. Merkezin Kürt politikası da bu şahsiyetlerin hazırladıkları güvenlikle ilgili raporlara göre oluşturuluyor ve kararlar alınıyordu. Bölgenin ekonomik kalkınması için özel program hazırlanmaz, yatırım yapılmazdı. Resmi raporlarda sadece askeri kışla ve karakol yapılmasına ilişkin yatırım önerilerine yer verilir ve bunlar anında gerçekleştirilirdi. Eski Başbakanlardan Ferit Melen o yılları şu sözlerle tanımlıyor: "...Devletin söylenmeyen politikası (Kürtler) 'zenginlenmesinler, okumasınlar' şeklindeydi. Örneğin, yüksek rütbelere pek çıkmazlar, devlet dairelerinde belli bir düzeyin üstüne katiyen ulaşamazlardı. (...) 1950'lere kadar büyük bir baskı dönemi yaşandı. Jandarma kimseye gözünü açtırmazdı. Onların her şeyi jandarma onbaşısıydı. Zaten Güneydoğu Anadolu 'memnu bölge' durumuna getirilmişti. Kimseler gitmez, kimseler geçmezdi"²¹

Sürgündeki Kürt feodallerinin toprakları köylüye dağıtılmadı, genelde onlara yakın ama devletçe muteber kimseler tarafından kullanılmasına izin verildi. Kimi bağımsız köylülerin kullandıkları topraklar da güç dengesine bağlı olarak sonradan sahiplerine iade edildi.

Kalkışmalara katılmış ya da katılmamış olsun, hatta devlete yardımcı olanlar da dahil olmak üzere nüfuzlu sayılan ailelerin hemen tümü sürgün edilmişlerdi. Bölgede ticari etkinlikler durmuş ekonomik yaşam gerilemişti. Bölgenin az sayıdaki lisesi kapatılmış, eğitim asgari düzeye indirilmişti. Eğitimli insan yok denecek kadar azdı. Sınırlı sayıdaki muteber aydın devlet hizmetindeydi. Bir örnek olmak üzere 1930-1950 yılları arasında Lice ilçesinin nahiye ve köyleriyle birlikte toplam nüfusu 30 bini aşkın olmasına karşın biri Lice'de, diğeri Hani nahiyesinde sadece iki ilkokul vardı. Lice'li olup Ozalp'ta savcılık yapan tek bir üniversite mezunundan söz ediliyordu. Diyarbakır merkezinde avukatlık yapan ya da serbest çalışan üni-

versite mezunu parmakla sayılacak kadar azdı. Bunlar da ya Halkevi ya da CHP yöneticisi olarak rejimin hizmetinde çalışırlardı. Diğer illerin durumu Diyarbakır'dan daha parlak değildi. İşçi çalıştıran işyeri yok denecek kadar azdı. Yıllarca Kürt aşiret reisi, şeyh ve beylerinin peşinden giden ve onların uğruna büyük acılar çeken köylü yığınları ise doğası gereği kaderci ve sessizdi.

Toplumsal yapı, egemen sınıf konumundaki Kürt feodalleriyle, bağımlı konumdaki topraksız ve az topraklı köylülerden oluşuyordu. Kürt feodalleri ya sürgün edilmiş, ya yurtdışına kaçmış ya da bastırılmışlardı. Cumhuriyet öncesi milliyetçi aydın Kürt dernekleri tasfiye olmuş, aydın küçük burjuva hareketi sönmülmüştü. 1950'ye kadar tek parti yönetiminin ağır baskısı altındaki bu illerde CHP dışında açık ya da gizli hiçbir siyasal etkinlik yoktu. Bölgede tam bir 'mezar sessizliği' egemendi. 1938-1950 arası dönemde Kürdistan'da siyasal yaşamın felç olduğu, tarihin suskun olduğu yıllardır.

Kürt Feodalleri Devletle İttifak Kuruyor

1946 seçimlerinden sonra Mecliste temsil edilen Demokrat Parti Mecburi İskân Kanunu'nun kaldırılması konusunu gündeme getirdi. Hükümette de sürgünlerin özgürleşmesi ve Mecburi İskân Kanunu'nun kaldırılması konusunda bir yumuşama oluşmuştu. Sonuçta aynı yıl Mecburi İskân Kanunu kaldırıldı ve Kürt feodalleri ile bu kanunun mağduru olan sürgündeki Kürder bir süreç içinde Doğu ve Güneydoğu'da eski mekânlarına geri döndüler.

Uzun yıllar bölge dışında kalan Kürt feodalleri artık eski özerkliklerini sürdürmenin mümkün olmadığını yeni koşullara uyum sağlamak zorunda olduklarını anlamışlardı. Çok partili yaşama geçmiş olmanın sağladığı yeni avantajlardan yararlanmamın ve yeni ittifaklar oluşturmanın koşulları oluşmuştu. Artık, rahatça, devletle kuracakları örtülü bir ittifak çerçevesinde eski yerleşim alanlarına dönebilir ve mülklerini kullanabilirlerdi. Bu ittifaka göre Kürt feodalleri, yerel devlet otoriteleriyle işbirliği yapacak ve devlete itaat edeceklerdi. Karşılığında ise eski topraklarına kavuşacak ve nüfuz alanlarında bulunan köylüler üzerindeki egemenliklerini sürdüreceklerdi.

Özellikle çok partili yaşamın canlılık kazanmasından sonra bu zımni anlaşma, açık bir işbirliğine dönüştü. Rekabet içindeki CHP ve DP'nin

örgütlenmek için güçlü yerel önderlere ihtiyaçları vardı. Bunu da ancak deneyimli, okuma-yazma bilen Kürt feodalleri yapabiliyordu. Böylece, siyasi partilerin il ve ilçe yönetimleri, mahallin belediye başkan ve üyelikleri ile il genel meclisi üyelikleri Kürt feodallerinin ellerine geçti. Hatta güçlü feodaller bu partilerden seçilerek parlamentoya girdiler. 1950'ye kadar devleti temsil eden CHP, Kürt beylerinin favorisiydi. DP'nin geleceği hakkında henüz kesin bir yargı oluşmamıştı. Buna karşılık 25 yıl süreyle jandarmanın ve yerel memurların baskısı altında inim inim inleyerek büyük acılar çeken köylü yığınları CHP'yi alaşağı etmekte kararlıydı. Artık, beylerin devleti temsil eden CHP'ye yakın durmalarının zorunluluğu kalmamıştı. Ancak, karşıt konumdaki feodallerin aynı partide çalışmaları mümkün değildi. Bu nedenle CHP'yi tercih edenlerin karşısında olanlar genel eğilimi de gözeterek DP'ye geçtiler. İktidar değişikliği gerçekleşince DP merkez yöneticileri, daha önce karşı tarafta yer almış olsa bile en güçlü Kürt beylerini kendi saflarına almakta tereddüt göstermediler. Bu durumda rakip konumdaki feodaller eski partilerini bırakmak ve karşı partiye geçmek zorunda kaldılar. Diyarbakır'da bu gidiş-gelişlerin pek çok örneğini gördük. Örneğin, uzun yıllar ailesiyle birlikte Malkara'da sürgün yaşayan Dr. Yusuf Azizoglu 1946'da CHP'den Silvan Belediye başkanı oldu. 1950'de ise halicin eğilimine bakarak DP'ye girdi ve milletvekili seçildi. Yine ilin güçlü isimlerden Şeyh Abdürrezzak Ensarioğlu 1946-50 arasında CHP'nin Dicle ilçe başkanı ve aktif bir üyesi iken 1950'den sonra yandaşlarıyla birlikte DP'ye geçti. Siverek ilçesinin en güçlü liderlerinden Bucak Aşiret reisi Hasan Oral sürgünden dönünce 1946 ve 1950 seçimlerinde CHP'den milletvekili seçildi. İktidar değişikliğinden hemen sonra da DP'ye transfer oldu. Bunların DP'li olan karşıtları da CHP'ye geçmek zorunda kaldılar.

Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür. Ancak Kürt kamuoyunun çok yakından bildiği bu örnekler Devlet-Ağa ittifakının siyasal ve sosyal muhtevasını tüm açıklığıyla gösterdiği için anlamlı ve yeterlidir.

Kürt Feodallerinin Kapitalistleşmesi ve Ağalık Sistemine Geçiş

Çok partili yaşamın ilk yıllarında oluşturulan örtülü ittifak çerçevesinde devletin egemenliği altına giren Kürt feodal sisteminde 1950 seçimlerinden sonra niteliksel bir dönüşüm başladı. Liberal bir politika izleyen

DP'nin Amerikan emperyalizmiyle işbirliği içine girmesi ve Marshall Yardım Planından yararlanması bu dönüşümde önemli bir etkendi. Kürt feodalleri DP'nin sağladığı imkânlardan yararlanarak traktör, biçerdöver ve kimyasal gübre kullanmayı ve tarım zararlılarıyla mücadele etmeyi öğrendiler. Artık hayvan gücünü kullanarak yancılık ve marabacılık sistemiyle ilkel tarımcılık çağı kapanıyor, modern kapitalist işletmecilik dönemi başlıyordu. Bu dönüşüm aynı zamanda bölgedeki sosyal ilişkilerde de köklü değişikliklere yol açtı. Köylünün emeğine olan ihtiyaç büyük ölçüde azalmıştı. Köyden şehirlere doğru bir göç başladı. Büyük şehirlerin etrafında kırsal değer yargılarının sürdürüldüğü gecekondu kurıldı. Bu dönüşüm sanayileşmeyle birlikte gerçekleşmediği için eski feodal beylerin yeni kapitalist ağaların şehirleşen köylüler üzerindeki otoritesi bir ölçüde devam etti.

İlkel yöntemlerle tarımcılık yapan Kürt feodalleri kendi özgür iradeyle tarımda *Junker* tipi kapitalist ilişkiler kurmuşlardı. Köylü üzerindeki eski otoriteleri devam eden tarım sektörünün yeni kapitalistleri ağalık unvanını aldılar. Artık aşiret reisleri, şeyhler ve beyler 'toprak ağası' olmuşlardı. Bu yeni sınıf, hem feodal geleneklerden güç alıyor hem de kapitalist ilişkileri kullanarak zenginleşiyordu. Kazandıkları ekonomik güç yanında siyasal bakımdan da güçlenmişlerdi. Ağalar, devletten aldıkları tarım kredileri, destekleme primleri ve çeşitli sübvansiyonlarla düzen partileri aracılığı ile devlete bağımlı Kürt tarım burjuvazisini oluşturuyorlardı. Daha önce özerklik peşinde koşan ve devletle çekişmeli bir süreç yaşayan Kürt feodalleri, 1950'den sonra, devlete bağımlı kapitalist işletme sahibi toprak ağalarına dönüşmüşlerdi. Bu yeni sınıf için G. Hoell şu tespiti yapıyor: "*Feodalizmden gelen büyük toprak sahipleri sınıfı (ağalar TZE) en karanlık gericiliğin kalesini meydana getirir. Bu sınıftiktidar ve mülkiyet üzerinde tarihe aşılmış hak ve iddialarına tüm olanaklarıyla sarılarak her türlü demokratik gelişmeye karşı var güçleriyle sav asırırlar*

Kapitalist Kürt toprak ağalarının devletle ilişkileri ve oluşturdukları ittifak çok yönlüdür. Ağalar devletten aldıkları ekonomik destekle birlikte siyasi nüfuzla da takviye edilmişlerdi. Örneğin 22 Temmuz 2007 seçimlerinde Doğu'da Kürt ağa ve şeyhlerini temsilen AKP'den 75 milletvekili

seçildiği halde Kürtlerin ulusal demokratik hakları için mücadele eden DTP ancak 22 milletvekili çıkarabildi. Pekişerek devam eden ağa-devlet ittifakından ötürü Kürt köylü yığınlarının bağımsız ve özgür konuma gelmelerini sağlayacak toprak ve tarım reformu artık Türk siyasetinin gündeminden çıkmıştır.

Tarımda kapitalistleşme olgusunun itici etkisine ve güvenlik nedeniyle köylerin boşaltılarak sakinlerinin göçe zorlanmasına karşılık bugün hâlâ Kürtlerin %70'i tarım sektöründe yaşamaktadır. Buna karşılık toprak mülkiyetindeki adaletsizlik devam ediyor. Örneğin Türkiye'de 500 dekardan büyük araziye sahip işletmelerin oranı %0,7 ve işledikleri arazi miktarı %11,4 iken Güneydoğu'da bu oranlar %2,1 ve %25,4'tür. Keza Güneydoğu'da topraksız köylülerin oranı %40'tır. 50 dekardan küçük araziye sahip az topraklı küçük mülk sahiplerinin oranı ise %53,1'dir. İşledikleri toplam arazi miktarı ise sadece %9,9'dur.⁹ Başbakanlık aile araştırma kurumu adına Hacettepe Üniversitesi Sosyoloji bölümünden Dr. Şevket Ökten GAP bölgesinde yaptığı araştırma sonunda; *"Hip toprağı olmadığını belirten aile reisi oranının %59, toprak sahibi olanlardan %67'sinin ise toprağı 50 dönümden daha küpüktür. Başkasının toprağında kiracı ve yarıcı olarak çalışanların oranı %47,8'dir. 51-100 dönüm arası toprağına sahip ailelerin oranı %27, 101-200 dönüm arasındakilerin %3,1, 200 dönümden büyük toprak sahibi olduklarını belirten ailelerin %2,5 olduğunu"* belirterek *"...bu işleme bopimleri beraberinde sosyal bağımlılık ilişkileri de getiriyor. Bu durum bireyselleşme ve demokratikleşmenin önünde ciddi engeller oluşturuyor"*¹⁰ yargısına varmaktadır.

Bağımlı Kürt Ticaret Burjuvazisinin Oluşumu

Çok partili dönemde Kürt tarım burjuvazisi oluştuktan sonra Türkiye'deki kapitalist gelişmeye paralel olarak bir Kürt ticaret burjuvazisi de gelişti. DP'nin iktidar yıllarında karayolları siyasetine ağırlık verildi. Tek parti döneminde yasak bölge olduğu için büyük ölçüde ticaret yaşamından uzakta kalan Doğu bölgesi yasal olarak olmaktan kurtuldu. Bölgede karayolları yapımına hız verildi. Tarımdaki kapitalistleşmeyle birlikte ticaret yaşamında da bir canlanma oldu. Giderek Batı'daki sanayi burjuvazisine

Doç. Bülent Gülcubuk, *Cumhuriyet Gazetesi*, Tarım-Hayvancılık Eki,

11 Ocak 2005, s. 9.

Tarık Işık, Ağalık Aynen Devam Ediyor, *Radikal Gazetesi*, 08 Ağustos 2006, s. 1-18.

bağımlı bir Kürt ticaret burjuvazisi oluştu. Genelde ticaret alanında da öne çıkan varlıklı toprak ağalarıydı. Bunlar tarımdaki etkinlikleri yanında hem aktif siyaset yapıyor, hem de artan tarımsal kazançlarını ticaret alanında değerlendiriyorlardı. Başlangıçta kendi ihtiyaçları için traktör, biçerdöver, suni gübre, tarım ilaçları ve akaryakıt ticaretine giriştiler. Sonraları kamyon, binek arabaları, otobüs vb., ulaşım araçlarının temsilciliklerini aldılar.

Ulaşım olanaklarının yaygınlaşmasıyla bölgede üretilen ve ihtiyaç duyulan malların sınırlı biçimde ticaretini yapan eski dönemin esnaf tipi tüccarları da artan iş hacminden yararlanarak büyük çaplı ticari faaliyetlere giriştiler. Bu gelişmenin doğal sonucu olarak Kürt bölgesinde Batı'daki tekelci sanayi ve ticaret burjuvazisinin ürünlerini pazarlayan bağımlı bir Kürt ticaret burjuvazisi oluştu. Gücünü Türk tekelci burjuvazisinden alan Kürt ticaret burjuvazisi de doğal olarak bağımsız bir Kürt ulusal pazarının oluşmasına karşı çıkıyor. Aksi halde kendi varlık nedenini yadsımış olur. Kürt ticaret burjuvazisi de tarım burjuvazisi gibi kredi bulmak ve yeni temsilcilikler elde etmek için düzen partilerinin bölgedeki yerel örgütlerinde siyaset yapmaktadırlar. Yeni Kürt ticaret burjuvazisi güçlendikçe dönüşüme ayak uyduramayan çürümüş Kürt feodallerinin topraklarını satın alarak toprak ağalığına da giriştiler. *Junker* tipi ağalığın ekonomik ve siyasal çekiciliği karşısında ticaret burjuvazisinin de tarım alanına yönelmesi Kürdistan'da ağalık kurumuna güç kattı. Böylece, Kürdistan'da bir yandan devletle, öte yandan tekelci burjuvaziyle bütünleşen demokrasi karşıtı bir burjuva sınıfı oluştu. Artık, siyaset sahnesinde, Cumhuriyetin kuruluş ve gelişme döneminin özerklik yanlısı ve çatışmacı Kürt feodalitesinin yerinde, onun değer yargılarından da yararlanan devletle işbirliği içinde bir Kürt burjuva sınıfı vardır. Bu sınıf geniş halk yığınlarının yükselen ulusal demokratik taleplerine karşı statükoyu korumaktadır. Dolaylı olarak da toplumsal değişime ve ilerlemeye karşıdır.

Toprak ve Tarım Reformu Kürt Sorununun Çözümünde Belirleyici Bir Ögedir

Toprak ağalarının devletle kurdukları ekonomik ve siyasal ittifak Doğu ve Güneydoğu'daki çarpık mülkiyet ilişkilerinin devamını sağlıyor. Bu da Toprak ve Tarım Reformumu engelleyen en büyük etkidir. Kürt köylü

yığınları bağımsız ve özgür üreticiler konumuna gelemedikleri ve bağımlı kaldıkları için statüko devam ediyor. Bu nedenle de baskı rejimi kalıcılaşıyor ve Kürt sorunu çözümsüz kalıyor.

Son derece olumsuz sosyal ve politik sonuçları olan bugünkü çarpık mülkiyet ilişkileri karşısında düzen partilerinin devlet-ağa ittifakını sürdürmek için toprak reformunu gündemden çıkarmış olmaları doğaldır. Buna karşılık, Kürtlerin ulusal demokratik hakları için mücadele ettiklerini iddia eden Kürt siyasetçilerinin '*Kürdistan'da dağıtılacak toprak yoktur*' diye reforma karşı çıkmalarını anlamak mümkün değildir. Bu davranış ancak küçük burjuvazinin değer yargılarıyla açıklanabilir. Her halde '*Kürtlere ne gerekiyorsa onu da biz biliriz!*' diye düşünmektedirler. Tarımda bugünkü mülkiyet ilişkileri değişmeden ve Kürt köylü yığınları özgür üreticiler konumuna gelmeden Kürtlerin kendi yazgılarını belirlemeleri söz konusu olamaz. Toprak reformuna karşı çıkan Kürt siyasetçiler farkında olmadan statükoyu koruyucu konumuna düşmekte ve objektif olarak ağa-devlet ittifakının destekçisi olmaktadır. Bu da demokratikleşmeyi engellemekte ve Kürt sorununun çözümüne olumsuz etki yapmaktadır.

Türkiye'de 1945'ten başlayarak toprak reformu girişimleri olmuştur. Her seferinde bu girişimler toprak ağalarının karşı durmasıyla engellenmiştir. Örneğin 1945'te çıkarılan '*Toprak ve Tarım Reformu Kanunu*' ağaların tepkisi karşısında uygulanamadı ve 1950'den sonra kaldırıldı. 1972'de Ecevit döneminde çıkarılan '*Toprak ve Tarım Reformu Ön Tedbirler Kanunu*' da Kürt ağalarının ağır saldırısına uğradı. Urfa'lı toprak ağaları Cumhurbaşkanlığına sunduları şikâyet dilekçesinde "*Toprak Reformu kanununun uygulanması Kürtçülük hareketine canlılık kazandıracak ve Kürt bölgesinin Türkiye'den koparak Kuzey Irak'la birleşmesine yol açacak*" diye ihbarda bulunarak kanunun uygulanmasına karşı çıktılar. Kanun, Urfa'da başlatılan kısa süreli uygulama yaygınlaşmadan Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edildi. Demirel'in kurduğu İkinci MC Hükümeti döneminde MHP'ye bağlanan müsteşarlık kaldırıldı ve kamulaştırılan topraklar sahiplerine geri verildi. Bu tarihten itibaren toprak reformu düşüncesi hem Türk, hem de Kürt siyasi partilerinin gündeminden çıktı ve ağalık kurumu anayasal güvenceye kavuştu.

Ekonomik ve siyasal bakımdan devlete bağımlı olan Kürt tarım burjuvazisi doğal olarak ayrı bir Kürt ulusal pazarının oluşmasını istemiyor. Bu nedenle de Kürtlerin ulusal demokratik haklarının tanınması mücadelesinde ikircildi davranmaktadır. Bir yandan halk yığınlarına ters düşmemek

için Kürt ulusal demokratik hareketine yandaş görünmekte... Öte yandan varlık nedeni olan ittifakın bozulmaması için devletle ihtilafa girmemeye özen göstermektedir. Böylece statükoyu korumak suretiyle Kürtlerin ulusal demokratik mücadelesine dolaylı yoldan ket vurmaktadır.

Kürt Aydın Küçük Burjuvazisinin Oluşumu ve Yeni Çatışmacı Siyaset

Doğu'da kapitalizmin gelişmesine ve eğitim kurumlarının açılmasına paralel olarak eğitilmiş bir toplumsal katman oluştu. 1940'larda Türkiye'de yüksek eğitim olanağı sağlayan tek kurum İstanbul Üniversitesi'di. Bu üniversitede eğitim gören Kürt öğrenciler Birinci Umumi Müfettişliğin koruması altındaki Dicle Talebe Yurdu'nda kalıyorlardı. O yıllarda Kürt kökenli öğrenci sayısı 50 civarındaydı. 1930'lu ve 40'lı yıllarda Kürdistan'da eğitimin geriliğini ve yetişmiş kadroların yetersizliğini göstermek için Lice'deki durumu bir örnek olarak hatırlamak yerinde olur. Anılan yıllarda Lice'nin tek bir ilkokulu ve Liceli tek bir üniversite mezunu vardı. 1950'den sonra günümüze kadar geçen süreçte pek çok köyde okul açıldığı gibi birkaç ortaokul ve bir de lise açıldı. İstanbul Üniversitesi'ne, Ankara, İzmir ve çeşitli Anadolu üniversitelerinden sonra Doğu ve Güneydoğu'daki üniversiteler de eklenince yüksek öğretime devam eden Kürt öğrenci sayısında büyük artış oldu. Her il için Dicle Yurdu'na benzer ayrı öğrenci yurtları açıldı. Üniversitelerde okuyan Kürt öğrenci sayıları giderek on binlere ulaştı. Üniversite eğitimi gören çeşitli meslek sahibi pek çok Kürt aydını yetişti. Özellikle yurtlarda kalan ve çeşitli fakültelerde bir arada bulunan öğrenciler, içinden çıktıkları toplumun dramını ve Kürt halkının acılarını bire bir gözlemlemiş ve yaşamış gençlerdi. Çoğunluğu varlıklı ailelerden gelmiş olmalarına karşın eğitilmiş olmalarından ötürü görece bağımsız düşünme yetisini kazanmış ve devlet-ağa ittifakının dışına çıkmışlardı. Geldikleri ortamın farklı kültürü, farklı değer yargıları ve bölgeye özgü şiveleriyle Batılı gençlerle kaynaşamıyor, psikolojik olarak da aynı bir topluluk oluşturuyorlardı. Tüm bu faktörler Doğulu gençliğin ortak bir Kürtlük bilinci etrafında bütünleşmesinde etkili oldu. Başlangıçta ortak kültürel etkinliklerde bulunan bu gençler kendi aralarında Kürtçe türküler söylüyor, kamuya açık folklor gösterileri düzenliyor ve farklılıklarını göstermeye çalışıyorlardı. Giderek bölge sorunlarını tartışma ev-

resine gelindi. Ama henüz ortak bir ideolojileri yoktu. Onları bir araya getiren tek öge Kürtlüktü. Ne yapacaklarını nasıl bir siyasal davranış sergileyeceklerini hatta ne istedildlerini dahi bilmiyorlardı. Bu aşamadaki ortak eylemleri, farklılıklarını sergilemek ve kimi haksızlıklara karşı ortak tepki göstermekle sınırlıydı. Gençliğin bu masum ve duygusal davranışları bile Milli Emniyet Hizmet Reisliğimin takip ve provokasyonlarına konu oluyordu.

Kürt öğrenci gençliğinin ilk önemli tepkisi *49'lar Hareketi* ile patlak verdi. 1959'da CHP Milletvekili Asım Eren, Irak'ta Kürtlerce öldürüldüğü söylenen birkaç Türkmenin hukukunu koruma bağlamında Hükümetin mukabele-i bilmissil yapmasını talep ediyordu. Kürt gençliğinin tepkisini çeken bu girişim CHP Genel Merkezine gönderilen telgraflarla protesto edildi.

Milli Emniyet Hizmet Reisliği hükümete, Kürt öğrenci gençliğinin duygusal tepkilerini siyasal amaçlarla kullanmak için onların eylemlerini Kürtçü komünist bir tehlikenin varlığı biçiminde sunmayı önerdi. Hükümetin oluru alındıktan sonra kimi Kürt aydınları ile üniversite öğrencileri tutuklanarak büyük bir sansasyon yaratıldı. Bu tutuklama eylemi o günkü Kürt gençliği tarafından toplu bir tepki gördü. Bir anda tepkisel bir Kürt aydın hareketi oluştu. Bu, Kürt siyasal hareketinde yeni bir dönemin başlangıcıydı. Kürt küçük burjuva aydınları inkarcı ve asimilasyoncu devlet düzenine karşı yeni ve özgürlükçü bir hareket başlatıyordu.

Böylece, 1937 Dersim tedip ve tenkil hareketinden sonra sessizlik içine giren, kimine göre tamamen sönümlenen Kürt özgürlük hareketine öncülük edecek yeni bir toplumsal katman çıkmıştı tarih sahnesine. Bu, Kürt aydın küçük burjuvazisiydi.

49'lar Olayı ve Sonrası

49'lar olayı, 17 Aralık 1959 tarihinde önceden belirlenen 50 Kürt aydınının ani bir baskınla toplanmalarıyla gerçekleştirilen bir siyasal tutuklama olayıdır. Tutuklananların büyük çoğunluğu üniversite öğrencisiydi. Bir bölümü de üniversiteyi yeni bitirmiş meslek sahibi gençlerden oluşuyordu. Tutuldu gençlerden bir öğrencinin tabutluklarda yaşamını yitirmesiyle sayıları 49'a indi. Kürt kökenli ve öğrencilikten gelen arkadaşlıkları dışında aralarında ideolojik bir birlik olduğunu söylemek mümkün değildi. Tek özellikleri birey olarak Kürt olduklarının bilincinde olmalarıydı. Mahkemeye sunulan kanıtlardan anlaşıldığına göre 49'lara yüklenen suç-

ların özü "*Kürt varlığının inkâr edilmesine, Kürtlerin dil, kültür ve ana-dilde eğitim haklarının reddedilerek asimilasyona zorlanmasına karşı tepki göstermiş olmalarıdır.*" Aralarında kurulan tek bağ CHP Niğde Milletvekili Asım Eren'in 1959'da Irak'ın Kerkük kentinde Kürtlerle Türkmenler arasındaki bir çatışmada birkaç Türkmen'in öldürülmüş olmasını gerekçe göstererek hükümetin 'bir mukabele-i bilmisil' düşünüp düşünmediğini konu alan soru önergesine gösterdikleri tepkiydi. Gençler, Asım Eren'i sergilediği Kürt düşmanlığından ötürü gruplar halinde ya da bireysel olarak gönderdikleri telgraflarla protesto etmişlerdi. Ayrıca, Diyarbakır'da çıkan *'İleri Yurt Gazetesi'*nde başta Musa Anter olmak üzere kimi Kürt gençleri olayı protesto eden yazılar yazmış ve mektuplar yayınlamışlardı.

O yıllarda dönemin Başbakanı Adnan Menderes bozulan ekonomik durumu düzeltmek için dış krediye ihtiyaç duymaktadır. Hükümetin kredi talebi için ABD nezdindeki girişimler sonuçsuz kalmıştı. Önce 'meçhul kalan' kimi güçler tarafından Kızılay'daki ABD Kültür Merkezi'ne patlayıcı bomba konuldu ve Türkiye'de bir komünizm tehlikesi olduğu mesajı vermek istendi. Bu sonuç vermeyince Ortadoğu'da, özellikle de Türkiye'de komünist bir Kürt hareketinin geliştiği ve tehlikeli boyutlara ulaştığı haberi yayıldı. Bazı iddialarla da pekiştirilen haberler gazetelerde yayımlandıktan sonra kültürel etkinliklerde ön plana çıkan Kürt gençlerinin tutuklanmasına karar verildi. Menderes hükümetinin arzusuyla Milli Emniyet Hizmet Reisliği önce bir tutuklama planı hazırlıyor. Başbakana sunulan plan mahkeme tutanaklarında şöyle özetlenmiştir: "*Ankara ve İstanbul'daki üniversite gençleri arasında Kürtçülük faaliyetleri sezilmektedir. (...) Elde yeterli inandırıcı delil yoksa da, ani ve başarılı bir baskınla sınıkların evlerinde ve işyerlerinde yeterli delil bulunabilir. (...) Sonuç olarak 40-50 kişi tutuklanırsa Kürtçülük faaliyetleri uzun bir süre durdurulabilir.*"

Başbakana sunulan raporun sonunda şu öneriler sıralanıyor:

- *Bu tutuklamalar ABD'den gerekli yardımların elde edilmesi için argüman olarak kullanılmalıdır.*
- *ABD'ye ve Batı'ya bu tutuklamalar Komünist bir Kürt hareketi' olarak sunulmalıdır.*
- *Türkiye genelinde ve Batı Anadolu'da yaşayan vatandaşlara ise bu tutuklamalar bölücü Kürtü değil de 'komünist' oldukları şeklinde yansıtılması yararlı olacaktır.*

Bu raporun varlığını ve içeriğini kamuoyuna açıklayan haftalık *TON Dergisi*, 'devlet sırlarını açıklamaktan' ötürü yargılanmış ancak sonunda beraat etmiştir.¹¹

49'lar olayının Milli Emniyet Hizmet Reisliği'nin bir tertibi olduğuna ilişkin *TCW Dergisi*'nde yayımlanan belgeyi, yıllar sonra tarihe tanıklık etmek amacıyla, TİP Grubu adına Meclis kürsüsünde açıklayarak tutanaklara geçirdim.

49'lar hakkında hazırlanan iddianamede sanıklar ülke topraklarının bir bölümünü ayırıp bağımsız bir devlet kurma düşüncesini taşımakla suçlanmış ve TCK'nın 125. maddesinden idamla yargılanmaları talep edilmişti. 49'lular olayında yapılan bu suçlama daha sonra hangi nedenle olursa olsun haklarında kovuşturma açılan Kürt aydınları ile Kürtlerden söz eden Türkiyeli yazar ve bilim adamları hakkında yıllarca 'demirbaş bir suçlama' olarak kullanıldı.

İdamla yargılanan gençler, 14 ay tutuklu kaldıktan sonra tümü birden tahliye edildi ve yargılanmaları tutuksuz devam etti. Yargılama 30 Nisan 1964'te 51 sanığın tümü hakkında verilen beraat kararıyla sonuçlandı. Ancak askeri savcının Yargıtay'a yaptığı itiraz üzerine bunlardan 15'i 'ırk mülahazasıyla milli duyguları zayıflatmaya matuf cemiyet kurmaktan' suçlu bulunarak her birine 16'şar ay hapis cezası verildi.

49'ların tutukluluk döneminde 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi yapıldı. Darbeyle birlikte asker ya da sivil bütün siyasi tutuklular tahliye edildikleri halde Kürt gençlerinin tutukluluk halleri devam etti. Darbecilerin kurdukları Milli Birlik Komitesi de, devletteki egemen Kürt düşmanlığına bağlı kalmış ve tutuklu Kürt gençlerinin tahliye edilmelerini engellemiştir. MBK, ayrıca, Kürtlerin asimilasyonu için Devlet Planlama Teşkilâtı'nda kurdukları 'Doğu Grubu' aracılığıyla 1925 tarihli 'Şark Islahat Planı'na benzer bir plan hazırlattı. Plan gereğince, ilk etapta 550 Kürt siyasetçi Sivas'ta aylarca enterne edildi ve bunlardan 5'i hakkında sürgün kararı çıkarıldı. Raporun tam olarak uygulanmasına zaman kalmadığı için 1961 Anayasası'na göre kurulan Birinci İnönü Hükümeti'ne devredildi. Bu rapor, Başbakan İnönü tarafından Ecevit'e havale edildi. Uzun yıllar Ecevit'in özel arşivinde saklı kalan belge, ölümünden sonra, Can Dündar ve Rıdvan Akar tarafından bulunarak 28 Ocak 2008 tarihli *Milliyet Gazete-*

si'nde yayınlandı. Baskın Oran, *Radikal* i'z'deki yazısında, MBK'nın asimilasyoncu amaçlarla hazırladığı Kürt raporu ile 1925 tarihli Şark Islahat Planı'nın tam bir benzerlik içinde olduğunu karşılaştırmalı olarak ortaya koydu. Yazar, bu gözlemine dayanarak devletin Kürt politikasının 35 yıl boyunca değişmediğini belirtmekte ve şaşkınlığını dile getirmektedir.

49'lar da Siyasal Bilinçlenme ve Ayrışma

49'lar olayı, Kürt aydın küçük burjuvazisinin siyaset sahnesine çıkmasının sembol bir hareketi olduğu için tarihsel önemi vardır. Bu nedenle, gençlerin cezaevi yıllarında geçirdikleri siyasal ve ideolojik dönüşümlerin değerlendirilmesi yararlı olur.

27 Mayıs Askeri Darbesi'nden sonra ülkede görece bir demokratikleşmenin başlaması ve sol düşüncelerin tartışılabilir olmasıyla yeni bir döneme girildi. Basında sol içerikli düşünceler tartışılıyor ve sosyalist kalkınma yolunu öven yazılar yayınlanıyordu. Sol nitelikli dernek ve siyasi partiler kuruluyor. Sosyalizme ilişkin tartışmalar yaygınlaşıyordu. Haftalık *TÖN* Dergisi'nde solcu aydınların kurulu düzeni eleştiren yazı ve yorumları çıkıyordu. Yıllarca yasak kapsamında tutulan sol siyaset ve sosyalizm konuları açıkça konuşulur olmuştı. 1960 öncesinin her türlü düşünceye düşmanca yaklaşan ortamından görece özgür bir ortama gelinmişti. Bu gelişmeler cezaevindeki Kürt gençlerini de etkilemişti. Gençler kendi aralarında Kürt sorununun çözümüne ilişkin yöntem tartışması başlatıyor. Okudukları sol içerikli yayınlardan ve basında çıkan sömürgelerin kurtuluş savaşları öykülerinden etkilenen gençler sol düşünceleri benimsemeye yatkın konuma geliyorlar. Gelenekçi olanlar ise sola karşı muhafazakârlıkta direniyor. Bu bir ayrışma nedeni oldu. Başlangıçta ortak bir komünde toplanan gençler iki ayrı komüne bölünüyor. Çoğunluğu sosyalizmi ve ulusal kurtuluş hareketlerini savunurken görece daha yaşlı olanlar ise muhafazakâr bir çizgide kalmayı ve ağıalık düzenini savunmayı yeğliyorlar.

Tahliyeden sonra bunlardan sol düşünceyi benimseyenler Türkiye İşçi Partisi'ne yakın bir çizgide durmayı yeğlediler. Muhafazakâr konumlarını koruyanlar ise Adalet Partisi'yle Yeni Türkiye Partisi'nin çizgisini seçmişlerdi.

Kürt Küçük Burjuva Aydınlarının Siyasal Mücadelesi

1960'lı yılların ikinci yarısından başlayarak aydın kamuoyunda sıkça tartışılan ve öğrenci gençliği bir bütün olarak etkisi altına alan sosyalist

düşünce Kürt aydınlarıyla öğrenci gençliğini de eddlemişti. Özellikle öğrenci gençlik sosyalizmi, hem sınıfsal sömürüye, hem de sömürgecilğe karşı olduğu için destekliyordu. Ayrıca, başarılı ve dengeli bir ekonomik kalkınma modeli olarak sunulduğu için sosyalizmi cazip buluyorlardı. Kürt aydınları için sosyalist ülkelerin sömürge halklarının kurtuluş mücadelesini desteklemeleri ve 'ulusların kendi yazgılarını belirleme hakkını' savunmaları ufuk açıcı olmuştu. Keza, başta Sovyeder Birliği olmak üzere, sosyalist devletlerin kendi ülkelerindeki farklı ulusal toplulukların kimlik, dil ve kültür haklarını özgürce kullanmalarına ve özerk sosyalist cumhuriyetler biçiminde örgütlenmelerine olanak tanıdıklarının Türkiye'de de öğrenilmesi, Kürt sorunu için çözüm arayan gençleri heyecanlandırıyordu. Kürt olmayan sosyalist gençlerin de Kürderin kendi yazgılarını belirleme hakkını savunmaları ve Kürt öğrencilerle birlikte aynı doğrultuda mücadele etmeleri aydın Kürt küçük burjuvazi için yeni bir dönemin başlangıcıydı.

1960'larda Kürt aydın küçük burjuvazisi ve gençlik henüz nicel ve nitel balamdan kendi ayakları üzerinde duracak örgütlü bir güce ulaşmamıştı. Bağımsız bir stratejileri yoktu. Tüm sol öğrenci gençlik gibi Kürt öğrenciler de TİP'te ve onun paralelindeki Fikir Kulüpleri Federasyonu'nda (FKF) örgütlendiler. Zamanla Kürt öğrencilerin dışındaki üniversite gençliğinin önemli bir bölümü TİP'in Sosyalist Devrim Tezi'ne karşı Demokratik Devrim Tezi'ne yöneldi. TİP, işçi sınıfı öncülüğünde ve demokratik yoldan sosyalizmi kurmanın mümkün olduğunu savunuyordu. Demokratik Devrim Tezi'ni benimseyenler ise Türkiye'de, ordu içinde oluşacak solcu bir kadronun darbe yaparak iktidara gelmesinden başka bir yoldan devrim yapmanın mümkün olmadığını savunuyorlardı.

27 Mayıs Askeri Darbesi'nden sonra ordu içinde hareketlilik devam ediyor, birbirini izleyen başarısız darbe girişimleri yapıyordu. Sol görüşlü subayların o günkü deyimle 'zinde kuvvetlerin' sol bir darbe yapacakları inancı yaygındı. Kestirme yoldan 'devrim yapma' düşüncesi Türk öğrenci gençler için çekiciydi. Bu gençlerin büyük bir çoğunluğu TİP'ten koptu ve FKF'de çoğunluğu sağlayarak adını DEV-GENÇ olarak değiştirdiler ve Demokratik Devrim tezini benimsediler. Ortadoğu Teknik Üniversitesi ve Siyasal Bilgiler Fakültesi öğrencilerinin öncülük ettiği büyük yığinsal gösteriler ve protesto eylemleri darbe beklentileri için ortam hazırlıyordu. Hareket halindeki öğrenci gençliğin 'ordu-gençlik el ele' sloganı her tarafta yankılanıyordu.

Aynı yıllarda Batı ülkelerinde de gençlik hareketlenmişti. Başta Fransa olmak üzere bu ülkelerin pek çoğunda öğrenci gençliğin yaptığı yığinsal eylemler hükümetleri köklü reformlar yapmaya zorluyordu. Bu gözlemler, Türkiye'de kimi sol çevrelerin savundukları gençliğin devrimi yapacak öncü bir güç olduğu düşüncesine güç katıyordu.

Kürt öğrenci gençliğin ve sol görüşlü Kürt aydınların askeri darbe yanlısı bir politika izlemeleri mümkün değildi. Niteliği ne olursa olsun Türkiye'de gerçekleşecek her askeri darbeden sonra Kürtlerin büyük zarar gördüklerini yaşayarak biliyorlardı. Yaşamın öğrettiği bu gerçek karşısında Kürt gençliğinin askeri darbe yanlısı olması mümkün değildi. Bu nedenle DEV-GENÇ'e katılmadılar. Bağımsız örgütlenme aşamasına gelinceye kadar TIP paralelinde siyaset yapmayı yeğlediler. Bir sonraki aşamada Devrimci Doğu Kültür Ocakları'nda (DDKO) örgütlenerek yine TIP paralelinde mücadele etmeye devam ettiler. 12 Mart Askeri Darbesi'yle birlikte soldaki örgütlerin tümü tasfiye edildi. Yönetici ve üyeleri tutuklandı. Diyarbakır Askeri Cezaevi'nde toplanan DDKO üyesi gençlerle solcu Kürt aydınları geçirdikleri acılı bir tutukluluk döneminden sonra ancak 1974 tarihli genel aflla tahliye edildiler.

Kürt Aydınlarının Bağımsız Örgütlenme Evresi

12 Mart döneminde cezaevi koşullarında Kürt aydınları arasında farklı ideolojik eğilimler uç vermeye başladı. Savunmalarda oluşan gruplaşmalar bu ayrışmanın ilk belirtileri olarak ortaya çıktı. Tümünün ortak düşüncesi bağımsız örgütlenmeydi. Eskiden TIP'te üye ya da parti yandaşı olan Kürt gençlerinin tümü Marksist-Leninist düşünceye bağlı kalarak aynı Kürt örgütlerinde mücadele etmenin gerekliliğini benimsenmişlerdi. Nitekim, cezaevi dönemi bittikten kısa bir süre sonra içerideki gruplaşmalara koşut değişik Kürt örgütlerinin kurulduğuna tanık olduk. Değişik adlarla kurulan yasal derneklerin arkasında yasadışı Kürt partilerinin bulunduğu herkesçe biliniyordu. Derneklerde yapılan yasal çalışmalar yanında her örgütün bir yayın organı vardı. Örneğin, Devrimci Halk Kültür Derneği'nin (DHKD) yayın organı *'Özgürlük Yolu'* dergisi, arkasındaki siyasi parti de Türkiye Kürdistanı Sosyalist Partisi (TKSP) idi. Bir diğer dernek de Devrimci Demokratik Kültür Derneği (DDKD) idi. Bunun da arkasında 'Kürdistan Öncü İşçi Partisi' (PPKK) olarak adlandırılan yasadışı bir siyasi parti vardı. Bu hareketin o yıllarda atılım yapan TKP ile güç birliği içinde olduğu söylentisi yaygındı. RIZGARI Örgütü de aynı adı taşıyan der-

gi etrafında toplanan bir grup Kürt aydını tarafından kurulmuştu. Bu da diğerleri gibi Marksist-Leninist çizgide mücadele eden bir Kürt siyasal örgütüydü. Türkiye Kürdistanı Demokrat Partisi'nden (T-KDP) ayrılan başka bir grup da yine sol görüşlü olduğu söylenen Kurdistan Ulusal Kurtuluş Hareketi (KUK) adını almıştı. Maocu çizgide örgüdenen Kürt aydınları da KAWA adında bir siyasal parti kurmuşlardı. 1965'te kurulan sağ eğilimli Türkiye Kürdistanı Demokrat Partisi (T-KDP) de yasadışı etiriniğini sürdürüyordu.

1974 genel affından sonra yeniden Türkiye genelinde siyaset yapan yasal yeni sosyalist partiler kuruldu. Bunların başlıcaları Türkiye İşçi Partisi (TİP), Türkiye Sosyalist İşçi Partisi (TSİP), Türkiye Emek Partisi, Sosyalist Devrim Partisi (SDP) ve Maocu çizgide de Türkiye İşçi Köylü Partisi (TİKP) idi. Varlığını sürdüren yasadışı TKP ise yeni bir atılım yaparak etkin bir konuma gelmişti.

1974'ten sonra bağımsız örgütlenme düşüncesinin cazibesine kapılan solcu Kürt aydınları 1. Türldye İşçi Partisine gösterdikleri ilgiyi, hem 2. TİP'ten, hem de diğer sol partilerinden esirgediler. Bu dönemin Türkiye sol partilerinde siyaset yapan Kürtler son derece sınırlıydı. Bunu gözlemleyen kimi yasadışı sol partiler, görece özerk Kürt seksiyonu oluşturmak suretiyle örgütlerini Kürtlere çekici yapma yolunu seçtiler. 12 Eylül 1980 sonrasında TKP ve 2. TİP yöneticileri de illégalitê koşullarında Kürt sorununu kazanmak için önce *"Türkiye ve Türkiye Kürdistanı Sol Birlik"* hareketini kurdular. Birlik dağılınca da iktidara geldiklerinde Türkiye'de Sovyet tipi özerk bir Kürt Cumhuriyeti kuracaklarını savunarak Kürt siyasal örgütleriyle dirsek teması içinde olmaya özen gösterdiler.

12 Eylül Darbesine Giden Sürepte ve Sonrasında Kürtler

1974 genel affından sonra soldaki öğrenci gençlik arasında 12 Mart'tan önceki siyasal hareketlilik yeniden canlandı. 12 Mart askeri diktası altında tavsayan silâhlı gençlik hareketi yeni dönemde farklı liderlerin öncülüğünde ve değişik yöntemlerle yeniden başladı. Örgüdü sağ gençlerle sol örgütler arasında sonu gelmez kanlı bir mücadele yürütölüyordu.

Sağ ve sol gençlik arasındaki kanlı mücadele sürecinde, devletle bağlantılı örgütlerin kışkırtıcı rol oynadığı sıkça dile getirilmekteydi. Sivil hükümetlerin önünü alamadıkları olaylar rayından çıkmıştı. Sağ eylemcilerin örgütledikleri, özellikle Alevi vatandaşları hedef alan toplu cinayeder büyük ses getiriyordu. Kahramanmaraş'ta yapılan toplu katliam, Malatya, Çorum,

Sivas vb. illerde işlenen toplu cinayeder toplumda büyük infial yaratıyordu. Tanınmış şahsiyetleri hedef alan cinayeder de aynı oranda yankı yapıyordu. Kamuoyunun yakından tanıdığı eski başbakan Nihat Erim'in, MHP milletvekili Gün Sazak'ın, tanınmış gazeteci Apti İpekçimin, Adana Emniyet Müdürü Cevat Yurdakul'un öldürülmeleri, TİP'li 7 gencin bir arada katledilmesi ve benzeri büyük infial yaratan olaylar siyasi iktidarlara aciz bırakan ve toplumda huzursuzluk yaratan etkili terör eylemleriydi.

Ardı arkası kesilmeyen bu terör olayları, hükümetlerin çabalarına karşın önlenemiyordu. Sıkıyönetim ilânından sonra da bu olaylar aralıksız devam etti. Nihayet, 12 Eylül 1980'de, hazırlanan koşulların olgunlaşmasından yararlanılarak Yüksek Komuta kademesinin kararıyla ordu yönetimine el koydu. Genel Kurmay Başkanı Kenan Evren'in başkanlığında kuvvet komutanlarından oluşan Milli Güvenlik Konseyi (MGK) kuruldu. Askeri cuntanın yönetime el koyduğu anda terör eylemleri bıçakla kesilir gibi kesilerek son buldu. Bu ani değişim terörün darbe yapmak için, özel olarak kışkırtıldığı yorumuna haklılık kazandırıyor.

12 Eylül döneminde yüz binlerce insan gözaltında ve cezaevlerinde işkence gördü. Mamak'ta, İstanbul askeri tutukevlerinde, Diyarbakır askeri cezaevinde ölümle biten sayısız işkence olayları yaşandı. Özellikle Diyarbakır'da yapılan toplu işkenceler ve onur kırıcı uygulamalar Kürt gençlerinde, onarılamaz travmalara yol açtı. Cezaevinden çıkanlar tekrar, tekrar tutuklanıyor ve aynı işkence tezgâhlarından geçiriliyordu. Artık onlar için tek kurtuluş yolu kalmıştı: Dağa çıkmak!

12 Eylül'den fasa bir süre önce çoğunluğunu Kürtlerin oluşturduğu kimi solcu gençler tarafından PKK adında bir örgüt kurulmuş ve darbeden sonra da silâhlı mücadele kararı almışlardı. Diyarbakır zindanlarından kurtulanlar dağa çıkmak için bu örgüte katılıyorlardı.

PKK'nın Kuruluşu

12 Eylül Darbesi'ne giden süreçte Güneydoğu'da sıkıyönetim makamlarını büyük ölçüde rahatsız eden önemli olaylardan biri de PKK'nın kurulması ve şiddet eylemlerini başlatmasıydı. Abdullah Öcalan ve 17 arkadaşı tarafından Kasım 1978'de Lice'nin Fis Köyü'nde Marksist-Leninist temellere dayalı bir örgüt kuruldu. İlk aşamada silâhlı mücadeleyle bir Kürdistan devleti kurmayı amaç olarak belirlediler. Partiye 'Partiya Karkezen Kürdistan' (PKK) adı verildi. Genel Sekreterliğine Abdullah Öcalan seçildi. Parti 1980 Darbesi'ne kadar geçen süreçte varlığını kabul ettirmek

ve Stalinci çizgisini tescil ettirmek amacıyla kendi dışındaki Kürt örgütlerini tasfiye etmek için içe dönük bir silâhlı mücadeleye girişti. Kürt sorununda duyarlı olan ögeleri saflarına kazanmak için az da olsa güvenlik güçlerini hedef alan silâhlı eylemleri de ihmal etmiyordu. Kürt örgütleri arasında özellikle hedef aldığı Kürdistan Ulusal Kurtuluş (KUK) örgütüydü. TKSP'ye, Peşenge ve bölgedeki Kürt asıllı TKP üyelerine karşı da silâhlı saldırı eylemleri gerçekleştiriyordu. Parti yöneticilerinden Selim Çürükkaya bu stratejinin ideolojik dayanağını şöyle açıklıyor: *"Sosyalizme inanıyorduk ve bu Stalin tarzı sosyalizmdi. (...) 1920'lerin genel havası, Kus Komünist Partisinin öteki partileri yasaklayıp, kliklerden nasıl kurtulduğu bizim için bir model niteliğindeydi. Bunu tamamen olumlu görüyor ve aynısını yapmak istiyorduk?"*²

PKK militanları diğer Kürt örgütlerine dönük eylemlerini sürdürürken çoğu kez yakalanıyor göz altına alınarak tutuklanıyorlardı. 1980'e gelinceye kadar yüzlerce PKK militanı tutuklanmıştı. Askeri darbeden sonra Diyarbakır Sıkıyönetim Askeri Cezaevi'nde onlarla aynı hücrelerde daha sonra da aynı koğuştta tutuklu kaldım.

PKK'nın devam eden eylemleri sıkıyönetim tarafından sürekli izleniyordu. Ve yakalanan militanların ifadelerinden yönetici kadronun zor duruma gireceği anlaşıncı Abdullah Öcalan 7 Temmuz 1979 günü Türkiye'den ayrılarak Suriye'ye geçti. Oradan da Lübnan'a giderek Suriye'nin denetimindeki Bekaa Vadisi'ne yerleşti.

12 Eylül Darbesi'nden sonra Genelkurmay Başkanı Kenan Evren'in liderliğindeki Milli Güvenlik Konseyi (MGK) 3 yıl süreyle emsali görülmemiş bir baskı rejimi kurdu. Artan baskılar karşısında yurtdışına çıkan örgüt belli bir güce kavuştuktan sonra mücadeleyi yeniden Türkiye'ye taşıma kararı aldı.

12 Eylül askeri darbesinden sonra kurulan cunta yönetiminde yurtdışına çıkan PKK merkez komite üyeleriyle önde gelen militan kadrolar Bekaa'ya giderek Türkiye'de yapacakları silâhlı eylemlerin hazırlıklarına başladılar. 20 Ağustos 1982'de yapılan ikinci kongrede Hakkari, Van ve Siirt'te silâhlı mücadele kararı alındı. Alınan karar doğrultusunda PKK, 1984'te ses getiren ilk eylemini yaptı. Ve 15 Ağustos gecesi Eruh ve Şemdinli ilçelerini bastı.

1985 yılında ERNK (Kürdistan Ulusal Kurtuluş Cephesi) adı altında cephe oluşturan örgüt, eylemlerinde köy baskınlarına ağırlık verip köy korucularına yönelik sistemli bir saldırı kampanyası başlattı. Güneydoğu'yu kendisine mekân edinen ve burada örgütün ihtiyaçlarını karşılamak için altyapı oluşturan PKK, Şırnak, Siirt ve Kuzey Irak'ın Türkiye sınırına yakın kesimlerinde, dağlık bölgelerde yer alı sığınakları, askeri kamplar, tüneller ve hastaneler inşa etti.

Kent merkezlerinde başlatılması düşünülen ayaklanmaların ilk denemesi 1992 Nevruz kutlamalarında Cizre'de gerçekleştirildi. 4 kişinin ölümlüyle sonuçlanan olaylardan sonra ilçede sokağa çıkma yasağı ilân edildi.

PKK, 1993'ten itibaren siyasi faaliyetlere ağırlık vermeye başladı. Bu dönemde meslek kuruluşları, demokratik kitle örgütleri ve sendikalara sızmak için çaba gösterildi. Almanya'da Kürdistan Ulusal Meclisi'nin temelleri atıldı. Böylece PKK'ya bağlı bir meclis oluşturuldu.

DEP'in kapatılmasından sonra yurtdışına çıkan bazı milletvekilleri aracılığıyla 12 Nisan 1995'te Hollanda'nın Lahey kentinde DEP Eski Başkanı Yaşar Kaya'nın başkanlığında *'Sürgündeki Kürdistan Parlamentosu'* kuruldu.

PKK, Avrupa ülkelerinin çoğunda kendisine bağlı sivil toplum örgütleri kurdu. Kürtçe ve Türkçe yayın yapan televizyon kurumları oluşturdu. PKK televizyonu, önce Belçika'dan sonra, Hollanda ve İngiltere'den de Güneydoğu'da rahatlıkla izlenen Kürtçe ve Türkçe yayınlar yaptı. Ayrıca, kendisiyle irtibatlı sivil toplum kuruluşları aracılığıyla haber ajansları kuruldu, Türkçe ve Kürtçe yayın yapan gazete ve dergiler çıkarıldı. Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı Batı Avrupa ülkelerinde de günlük gazeteler yayımlandı. Bir yandan şiddet olaylarını sürdürürken, öte yandan yurtdışında konferanslar ve toplantılar tertipleyerek Kürt sorununa uluslararası bir boyut kazandırmayı başardı. Giderek kurumlaşan ve bağlı sivil örgütleri ile PKK bugün uluslararası etkinliği olan önemli bir siyasal örgüt haline gelmiştir. PKK gelişerek uluslararası bir güce kavuşurken, diğer Marksist Kürt Partileri ise sönümlenme ve giderek dağılma sürecine girdiler.

Proleter Kürt Küçük Burjuva Hareketi

Kürt aydın küçük burjuva unsurlarının öncülük ettikleri Kürt siyasal hareketinin tabanı proleter Kürt küçük burjuvazisinden oluşuyor. 1950'den itibaren tarımda kapitalistleşme sürecinin artarak devam etmesine paralel olarak umarsız kalan köylüler şehirlere akın etmek zorunda kaldı. Bunlar

eski maraba, yarıcı, kiracı konumundaki topraksız ya da toprağı yetmeyen köylü aileleriydi. Bölgede sanayi gelişmemişti. Devlet-ağa ittifakından koparak şehirleşen bu insanların çalışabilecekleri iş alanları yoktu. Ya işsizler ordusuna katılıyor ya da geçici yarı-işsiz bir yaşam sürdürüyorlardı. Köylülük değerlerine bağlı kalarak geldikleri şehirlerin etrafında büyük gecekondu mahalleleri oluşturdular. Zamanla hem sayıları arttı, hem de ayırma uğradıkları için Kürt olmanın bilincine vardılar. Birinci kuşaktan sonra ikinci, üçüncü kuşaklar yetişti. Bunlar inşaat işçiliğı, berberlik, ayakka-bı tamirciliğı, boyacılık, sıvacılık, terzilik, bakkallık, tuğlacılık vb. meslekler edindiler. Bu yığınlar ağanın baskısından, jandarma ve tahsildarın zulmünden kurtulmuş özgür ama yoksul, proleter nitelikli Kürt küçük burjuva katmanını oluşturuyorlardı. Bu katmanlar, köylülükten farklı olarak maruz kaldıkları ayrımcılığın ve ötekileştirmenin bilincine varmış ve ulusal demokratik haldar konusunda son derece duyarlı hale gelmişlerdi. Kürt proleter küçük burjuvazisi olarak adlandırdığım bu yeni sosyal katman Kürt aydınlarının öncülük ettikleri Kürt siyasal hareketinin tabanında aktif rol aldılar.

1984'ten itibaren hızlanarak devam eden iç savaş sürecinde güvenlik güçlerince boşaltılan 3000'i aşkın köyün eski sakinleri de tarım sektöründen kovulan yığınlara katılınca Kürt proleter küçük burjuvazisi yığınsallık kazandı. Eski Kürt köylülerinin soyundan gelen ve ulusal demokratik haklar konusunda son derece duyarlı olan bu katmanın ikinci, üçüncü kuşaktan öğeleri Türldye'nin her tarafına yayılmışlardır. Büyük çoğunluğu proleter küçük burjuva niteliğini korumakla birlikte, aralarında gerçek sanayi işçisi, hatta orta boy kapitalist işletmecilik yapanlar da vardır. Bulundukları yörelerde ağır bir ayrımcılığa tabi tutulmakta, kimi zaman fiili saldırılara maruz kalmaktadırlar. Günden güne artan ırkçı-Türk milliyetçiliğinin ağır baskısı karşısında, Kürtlük bilinçleri yükselmektedir. Türkiye'de hukuk devleti normlarının uygulanması, eşit haklı vatandaşlık, düşünce ve örgüdenme özgürlüğü ile Kürt kimliğı, dil, kültür ve anadilde eğitim haklarının tanınmasını içeren demokratikleşme talepleri de aynı oranda yükselmektedir. Bu katmanlar, her türlü başlaya göğüs germek suretiyle örgütlü Kürt siyasal hareketini militanca desteklemektedirler.

Artık, Kürtlerin özgürlük mücadelesi aydın küçük burjuvazinin öncülük ettiği Kürt proleter küçük burjuva hareketine geçmiştir. Bu yeni sosyal katmanlar aynı zamanda Türkiye'nin demokratikleşme dinamiklerinin başında yer alıyor. Bu nedenle Türkiye'nin bilinçli demokratları, ilerici ve

devrimci sosyal güçleri ülkenin demokratikleşerek kalkınması için yükselen Kürt siyasal hareketini desteklemektedirler. Ne var ki, düşünsel planda kalan bu destek henüz ortak bir siyasal harekete dönüşemedi.

Bugünkü Kürt siyasal hareketinin başarısı Türkiye demokrasi güçleri ile bütünleşmesine ve ileri bir demokrasi için ortak bir siyasal mücadeleyi örgütlemesine bağlıdır. Keza demokrasi güçlerinin Türkiye'de özledikleri çağdaş bir demokrasinin kurulabilmesi de Kürt siyasal hareketiyle ortak siyaset yapma olanağını gerçekleştirmeleri ile mümkündür. Aksi halde, her iki hareket de güdük kalarak etkisizleşmeye mahkûmdur. Çünkü bugünkü nesnel koşullarda Türkiye'nin demokratikleşmesinin temel dinamiği demokratik Kürt hareketidir. Bu gerçek taraflarca kavranmadığı sürece Türkiye'de ne asker-sivil bürokrasinin kurduğu vesayet rejimi son bulur, ne demokrasi kurulur, ne de Kürt sorunu çözülür.

Kürt Küçük Burjuva Siyasetinin Yanılgıları

Bugünkü Kürt siyasetinde kargaşa yaratan yanılgıların neden olduğu sapmaların sosyal ve siyasal temellerine inilerek mutlaka irdelenmesi gerekir. Bu yanılgılar yerli yerince belirlenmeden bugünkü Kürt sorununu doğru tanımlamak mümkün olmadığı gibi, soruna sağlıklı bir çözüm üretmek de olanaksızdır. Bu yanılgıların başlıcalarını şöyle sıralayabiliriz:

- Birincisi Kürtlerin uluslaşma iddialarına ilişkin tarihsel ve sosyolojik yanılgıdır: Bugünkü Kürt siyasetçileri çoğunlukla Kürtlerin farklı tarihsel koşullarda ve değişik sınıfsal amaçları gerçekleştirmek için yürüttükleri mücadelelerin tümünü hiçbir ayırım yapmadan milliyetçi ve bağımsızlık amaçlı olduğunu öne sürmektedirler. Oysa millet ve milliyetçilik kavramları burjuvazinin tarih sahnesine çıktığı 18 yy. sonlarından itibaren kullanıma girmiştir. Burjuva devrimlerinden önceki hareketler çağın üretim ilişkilerine göre değişik nitelikteki sosyal ve siyasal mücadelelerdir. Köleci düzende patlak veren ayaklanmalar ağır kölelik koşullarını protesto eden başkaldırılardır. Bunların milli ya da milliyetçi eylemler olarak nitelenmesi anakronik ve bilim dışı yaklaşımlardır. Günümüzdeki sorunların çözümüne hiçbir katkı sağlamaz. Ortaçağdaki köylü ayaklanmaları, küçük beyliklerin güçlü feodal devletlere karşı varlıklarını koruma mücadelesi ya da aşiretler arası kavgaların da milli ya da milliyetçi mücadeleler olarak tanımlanmaları yanlış ve anlamsızdır. Bu tür yanlışlıklara dayanarak politika üre-

tilmesi de başarısızlıklara ve hayal kırıldıklarına yol açar. Yanılgıya düşmek için her sosyal ve siyasal olay kendi tarihsel koşulları içinde ve çağın üretim ilişkilerine göre değerlendirilmelidir.

• ikincisi, Kürt feodal beylerinin ya da dinsel otoritesi olan liderlerin kendi amaçları için giriştikleri kimi eylemleri, izledikleri küçük siyasederi milliyetçilik olarak algılayan ve bunları yücelten, çıkarıcı şoven davranışlarıdır. Geçmişte kalan bu alçaltıcı siyasederin öncülerini efsaneleştirerek bundan mevki kapmak için siyasal çıkar sağlayan aile fertleri yıllarca Kürt siyasetine ipotek koymuş ve gerçekçi bir yol izlenmesini önlemişlerdir. Bu hastalıklı sömürü türü henüz tümden yok olmamalda birlikte önemli ölçüde gerilemiştir. Kürt halkının feodal artıkların siyasal sömürsünden kurtulması, bugünkü modern siyasetin başarılı olmasının önkoşuludur.

• Üçüncüsü, farfı ülkelerdeki Kürtlerin tarihsel süreç içinde maruz kaldıkları eşitsiz toplumsal ve sınıfsal değişimi yok sayan toptancı ve tek-düze tarih anlayışıdır. Bu yaklaşım da, üç ayrı ülkenin Kürt toplumlarındaki benzersiz değişim evrelerini ve Kürtlerin farklı tarihsel dönemlerde birlikte yaşadıkları komşu halklarla olan ilişkilerini hesaba katmadığı için aktüel siyasetlerin belirlenmesinde yanılgılara yol açmaktadır.

• Dördüncüsü, sonuçları bugüne yansıyan geçmişteki hatalı siyasetlerin Kürt politikacılar tarafından eleştiri dışı kalmasına özen gösterilmesidir. Bu hatalı siyasetlerden ötürü Kürt yönetici katmanlara hiçbir sorumluluk atfedilmez. Onlara göre sorumluluk ya komşu devletlerde ya da emperyalist güçlerdedir. Örneğin 1918-1919 yılları arasında İtilaf devletlerinin desteğini alan Kürt Teali Cemiyeti yöneticilerinin bir Kürt devleti kurma girişiminin Kürt feodalleri tarafından sabote edilmiş olması eleştiri konusu yapılmaz. Bu tarihsel hatanın Kemalistlerin baskıcı asimilasyon politikalarına zemin hazırladığı gerçeği her zaman yok sayılmıştır. Onlar için tek sorumlu Cumhuriyetin kurucularıdır. Keza onlar açısından Mehabat Kürt Cumhuriyetimin yıkılmasının sorumlusu da Kürt feodalleri değil, Sovyetler Birliğidir. I. Dünya Paylaşım Savaşından sonra Irak'ta İngiltere'ye karşı özgürlük için mücadele eden güçlü iki Kürt aşiretten biri Şeyh Mahmut'un liderliğindeki Berzenci aşireti diğeri de Şeyh Ahmet'in öncülüğündeki Barzani aşiretiydi. Bunlar, diğer tali aşiretlerin desteğini de alarak ortak bir mücadele yürütecekleri yerde her birinin farklı tarihlerde kendi başına mücadele etmesi ikisinin de yenilgisiyle sonuçlandı. Kürt siyasetçileri bu yenilgide aşiretlerin ittifak kurmadaki zafarını hiçbir zaman eleştirmedir. Onlar için İngiliz emperyalizmini eleştir-

mek yeterliydi. Oysa başarısızlıkların ve yenilgilerin gerçek nedeni aşiretler arası çekememeçlik, uzlaşmazlık ve aşiretlerin özel çıkarlarıdır. Bu gerçekler hep eleştiri dışı tutuluyor ve tartışma konusu yapılmak istenmiyor.

• Beşincisi, Türkiye Kürtlerinin sınıfsal yapısı ve bu sınıfların egemen Türk burjuvazisiyle ilişkilerinin değerlendirilmesindeki yanılıdır. Bu da Kürt siyasetçilerin, biri diğerinin tam karşıtı, farklı çözüm önerileri geliştirmelerine, iç çatışmalara ve eylemsizliklere neden olan bir yanılıdır. Bugünkü Kürt siyasetçilerin geliştirdikleri ve uğrunda mücadele ettikleri öneriler; *bağımsızlık, bölgesel federasyon, eyalet sistemine geçiş, özerk yerinden yönetim uygulaması, ulusal demokratik hakların tanınması vb.* farklı talepler biçiminde özetlenebilir. Oysa, Türkiye'nin ve Kürt toplumunun doğru ve gerçekçi bir sosyolojik çözümlemesi yapılarak gerçekçi ortak bir çözüm yönteminin geliştirilmesi Kürt özgürlük hareketinin başarısı için zorunlu bir koşuldur.

• Altıncısı, komşu ülkelerde yaşayan Kürt topluluklarının Türkiye Kürtlerinden farklı sosyal ve tarihsel koşullarda bulundukları, sorunları arasında da bir benzerlik olmadığı cihetle siyasal taleplerinin de benzer olmayacağını anlaşılmadaki yetersizliktir.

Bu Yanılılar Nasıl Açılır?

Gelenekçi Kürt aydınları ve onlara eşlik eden Türk demokratları Kürtlerin uğradıkları haksızlıklar için yalnız egemen güçleri ve emperyalist devletleri suçlayarak mazlumu oynamayı bir alışkanlık haline getirmişlerdir. Mazlumu oynamak siyaset değildir. Gerçekçi ve doğru bir siyaset hasmını eleştirirken kendi hatalarını da görebilmek ve bunları sergileyerek tekrarını önleyebilmektir. Bugünkü modern Kürt siyasetine öncülük eden kadroların bir bölümü hasımlarını eleştirirken geçmişteki hataları da görmektedirler. Buna karşılık gelenekçi aydınların etkisinde kalan ve mazlumu oynayanlar daha fazladır. Bugünkü siyaset açısından asıl endişe edilecek husus bu kadroların kendi hatalarını kabul etmeye yanaşmamları ve özeleştiri yapmaktan özenle kaçınmalarıdır. Oysa modern Kürt siyasetinin başarısı, kadroların mazlumu oynamaktan kaçınmakla birlikte geçmişteki olayların iki yönlü eleştirisini yapabilmelerine ve bugünkü mücadelede yapılan hataları kabul ederek içtenlikli bir özeleştiri yapmalarına bağlıdır.

Kürt Siyasetinde Birlik Sorununa Nasıl Yaklaşılmalıdır?

Dünyadaki yaygın üretim biçimi kapitalizmdir. Kapitalist toplumlar çıkarları farklı karşıt sınıf ve katmanlardan oluşur. Karşıt sınıfların çıkarlarını uzlaştırma politikası ancak totaliter ve baskıcı rejimlerle sağlanabilir. Bu yöntemle sağlanan zahiri birlikler de ancak faşizan ideolojilerle sürdürülebilir. Örneğin Türkiye'de 25 yıl süreyle devam eden tek parti iktidarında "*Türk milleti imtiyazsız sınıfsız kaynaşmış bir kitledir*" belgisinde somutlaşan *'birlik ideolojisi* halka zorla dayatıldı. Başta çalışan sınıflar olmak üzere farklı etnik grupların ve farklı düşüncelerin örgütlenmesi yasaktı. Ülkede tam bir mezar sessizliği hâkimdi. Devletin belirlediği sınırlar dışında düşünce açıklanamaz ve örgüt kurulamazdı. Aksine davranışlar ağır yaptırımlara bağlanmıştı.

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonraki yıllarda İtalya, Almanya, İspanya ve Portekiz başta olmak üzere faşist yönetimlerin egemen olduğu bir çok Avrupa ülkesinde de sermaye sınıfının çıkarlarını ön planda tutan zoraki bir ulusal birlik politikası uygulandı. Ancak İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra tek partili, baskıcı, faşizan birlik siyasetleri son buldu. Bugün saygınlığı kalmayan bu tür totaliter rejimler uluslararası toplumda lanetlenmekte ve dışlanmaktadır.

Türkiye'de yurt ve dünya koşullarının değişmesine paralel olarak çok partili yaşama geçildikten sonra da yıllarca emeğin ve farklı etnik toplulukların örgütlenmesi yasaktı. Sadece egemen sınıfların çıkarlarını koruyan siyasetler için örgütlenme hakkı tanınmıştı. Ancak uzun mücadelelerden sonra ve ağır bedeller ödenerek bugün emekçilerin ve farklı etnik toplulukların örgütlenmesi mümkün olabildi. Dünyadaki deneyler göstermektedir ki, bir ulusu oluşturan bütün sınıf ve katmanlarla etnik ve dinsel toplulukların tek bir siyasal örgüt içinde bütünleşmeleri her zaman mümkün olmadığı gibi gerçekçi de değildir. Ancak, ekonomik ve sosyal çıkarları birbirine yakın olan sınıf ve katmanları temsil eden siyasetler demokratik düzen içinde bütünleşebilir ve birlik sağlayabilirler.

Kürt Siyasetinde Birlik İstemi Gerçekçi midir?

Kürt siyasal hareketinin birliği sorunu da sınıf sorunundan soyutlanarak ele alınamaz. Bu nedenle Kürtlerde siyasal birlik sorunu tartışılırken ön-

çelikle Kürt toplumun sınıfsal yapısı irdelenmeli ve bu sınıflar arasındaki çelişkilerin uzlaşır olup olmadığına bakarak karar verilmelidir.

Bugünkü Kürt toplumunda feodal değerlerin yaygın olmasına karşın belirgin olan üretim biçimi kapitalizmdir. Kürt toplumu da diğer kapitalist toplumlar gibi farklı sınıflardan oluşmuştur. Bunların her birinin ekonomik çıkarları ve dünya görüşleri farklı olduğu gibi siyasal yönelimleri de farklıdır. Tümünün ortak bir siyasal görüşü benimsemesi ve tek bir örgüt içinde bütünleşmeleri mümkün değildir. Ancak, çıkarları birbirine yakın ve uzlaşabilen sınıf ve katmanların ortak bir demokratik hareket içinde birleşmeleri söz konusu olabilir.

Kürtlerde kapitalizmin gelişmesi uzun bir tarihsel süreç içinde gerçekleşebildi. Daha önce de değindiğimiz gibi Cumhuriyetin kuruluşundan sonra birbirini izleyen feodal nitelikli Kürt ayaklanmaları, büyük katliamlar ve yığınsal sürgünlerle bastırıldı. Ve uygulanan köktenci önlemlerle Kürt bölgesinde 10 yıl boyunca tam bir sessizlik dönemi yaşandı. Çok partili döneme gelinceye kadar Fırat'ın doğusu yasak bölgeydi. Kürtçe konuşmak yasaktı. 1946'da DP'nin aynı parti olarak siyaset sahnesine çıkmasıyla birlikte Türkiye'de yeni bir hava esmeye başladı. Sürgün yaşamı son buldu. Artık koşullar değişmişti. Devlet karşıtlığı yerine devlet-ağa ittifakı dönemi başladı. Daha önce de belirttiğimiz gibi bu iki yönlü bir ittifaktı. Ağalar eski topraklarını özgürce kullanacak ve Kürt köylüsü üzerindeki otoritelerini sürdürecektlerdi. Keza, çok partili yaşamın olanaklarından yararlanarak yerel parti örgütlerinde çalışabileceklerdi. Karşılığında devlete itaat edecek ve köylü yığınlarının rejime bağlılığını sağlayacaklardı. Bu ittifak başlangıçta istemeyerek de olsa, devleti temsil eden CHP'yi destekleme biçiminde başladı. Henüz DP'nin belirleyici bir siyasal güç haline geleceği inancı oluşmamıştı. İsmet İnönü ve CHP'nin buna imkân vermeyeceği düşünülüyordu. Nitekim, 1946 seçimlerinde Doğu ve Güneydoğu illerinin hiçbirinde DP milletvekili çıkaramadı. Ancak, DP'nin 4 yıl boyunca Mecliste ve yurt dışında yürüttüğü etkin muhalefet Kürt feodallerine güven verdi. 25 yıl boyunca tek parti döneminin jandarma baskısı altında ezilen Kürt köylü yığınları da CHP'ye karşı bir konuma gelmişlerdi. Artık Kürt ağalarının devlet adına CHP ile oluşturdukları ittifakın gereği kalmamıştı. 1950 seçimlerinde Kürt toprak ağaları halkın da yığınsal katkısıyla büyük ölçüde DP'yi desteklediler. Tüm Türkiye'de olduğu gibi Doğu ve Güneydoğu'da da DP ezici bir çoğunlukla seçimleri kazandı. Boyun eğme biçiminde başlayan zımnî ittifak, siyasal birlik haline

dönüştü. Kürt ağaları aktif siyaset yapmak için CHP ve DP arasında bölündüler.

DP'nin izlediği liberal politikalar kapitalizme ivme kazandırdı. Devlet desteğiyle önce tarımda sonra da ticaret alanında etkinlik gösteren iki kanatlı bağımlı bir Kürt burjuva sınıfı oluştu. Eski feodaller yeni tarım burjuvazisi düzen partilerinin yerel örgütlerinde görev alarak ya da milletvekili seçilerek ekonomik güçlerini siyasal güçle takviye ettiler. Ekonomik ve siyasal gücünü devletten alan Kürt tarım burjuvazisinin artık bağımsız bir Kürt politikası izlemesi söz konusu olamazdı. Keza yeni ticaret burjuvazisi de Türk tekeli burjuvazisinin bölgede temsilciliğini yaparak Türkiye burjuvaziyle bütünleşti. Bu bütünleşme siyasal alanı da kapsıyordu. Sonuç olarak Kürt burjuvazisi tümüyle Türk egemen sınıflarını temsil eden siyasal partilerle organik bir bütünlük oluşturdu. Artık, Kürt burjuvazisinin devlete karşı bir politika izlemesi söz konusu değildi.

Kürt burjuva sınıfının ekonomik ve siyasal alanlarda bağımlı hale gelmesine karşılık Kürtlerin ulusal demokratik haklarını savunan devletten bağımsız güçlü bir Kürt aydın küçük burjuva katmanı oluştu. Bu yeni kuşak feodal beyliklerin özerklik mücadelesi yerine eşit haklı vatandaşlık temelinde modern demokratik bir siyasal mücadelenin yolunu açtı. Yukarıda da açıkladığım gibi, bu, salt aydınlardan oluşan ve tabanı olmayan bir mücadele değildi. Öncü aydınlar, tarımda kapitalistleşmenin itici etkisiyle şehirleşen gecekondü sakini eski köylü yeni proleter küçük burjuvazi ile birlikte aynı doğrultuda siyaset yapmaya başladılar. Aydınların öncülük ettiği yeni dönemin Kürt siyaseti toplumun demokratikleşmesini esas alıyor. Bu, hem aydınlanmacı, hem de modernleşmeci bir siyasettir. Ne var ki, bu siyaset henüz bilinçli ve yetkin bir muhteva kazanamamıştır. Kürt aydınlanmasını baz alan bu siyasetin yetkinleşmesi ve başarıya ulaşması, ancak, Türkiye toplumunun sağlıklı bir sosyolojik değerlendirilmesi ve doğru ittifakların oluşturulmasıyla gerçekleşebilir.

Türkiye'nin sosyal ve siyasal gerçeklerinden bağımsız, salt Kürtlerden oluşan bir siyasal birlik oluşturma düşüncesi gerçekçi olmayan idealist bir yaklaşımdır. Gerçekçi bir politika geliştirmek için önce tüm Türkiye'de toplumsal sınıfların konumu, bunların siyasal eğilimleri ve Kürt sorunu karşısındaki duruşları somut verilerle saptanmalıdır. Sonra da Kürt toplumunu oluşturan sınıfların analizi yapılarak her birinin ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal talepleri objektif olarak belirlenmelidir. Bu verilerden hareket ederek kurulacak ittifaklar çerçevesinde tüm Türkiye'de belirleyi-

ci olacak doğru ve gerçekçi bir siyasal birlik oluşturulabilir. Birlik sorununun salt Kürt siyasetinin birliği olarak düşünülmesi somut dayanağı olmayan duygusal bir taklitçiliktir. Siyasal birlik oluşturmaktan murat edilen başarı sağlamak ise, Türkiye'nin somut toplumsal gerçeklerine uygun davranmaktan başka bir yol yoktur.

Modern Kürt siyasetinin hayali birlik arayışı dışında bir diğer handikapı da bu harekete öncülük eden aydın küçük burjuvazinin kendisine özgü bir ideolojisinin bulunmamasıdır. Küçük burjuvazinin, içinde yer aldığı burjuva toplumunda geçerli olan farklı siyasal eğilimlerin etkisinde kalarak değişik siyasetlere yönelmesi kaçınılmazdır. Bu da yukarıda vurguladığımız gibi ayrışmalara ve hareketin güçsüzleşmesine neden oluyor. En sağdan en sola kadar farklı çizgilere savrulabilen aydınlar sık sık siyaset değiştirebildikleri gibi birbiriyle çelişen ideolojiler de geliştirebilmektedirler. Dünya siyasetindeki dengeleri, bölge ülkelerinin toplumsal ve siyasal yapısını ve içinde yaşadıkları toplumun sınıfsal yönelimlerini göz önünde bulundurmada kendi öznel tercihlerine göre siyaset yapmaları sorunun çözümünde belirleyici olacak bir örgütlenmeyi zorlaştırıyor.

Kürt siyasal hareketinin birliğini oluşturmak yerine önce hangi amaç için nasıl bir politika izleneceğinin belirlenmesi gerekir. Daha önce de belirttiğimiz gibi bugün Kürt siyasal yaşamında egemen olan aydın küçük burjuvazi büyük ölçüde kendi öznel tercihlerine göre siyaset yapmaktadır. Örneğin Ortadoğu'da bağımsız bir Kürt devleti isteyenler olduğu gibi Türkiye'de bir Kürt federe devletinin oluşturulmasını isteyenler de vardır. Ayrıca sorununun, yerel yönetimlerin özerk yerinden yönetimini esas alan eşitlikçi bir demokrasi içinde çözülmesi için çaba gösterenler de eksik değildir. Tüm bu farklılıklar küçük burjuva aydınlarının sürekliliği olan kendine özgü bir ideolojiden yoksun olmalarından ileri geliyor. Unutmamak gereldir ki temel toplumsal sınıfların ideolojilerinden bağımsız bir siyaset oluşturmak mümkün değildir. Kürt küçük burjuva aydınlarının kendi burjuvazileriyle ittifaklar kurarak Kürt sorununu çözmeleri olanaksızdır. Ancak eşit haklı vatandaşlık temelinde ileri boyutlu çağdaş bir demokrasi-den yana olan Türkiye'nin temel toplumsal güçleriyle işbirliği yaparak amaçlarına ulaşabilirler. Nasıl ki, Kürt burjuvazisi Türkiye'deki egemen sınıflarla bütünleşmişse, Kürt sorununu çözmek için mücadele eden Kürt siyasetçileri de Türkiye'deki demokrasi güçleriyle bütünleşerek mücadele etmek zorundadırlar.

Aydınlanma ve Kürt Siyasal Hareketi

Kürt siyasal hareketine öncülük eden güçlerin aşmaları gereken önemli sorunlardan birisi de Kürt halk yığınlarının aydınlanması sorunudur. Uzun bir feodal dönemden geçen Kürt halk yığınları aydınlanma çağını yaşamadan *sui-generis* (kendine özgü) bir özgürleşme sorunuyla karşı karşıya geldiler. Oysa aydınlanma çağını yaşamayan bir toplumun özgürleşmesi söz konusu olamaz. Unutmamak gerekir ki, çağdaşlaşmanın ve demokratikleşmenin ön koşulu aydınlanmadır. Aydınlanma *"akim inançtan ve bilimin dinden bağımsızlaştığı bir değerler sistemidir."* İnsanlığın gelişmesine koşut bir tarihsel sürecin ürünüdür. Alman filozofu Kant aydınlanmayı *"...insanın kendi suçuyla düşmüş olduğu ergin olmayış durumundan kurtulması"* şeklinde tanımlarken olayı bireysel bir sorun olarak görmektedir. Bu, aydınlanma kavramına idealist bir yaklaşımdır. Oysa, insan toplumsal bir varlıktır. İnsanın birey olarak aydınlanmasını ya da karanlıklar içinde kalmasını belirleyen toplumdaki egemen sosyo-ekonomik düzendir. O halde 'aydınlanma' başka bir deyimle 'sosyal gelişme' toplumların ilerlemesini engelleyen statükocu güçlerle ekonomik, sosyal ve bilimsel ilerlemeden yana olan demokratik güçler arasındaki mücade- lenin bir ürünü olarak algılanmalıdır.

Aydınlanma sürecini yaşayan toplumlarda bilimin yol göstericiliği öne çıkmakta, dogmalar ve gelenekler aklın eleştirisine tabi tutulmakta, ege- menliğin halka ait olduğu inancı yaygınlaşmakta, ulusal dil önem kazan- makta ve dinsel hukukun yerini evrensel hukuk almaktadır. Oysa, Kürt ulusal demokratik hareketinin tabanını oluşturan şehirli ve köylü halk yı- ğınları henüz aydınlanma bilincine ulaşamamışlardır. Unutmamak gere- kir İd. köylülük değerlerinin ağır bastığı bu katmanlarda devletin uygu- ladığı baskı politikasına bir tepki niteliğinde oluşan ulusal talepler henüz dinsel fanatizmle iç içedir. Kürt sorununun demokrasi içinde sağlıklı bir çözüme kavuşabilmesi için öncelikle halk yığınlarının çağdaş anlamda ay- dınlanma bilincine kavuşmaları gerekir. Tek başına Kürt aydınlarının ön- cülük ettikleri bir siyasi hareketin bu büyük sosyal sorunun üstesinden gelmesi mümkün değildir. Bu sorunun çözümü aynı zamanda Kürt so- rununun da anahtarıdır. Kürt halk yığınlarının aydınlanması ancak Tür- kiye'nin çağdaş boyutlarda demokratikleşmesiyle gerçekleşebilir. Bu da Kürt siyasal hareketinin Türkiye demokrasi hareketiyle bütünleşmesini zorunlu kılar.

Kürt burjuvazisiyle ortak bir siyasal hareket oluşturma'nın nesnel koşulları olmadığına göre, sürdürülmekte olan Kürt ulusal demokratik hareketi geniş köylü yığınlarının özgürleşerek aydınlanmasını ön planda tutmak zorundadır. Köylü yığınlarının kazanılması için köylülerin bağımsız üretici bireyler konumuna gelmeleri şarttır. Köylünün bağımsız üretici birey konumuna gelmesi demek, köylünün toprağa, tarımsal krediye ve tarım teknolojisine kavuşması demektir. Bu da ancak köklü bir toprak ve tarım reformuyla gerçekleşebilir. Türkiye'de devletten bağımsız güçlü bir demokrasi hareketi oluşmadan da bu hedefe ulaşmak olanaksızdır.

Türkiye demokrasi güçlerinin bütünleşerek etkin bir siyasal örgüt oluşturmalarında Kürt siyasal hareketinin rolü yaşamsaldır. Türkiye'de, Kürt siyasal hareketinden bağımsız güçlü bir demokrasi hareketinin oluşması mümkün değildir. Çünkü Kürt sorununun çözümü Türkiye demokrasi hareketinin belirleyici temel dinamiklerinin başında gelir. Bundan ötürü, bugünkü tarihsel koşullarda, Kürt siyasal önderleri Kürt sorununu evrensel normlarda çözmeyi ön planda tutan Türkiye demokrasi güçlerini bir araya toplayarak etkin bir siyasal hareket oluşturmakla yükümlü ve sorumludurlar.

Kürtlerin tek başlarına özgün ve bağımsız bir siyaset izleyerek Türkiye'de çağdaş bir demokrasiyi bütün kurum ve kurallarıyla kurup işletmeleri olanaksızdır. Sorunu demokrasi içinde ve evrensel normlarda çözmek isteyenlerin temsil ettikleri siyasi hareket başka Kürt siyasetleriyle birlik oluşturacak yerde öncelikle Türkiye demokrasi güçleriyle birlik oluşturma'nın yollarını aramalıdır. Ancak, böyle bir siyasal birlik içinde Kürt siyasal hareketinin önü açılır ve hareket yaşanmakta olan açmazdan kurtulabilir.

Bu amacı gerçekleştirmek için Kürt halk yığınlarının talepleriyle Türkiye demokrasi güçlerinin taleplerini uzlaştıran ortak bir programın yaşama geçirilmesi için çaba göstermek gerekir. Kürtlerin kimlik, dil, kültür ve anadilde eğitim haklarının tanınması, devletin uyguladığı yığımsal baskı ve tutuklamaların son bulması, genel bir afyasasının çıkarılması, düşünce ve örgütlenme özgürlükleriyle insan haklarının layıkıyla uygulanabilmesi ancak böyle bir siyasal hareketin iktidara gelmesiyle gerçekleşebilir.

Kürtlerin yıllar yılı acı çekerek yaşadıkları deneyler göstermiştir ki, devletin denetimindeki düzen partilerinin iktidarlarından istenen demokratik haklar her zaman sonuçsuz kalmaya mahkûmdur.

Türkiye Kürtlerinin Toplumsal ve Siyasal Statüsü Nasıl Tanımlanmalıdır?

A- Kürtler Kurucu Asli Unsur mudur?

Kürtlerin kurucu asli unsur olduğu iddiası gerçekçi değildir. Ne Türkiye'nin kuruluş belgesi olan Lozan Antlaşması'nda, ne 1921 ve 1924 Anayasalarında böyle bir kayıt yoktur. Kaldı ki, devletin kuruluşunda Kürtleri temsil eden feodallerin Türklerle eşit haklara sahip kurucu asli unsur olma talepleri de olmamıştır. Dünyada hukuksal ve siyasal olarak iki ya da üç ayrı ulusal topluluğun birlikte ortak bir devlet oluşturdıklarına ilişkin örnekler azdır. Bu tür girişimler söz konusu devletlerin kuruluş statüsünde belirtilmiştir. Birden çok ulusal toplulukların her birinin asli unsur olarak ortak bir devlet oluşturdıklarına ilişkin en belirgin örnek Belçika'dır. Belçika Valonlar ve Flamanlar olmak üzere kurucu iki ayrı halktan oluşmuştur. Bu kurucu unsurlardan her birinin yönetimde, siyasal, kültürel ve ekonomik yaşamdaki etkinlik alanları anayasal olarak belirlenmiştir. 1989 öncesinde Çeklerden ve Slovaklardan oluşan Çekoslovakya da iki ayrı kurucu halkın oluşturduğu bir devlettir. 1989'da anlaşarak Çek Cumhuriyeti ile Slovakya Cumhuriyeti olmak üzere ikiye ayrıldılar. Keza 1971 öncesi Pakistan devleti de Urdu dilini konuşan Pakistan halkı ile Bengali dilini konuşan Bangladeş halkının kurucu iki unsur olarak kuruldukları Müslüman bir devlettir. 1971'de bu iki halk demokratik yoldan uzlaşarak Pakistan ve Bangladeş devletleri biçiminde ikiye ayrıldı.

B- Kürtlerin Ayrı Bir Halk Olduğunu Savunmanın Pratik Bir Anlamı Var mıdır?

Türkiye'de Kürtlerin ayrı bir halk olduğu söylemi malûmun ilamı (bilineni açıklamak) anlamına gelen bir yaklaşımdır. Halk olmayan hiçbir ulusal topluluk yoktur. Kürtler halk oldukları gibi Türkler de, Rumlar ve Ermeniler de birer halktır. Böyle bir beyanın siyasal açıdan tanımlayıcı bir değeri yoktur. Bu nedenle de Kürtlerin ayrı bir halk olduğu söylemine dayanarak farklı bir siyaset geliştirmek gerçekçi değildir. Ne var ki, devlet Kürtlerin ayrı bir halk olarak tanımlanmasını suç saydığı için kimi siyasetçiler buna karşı çıkarak taraftar oluşturabilmektedirler. Gerçekten Türkiye'de Kürt halkı ya da Türkiye halkları deyimlerini kullanmak uzun süre suç sayılmış ve bu gerekçeyle pek çok kişi hakkında bölücülük suçlamasıyla davalar açılmış, mahkûmiyet kararları verilmiştir. Geçmişte kalan bu akıldışı uygulamayı ve-

ri olarak Kürtlerin ayrı bir halk olduğuna vurgu yapmanın hatalı bir politikayı etkisizleştirmede yaran olmuştur. Ancak bunu esas olarak farklı bir siyaset geliştirmek mümkün olmadığı gibi gerçekçi de değildir.

C- Türkiye Kürtleri Sömürge midir?

Kürt sorununun çözümü bağlamında siyaset yapan kimi aydın ögeler Türkiye'deki Kürtlerin statüsünü sömürge olarak tanımlamaktadırlar. Oysa, sömürge tezi gerçeklerle bağdaşmayan ve sosyo-politik dayanağı olmayan afaki bir iddiadır. Çünkü, Türklerle Kürtlerin birlikteliği tıpkı İngilizlerle İskoçların birlikteliği gibi kapitalizm öncesi ilk ortaçağa kadar uzanır. Oysa sömürgecilik kapitalizmin emperyalist aşamaya geldiği yeni çağın ürünü olan bir olgudur. Sömürge ilişkileri talan ekonomisi üzerine kurulmuştur. Sömürgelerde emeğin ve sermayenin dolaşımı özgür değildir. Türkiye'deki Kürt halkının maruz kaldığı sömürü, kapitalist bir sistemin geçerli olduğu ülkenin tümünde uygulanan sınıfsal bir sömürüdür. Daha öncede belirttiğimiz gibi Kürt burjuvazisi Türk burjuvazisiyle bütünleşmiş olup ayrı bir ulusal pazar peşinde değildir. Kürt emek ve sermayesinin dolaşımı da sömürgelerden farklı olarak özgürdür. Ne emeğin, ne de sermayenin dolaşımında hiçbir kısıtlama vardır. Tüm bu nedenlerle Türkiyede Kürdlerinin sömürge statüsünde olduklarını iddia etmek ve bu teze dayanarak siyaset yapmak gerçekçi değildir.

D- Türkiye Kürtleri Azınlık mıdır?

Bu soruyu yanıtlamak için hem evrensel anlamda azınlığın ne anlama geldiğini, hem de Osmanlı döneminden miras kalan azınlık tanımını gözden geçirmek gerekir. Çok halklı bir yapısı olan Osmanlı devletinde halklar etnik ya da dilsel özelliklerine göre değil, din ve mezhep farklılıklarına göre tanımlanıyordu. Bütün Müslümanlar, hangi etnik gruptan olursa olsun '*İslam milleti*' ya da '*millet-i hâkime*' olarak tanımlanıyordu. Bu dönemde 'millet' deyimi bugünkü anlamda ulus karşılığı değil 'ümme't' anlamında kullanılıyordu. Bu tanıma uygun olarak gayrimüslimler de din ve mezheplerine göre '*millet-i mahkûme*' adı altında azınlık statüsünde ikinci sınıf tebaadan sayılıyorlardı. Osmanlı döneminde gayrimüslimleri azınlık sayan yaldaşım bugün de devam ediyor. Nitekim, bugün de azınlık deyimi yalnız gayrimüslimler için kullanılmaktadır. Bu olumsuz çağırışım nedeniyle Müslüman oldukları için Kürtler azınlık olarak anılmayı şiddetle reddetmektedirler.

Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren devlet de Kürtlerin azınlık olarak tanımlanmasına karşı çıkmaktadır. Çünkü, Kürtlerin azınlık olarak tanımlanması onlara evrensel azınlık haklarının tanınmasını zorunlu kılıyor. Bunu önlemek ve asimilasyonu kolaylaştırmak için Kürtlerin azınlık olarak tanımlanması yasaktır. Bu yasağı meşrulaştırmak için de Lozan Antlaşması'nda Kürtlerin azınlık sayılmadığı gerekçe olarak gösteriliyor. Sonuç olarak, Kürt siyasetçileriyle devlet farklı nedenlerle de olsa Kürtlerin azınlık olmadığı konusunda görüş birliği içindedirler. Her iki kesim de Kürtlerin azınlık olarak tanımlanmasına şiddetle karşı çıkmaktadırlar.

Oysa, gerek tarihsel açıdan, gerekse sosyolojik ve ekonomik açılardan Türkiye Kürtlerinin statüsü azınlıktır. Konumları hem BM'nin, hem de AĞİT'in azınlık tanımlamalarına tıpatıp uymaktadır. Nitekim, BM örgütünün kabul ettiği azınlık tanımı şöyledir: *"Devlette egemen konumda olmayan ve sayı olarak azınlığı oluşturan, nüfusun çoğunluğunun karakteristiklerinden farklı, etnik, dinsel ya da dilsel karakteristiklere doğuştan sahip, aralarında bir dayanışma duygusu bulunan, örtük bir şekilde de olsa varlığını sürdürmek kolektif iradesiyle harekete geçen, fiilen ve hukuken çoğunlukla eşit olmayı amaçlayan bir vatandaşlar grubudur".*⁸³

AĞİT senedinde ise daha kısa ve sade ifadelerle azınlık şöyle tanımlanmıştır: *"Sayıları bir ülkenin vatandaşlarının %50'sinden az olan; dil, etnik köken ve kültürel alanda kendilerini çoğunluktan farklı bir kimlik olarak gören gruplar azınlıktır".*⁸⁴

BM'nin azınlık tanımı daha kapsamlı ve hiçbir yanlış anlamaya meydan vermeyecek bir açıklıktır. Bu tanıma göre bir toplum kesiminin azınlık olarak nitelenmesi için 6 öge öngörülmüştür.

- Söz konusu toplumun devlette egemen konumda olmaması,
- Sayısal bakımdan azınlıkta olması,
- Çoğunluğun karakteristiklerinden farklı etnik ve dilsel karakteristiklere sahip olması,
- Aralarında bir dayanışma duygusunun olması,
- Varlıklarını sürdürmek kolektif iradesine sahip olmaları,
- Devlette egemen çoğunlukta toplulukla fiilen ve hukuken eşit olmayı amaçlamaları, gerekir.

Bu temel ögeler göz önüne alındığında Türkiye Kürtlerinin azınlık statüsünde olduklarını kabul etmenin sosyolojik bir gereklilik olduğu kolayca anlaşılır. Çünkü, Türkiye Kürderi devlette egemen konumda değildir. Sayısal olarak azınlıktadır. Çoğunluk olan Türklerden farklı etnik ve dilsel karakteristiklere sahiptir. Kürtler 'millî' bir topluluk oldukları için tarih boyunca aralarında bir dayanışma duygusu olmuştur. Etnik ve kültürel varlıklarını sürdürmek iradesine sahiptirler. Keza amaçları Türkiye'den ayrılmak değil, çoğunlukta toplulukla fiilen ve hukuken eşit olmaktır.

BM'nin geliştirdiği azınlık tanımına iki ayrı ögenin eklenmesi gerektiği kanısındayım. Bana göre bir topluluğun azınlık olarak nitelenmesinde kapitalizm öncesi aşamadaki birlikteliğin de önemi göz önünde bulundurulmalıdır. Kapitalizm öncesi dönemde bir arada yaşayan etnik toplulukların azınlık statüsüne dönüşmesinde coğrafi bütünlük ilkesi de belirleyici bir öğedir. Nitekim, Türklerle Kürtlerin birlikteliği ilk ortaçağdan beri var olmuş ve kapitalizme geçişte bu birliktelik azınlık statüsüne dönüşmüştür. Keza Kürtler Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da bütünlüğü olan bir coğrafyada yaşadıkları için ayrı bir etnik topluluk olarak varlıklarını korumuş ve kapitalistleşmeyle birlikte azınlık statüsüne geçmişlerdir. Buna karşılık, Cumhuriyetin kuruluşundan sonra Türkiye'ye gelen Boşnaklar, Çerkezler vb. halklar büyük Türk nüfus içinde dağınık bir şekilde yerleştikleri için teritoryal bir bütünlük oluşturamamış ve evrensel nitelikteki azınlık konumunu kazanamamışlardır.

E- Türkiye'de Devlet Kürtleri Hangi Konumda Görüyor?

Kuruluştan sonra tek kültürlü homojen bir ulus oluşturma politikasını uygulayan Türkiye Cumhuriyeti devleti, başından beri Kürderi yok saymış ve Kürt siyasal örgütlerinin tezlerini reddetmiştir. Türkiye Cumhuriyeti devleti Kürtleri ne sömürge, ne kurucu asli unsur, ne ayrı bir halk, ne de azınlık olarak kabul ediyor. Türkiye'de Kürtler, her zaman Türkleşmeye mecbur ve mahkûm bir topluluk olarak telakki edilmektedir. Onlara yalnız ret ve inkâra dayanan asimilasyoncu politikalar uygun görülmüştür. Büyük can ve mal kaybına yol açan uzun mücadelelerden sonra nihayet 1991'de Kürt realitesini tanıyoruz ifadesiyle Türkiye'de Kürtlerin varolduğu resmen kabul ve ilân edildi. Ne var ki, uygulanmakta olan asimilasyoncu politikalarda ciddi hiçbir değişiklik yapılmadığı için bu açıklama sözde kaldı. AB üyeliği sürecinde Kürtlere tanınan kimi göstermelik haklar da yönetmeliklerle fiilen kullanılamaz hale getirilmiştir.

Kürt Küçük Burjuvazisi Nasıl Bir Siyaset İzlemelidir?

Daha önce belirttiğimiz gibi Kürt burjuvazisi toplum yaşamına girdiği andan itibaren Türkiye egemen sınıflarının desteğini alarak ve onların siyasal partileriyle bütünleşerek gelişti. Bağımlı bir burjuvazi olduğu için aynı bir Kürt milli pazarı oluşturma peşinde olamazdı. Diğer bir deyimle, Kürt burjuvazisi Kürt ulusal demokratik hareketine öncülük etme misyonuna sahip değildir. Varlığını sürdürmek için statükodan yana bir politika izlemesi kaçınılmazdır. Bu nedenle, Kürt sorununun çözümü Kürt küçük burjuvazisinin omuzlarında kaldı. Hareketin öncülüğünü yapan aydın küçük burjuvazi dayandığı proleter küçük burjuva İadelerinden destek alarak bu devasa sorunun üstesinden gelmek için kimi önemli handikapları aşmak zorunluluğuyla karşı karşıyadır.

Öncelikle temel toplumsal sınıflardan birinin ideolojik ve fiili öncülüğünden yoksun oldukları için duygusallığı aşmaları ve tarihsel koşullara uygun gerçekçi somut çözüm önerileri geliştirmeleri gerekir. Oysa, küçük burjuvazi doğası gereği en sağdan en sola kadar değişen bir yelpazede ve birbiriyle çelişen siyasetler geliştirebilmektedir. Örneğin, bu hareketin bileşenleri arasında Ortadoğu'da bağımsız bir Kürt devleti isteyenler olduğu gibi, Türkiye'de bir Kürt federe devletinin oluşturulmasını isteyenler de vardır. Ayrıca Kürt sorununun, ancak, yerel yönetimlerin özerk yerinden yönetimini temel alan ileri boyutlu, çağdaş bir demokrasi içinde çözülmesi için mücadele edenler de eksik değildir. Tüm bu farklılıklar küçük burjuva aydınlarının sürekliliği olan kendine özgü bir ideolojiden yoksun olmalarından kaynaklanıyor. Kürt burjuvazisini izleyerek sorunu çözmeleri olanaksızdır. Kürt bölgesinde sanayi olmadığı için işçi sınıfının fiili ve ideolojik öncülüğündeki sosyalist bir hareketin oluşması da mümkün değildir. Bu koşullarda küçük burjuva aydınlarının doğru bir siyaset geliştirebilmeleri için dünya siyasetindeki dengeleri, bölge ülkelerinin toplumsal ve siyasal yapısını ve içinde yaşadıkları toplumun temel sosyal güçlerini göz önünde tutarak gerçekçi bir yol izlemeleri gerekir. Bugünkü somut koşullarda izlemeleri gereken tek yol Türkiye'de ileri bir demokrasinin kurulması için mücadele etmektir. Küçük burjuvazinin öncülüğündeki Kürt siyasal hareketinin tek başına Türkiye'de eşit haklı vatandaşlık temelinde, AB normlarında ileri boyutlu çağdaş bir demokrasiyi kurması ve geliştirmesi mümkün değildir. O halde tek çıkar yol, Kürt sorununu demokrasi içinde çözmeyi benimseyen,

Türkiye demokrasi güçleriyle bütünleşerek iktidara aday yığınsal bir ortak siyasal hareket oluşturmaktır.

Modern Kürt siyasal hareketinin öncülüğünü yapan aydın küçük burjuvazinin bir diğer önemli sorunu da Kürt toplumunun sosyolojik konumları hakkında somut ve gerçekçi bir değerlendirme yaparak politika belirleyecek yerde geleneksel burjuva politikasıyla yetinmesidir. Oysa bu sorun aşılmadan hareketin amaçlarına uygun bir başarının yakalanması mümkün görünmüyor. Temel toplumsal sınıflardan kopuk aydınların siyasal çözümlemelerinde duygusallık ağır bastığı için, Kürtlerin sosyolojik statülerini ve devlete olan nispetlerini belirlemede farklı değerlendirmeler yapabilmektedirler. Kimi gruplara göre Kürtler Türkiye devletinin *kurucu asli unsuru bir ulustur*. Bir başka siyasal harekete göre *Kürtler ayrı bir halktır*. Bir diğeri için de *Kürtler sömürgeci*. Kürt küçük burjuva aydınları, genelde, Türkiye Kürtlerinin *azınlık* olduğu görüşüne karşı çıkmakta ve bunu şiddetle reddetmektedirler. Doğru bir siyaset için bu değişik tezlerin irdelenerek Türkiye Kürtlerinin gerçek statüsünün belirlenmesi gerekir. Bu belirleme yapılmadan Kürt sorunu için sağlıklı bir çözüm yöntemi geliştirmek mümkün değildir.

Kürt Siyasetinin Başarısı Oluşturacağı İttifaklara Bağlıdır

Kürt aydınlarının öncülüğündeki bugünkü siyasal hareketin tek başına Kürt toplumunun sosyal ve siyasal sorunlarının üstesinden gelmesi mümkün değildir. Kürt halk yığınlarının aydınlanması ve Kürt sorununun köklü bir çözüme kavuşması ancak Türkiye'de ileri boyutlu çağdaş bir demokrasinin kurulmasıyla gerçekleşebilir. Bu da Kürt siyasal hareketinin Türkiye demokrasi hareketiyle bütünleşmesini zorunlu kılıyor.

Kürt burjuvazisinin öncülüğünde ulusalcı bir siyasal hareket oluşturma nın nesnel koşulları olmadığına göre Kürt siyaseti geniş köylü yığınlarının özgürleşerek aydınlanmasını ön planda tutmak zorundadır. Köylü yığınlarının aydınlanması için köylülerin bağımsız üretici bireyler konumuna gelmeleri şarttır. Köylü ailelerinin bağımsız üretici konumuna gelmeleri demek, özgürleşmeleri, toprağa, tarımsal krediye ve tarım teknolojisine kavuşmaları demektir. Bu da ancak köklü bir toprak ve tarım reformuyla gerçekleşebilir. Türkiye'de devletten ve bugünkü statükocu

güçlerden bağımsız güçlü bir demokrasi hareketi oluşmadan da bu hedefe ulaşmak mümkün değildir.

Türkiye'de tüm demokrasi güçlerinin bütünleşerek etkin bir siyasal örgüt oluşturabilmelerinde bugünkü Kürt siyasal hareketinin rolü yaşamsaldır. Kürt siyasal hareketinin içinde yer almadığı yetkin ve ileri bir demokrasi hareketinin oluşması düşünülemez. Çünkü, Kürt hareketi Türkiye'de demokratikleşmenin belirleyici temel dinamiğidir. Bu nedenle, bugünkü nesnel koşullarda, Kürt siyasal önderleri Kürt sorununun önemini kavrayan Türkiye demokrasi güçlerinin tümünü bir araya toplayarak etkin bir siyasal hareket oluşturmakla yükümlüdürler.

Türk ve Kürt demokrasi güçlerinin ortak hareketini zorunlu kılan bir diğer neden de Kürt siyasi kadrolarının nicel yetersizliğidir. Kürtlerin yalnız başlarına bağımsız bir siyaset izleyerek, Türkiye'de ileri bir demokrasinin kurulmasını gerçekleştirmeleri maddeten olanaksızdır. Bu nedenle Kürt sorununu demokrasi içinde ve evrensel normlarda çözmek isteyen siyasi hareketler öncelikle Türkiye demokrasi güçleriyle birlik oluşturma yollarını arayıp bulmak zorundadırlar. Ancak, böyle güçlü ve yığımsal bir siyasal demokrasi hareketi içinde Kürt siyasetinin önü açılır ve hareket bugünkü açmazdan kurtulur.

Bu amacın gerçekleşmesi için Kürt halk yığınlarının talepleriyle Türkiye demokrasi güçlerinin taleplerini uzlaştıran ortak bir programın hazırlanıp yaşama geçirilmesi için çaba göstermek gerekir. Kürtlerin kimlik, dil, kültür ve anadilde eğitim haklarının tanınması, devletin uyguladığı yığımsal baskı ve tutuklamaların son bulması, genel bir af yasasının çıkarılması, düşünce ve örgütlenme özgürlükleriyle temel insan haklarının eksiksiz biçimde uygulanabilmesi ancak böyle bir siyasal hareketin iktidara gelmesi ya da siyasette belirleyici bir güç haline gelmesiyle mümkündür.

Kürtlerin yıllar yılı acı çekerek yaşadıkları deneyler ve Türk demokratlarının başarısız kalan demokratikleşme çabaları göstermiştir ki, militarizmin denetimindeki düzen partilerinin iktidarlarından talepte bulunarak, Türkiye'de demokrasi kurulamaz ve Kürt sorunu çözülemez. Çünkü, şoven Türk milliyetçiliğini kışkırtarak Kürt düşmanlığını yaygınlaştıran ve sorunu içinden çıkılmaz hale getiren militarizme bağımlı bugünkü düzen partileri ve onların iktidarındır.